

STRUBBEN

KNIPHORSTBOSCH

inrichtings- & beheerplan

Strubben Kniphorstbosch

inrichtings- & beheerplan

April 2008, gemaakt door:

STROOTMAN LANDSCHAPSARCHITECTEN bv

Piraeusplein 37
1019 NM Amsterdam
The Netherlands
T. +31(0)20-419.41.69
F. +31(0)20-419.06.17
bureau@strootman.net
www.strootman.net

NovioConsult
Van Spaendonck

Postbus 256
6500 AG Nijmegen
The Netherlands
T. +31(0)24-381.33.33
F. +31(0)24-324.19.71
info@novioconsult.nl
<http://www.novioconsult.nl/>

Opdrachtgever:

Regio Noord
Postbus 333
9700 AH Groningen
The Netherlands
T. +31(0)50-707.44.44
F. +31(0)50-707.44.00
info@staatsbosbeheer.nl
<http://www.staatsbosbeheer.nl/>

Mede mogelijk gemaakt door:

provincie **D**renthe

Inhoud

E 1 2 3 4 5

Essay: Integratie van natuurbeheer en erfgoedzorg in De Strubben Kniphorstbosch	4
Inleiding	8
Aanleiding	8
Relatie Landschapsvisie Drentsche Aa	10
Hoe is dit plan tot stand gekomen?	10
Vervolg	10
Historische ontwikkeling in hoofdlijnen	12
Landvormen en bodems	12
Landschapsontwikkeling in de prehistorie	14
Landschapsontwikkeling in historische tijd	14
Landschapsontwikkeling na 1800	16
Kenmerken van het huidige landschap	20
Relicten	20
Landschappelijke eenheden en landschapstypen	42
Lanen, wallen, waterlossingen en paden	50
Natuurwaarden	62
Ontwikkeling opgaande beplanting	68
Inrichtingsplan	76
Hoofdlijnen van het inrichtingsplan	76
Recreatiezonering en paden	84
Toekomstige ruimtelijke hoofdstructuur	88
Toekomstbeelden	88
Beheer en maatregelen	112
Eenmalige maatregelen	112
Beheermaatregelen	120
Begrazingseenheden	126
Geraadpleegde literatuur	131
Colofon	132

E

Essay: Integratie van natuurbeheer en erfgoedzorg in De Strubben Kniphorstbosch

Bouwstenen voor een historisch-ecologische benadering

Hans Elerie & Theo Spek

De meeste natuurterreinen in ons land zijn relictten van prehistorische of historische cultuurlandschappen. Ze zijn daarom vaak rijk aan cultuurhistorische waarden. Bovendien is de natuur in deze terreinen zowel historisch als ecologisch vaak sterk verbonden met de mens. De uitdaging in dit soort terreinen is om natuurbeheer en erfgoedzorg op succesvolle wijze met elkaar te verbinden. Hoe kan de kennis van dit soort natuurterreinen het best ontsloten worden? Hoe kunnen ontwerpers en beheerders deze kennis zinvol inzetten bij nieuwe inrichtings- en beheerplannen? En hoe zorgen we ervoor dat natuurbeheer en erfgoedzorg elkaar niet in de weg zitten, maar juist versterken? Het inrichtings- en beheerplan voor het natuurterrein De Strubben Kniphorstbosch dat nu voor u ligt geeft tal van interessante aanknopingspunten. Ook de beleidsmatige voorgeschiedenis van dit terrein bevat interessante leermomenten voor al die terreinen en landschappen die zich kenmerken door een innige vervlechting van cultuurhistorie en ecologie.

De Strubben-Kniphorstbosch: van Eenheidsoefenterrein naar Archeologisch Reservaat

Gewapend met schetsboeken en klapstoeltjes trok op een zaterdag in de herfst van 1982 een groep Drentse kunstenaars het militair oefenterrein De Strubben Kniphorstbosch in. Zij gaven daarmee gehoor aan de oproep van de kunstschilder Evert Musch uit Anloo om de unieke landschappelijke waarde van het reservaat uit te beelden in tekeningen, foto's, aquarellen en olieverf. Met deze manifestatie wilden zij de landschappelijke belevingswaarde van het terrein vastleggen om het te behoeden voor een inrichting als Eenheidsoefenterrein (EOT) dat het geschikt moest maken voor 'gemaniseerde' oefeningen. De aansprekende actie kreeg een vervolg in een expositie en een 'catalogusmanifest' voor de minister van Defensie. De artistieke verbeelding werkte als een katalysator die begon met een flinke maatschappelijke en politieke commotie en eindigde in een 'waardenmanifest' dat door vakdeskundigen van verschillende pluimage werd samengesteld. En als klap op de vuurpijl verwierf het oefenterrein in 2000 de status van 'Archeologisch reservaat'.

Die laatste waardering is wel begrijpelijk maar dekt de lading niet. De dichtheid van archeologica in het terrein is inderdaad opmerkelijk, maar niet ongewoon in dit deel van het Drentsche Aagebied.

Ook het landgoed Terborgh ten zuiden van Anloo, de Gasterense Duinen en het uitgestrekte Balloërveld zouden bijvoorbeeld die kwalificatie verdienen. Wat De Strubben-Kniphorstbosch zo bijzonder maakt, is het doorlopende verhaal van mens en landschap dat begon in de ijstijden, in de loop van de prehistorie én de historie tal van interessante episodens heeft doorgemaakt en ook in de toekomst niet zal eindigen. Het gaat hier om een doorleefd landschap dat door de tijd is gepokt en gemazeld. Hierdoor is in het terrein veel informatie opgeslagen over de bestaanswijze van opeenvolgende culturen en de ontwikkeling van het landschap in meer dan tienduizend jaar. Als *archieven* en *landschapsbiografie* he De Strubben Kniphorstbosch daarom een uitzonderlijk hoge informatiewaarde en belevingswaarde. Over het algemeen is men zich wel bewust van de grote betekenis van dergelijke reservaten, maar ontbreekt het aan veldkennis en visie om dergelijke terreinen op een uitgekende manier in te richten en verantwoord te beheren. De benodigde kennis is vaak op een complexe manier geordend en moeilijk te ontsluiten. Dat was ook het geval in De Strubben Kniphorstbosch waar de kennis gewenst was om de ambities van het Ministerie van Defensie te frustreren. De weinige beschikbare kennis van het gebied was verspreid over verschillende vakgebieden en bovendien versnipperd in talloze losse publicaties. Er viel dus niet

te ontkomen aan tijdrovende inventarisaties en diverse veldbezoeken. Maar het begrip landschapsarchief impliceert ook verborgen kennis, dat wil zeggen kennis die nog niet ontsloten is. Een reservaat als De Strubben Kniphorstbosch kan vanuit die optiek ook worden opgevat als een *culturele reserve* die latere generaties op hun eigen wijze kunnen ontsluiten en betekenis kunnen geven.

De ontsluiting van kennis

Bij het ontsluiten kan een onderscheid worden gemaakt in het *natuurlijke archief* dat in hoofdzaak in de bodem (de onderwereld van het landschap) ligt opgeslagen en de *culturele bronnen* die in de archieven van overheden en instituten is opgeborgen. Het spreekt voor zich dat je in een archeologisch reservaat een rijke oogst van het bodemarchief mag verwachten. Dat bleek alleen al uit de opzienbarende vondst van de settings van twee verdwenen hunebedden die bij het rooien van Douglassparren bij hunebed D8 werden aangetroffen. Elders in het terrein liggen vele tientallen archeologische vindplaatsen en relictten. Maar behalve archeologica liggen er in het reservaat ook veenprofielen en oude bosbodems die informatie verschaffen over vegetatieontwikkeling in het gebied. Zo kon bij de analyse van een bosprofiel in het Borkerholt de vegetatieontwikkeling vanaf het Atlanticum (± 6000 geleden) in beeld

worden gebracht en de invloed van de mens daarop. Ten noorden van Anloo kon met behulp van bodemboringen zelfs de precieze ligging van het reeds lang verdwenen bosgebied van het Anloërholt worden gereconstrueerd.

In de culturele archieven werd een grote rijkdom aan bronnen over het gebied aangetroffen, dankzij de voortslepende markeconflicten die hier al in de middeleeuwen plaatsvonden en de verschillende heerwegen die het gebied doorkruisten. Via deze bronnen hebben wij nu kennis van de middeleeuwse topografie en toponymie en zijn veel zoekgeraakte verhalen en betekenissen weer aan het huidige landschap toegevoegd. Daarnaast heeft het bronnenonderzoek ook veel informatie opgeleverd over opeenvolgende gebruikssystemen, zodat we nu meer weten van de historische ecologie van het reservaat. Alle vergaarde kennis werd vastgelegd in een boek. Toen de *Landschapsgeschiedenis van de Strubben Kniphorstbosch* in 1993 verscheen werd de publicatie in de vakwereld ontvangen als een schoolvoorbeeld voor een integrale terreinstudie van archeologie, historische geografie en bodemkunde. De studie heeft er samen met de voorstudie *Op waarde geschat* toe bijgedragen dat het Ministerie van Defensie haar plannen voor een EOT al snel moest bijstellen. Ook ging men op zoek naar een alternatief voor grootschalige activiteiten zoals het jaarlijkse Pinksterkamp en de motorcross die een zwaar beslag op het terrein legden. En daarnaast vormde de landschapsstudie het basisdocument voor de instelling van het Archeologisch reservaat in 2000.

Postzegelbeheer

Voor het doorvertalen van de integraal vergaarde kennis naar een integrale beheersvisie was het echter nog te vroeg. In de eerste plaats werd de besluitvorming bemoeilijkt doordat het gebied eigendom was van het Ministerie van Defensie en Staatsbosbeheer die een verschillende

gebruiks- en beheersoptiek hanteerden. Het beheer was niet alleen versnipperd, maar verliep bovendien volgens sectorale beleidslijnen waardoor de verschillende ingrepen soms haaks op elkaar stonden. Zo beoogde het Ministerie van Defensie met een restauratieprogramma de vele grafheuvels in het terrein weer beter zichtbaar te maken, terwijl het ecologisch bosbeheer van Staatsbosbeheer het zicht weer beperkte door opslag. Door de landschapsarchitect De Vroome werd dit onsamenhangende beleid destijds betiteld als postzegelbeheer, maar we moeten ons wel beseffen dat we spreken van een tijd waarin integraal beheer naar de achtergrond was verdrongen door het dominante natuurbeleid.

Nu de overdracht van het oefenterrein aan Staatsbosbeheer heeft plaatsgevonden, is het hele reservaat van De Strubben Kniphorstbosch in handen gekomen van één eigenaar. Zo'n moment vereenvoudigt de keus voor een nieuwe en eenduidige aanpak. Overeenkomstig de uitgangspunten en aanbevelingen van de Landschapsvisie Drentsche Aa koos Staatsbosbeheer voor het uitwerken van een integraal inrichtings- en beheerplan dat recht doet aan bijzondere landschappelijke, ecologische en cultuurhistorische kwaliteiten van het reservaat. Bij de uitwerking van het plan moesten eerst een aantal knopen worden doorgehakt over een aantal netelige kwesties. Zo voltrekt zich de afgelopen jaren in het terrein van De Strubben een 'natuurlijk proces' dat nu als ongewenst wordt ervaren. Door het ontbreken van een consistent heidebeheer groeit de heide dicht met opslag van bomen en struiken en wordt het hoog gewaardeerde *strubbenlandschap* met de tot de verbeelding sprekende boomkringen in zijn voortbestaan bedreigd. Vooral de laatste tien jaar grijpt dit proces van verbossing massaal om zich heen, waardoor de Strubben snel aan belevingswaarde hebben ingeboet. Een landschap dat niet meer wordt beheerd volgt z'n eigen dynamiek. We zullen op zoek moeten naar uitgekende

beheersvormen die meer aanleunen tegen historische gebruikssystemen om het strubbenlandschap de kans te geven zich te verjongen.

Een historisch-ecologische benadering van onderzoek en ontwerp

We zouden het hele proces van kennisverwerving en het toepassen van deze kennis in het ruimtelijk ontwerp – en meer concreet in inrichtings- en beheerplannen – kunnen omschrijven als een historisch-ecologische benadering. Uitgangspunt van deze benadering is de overtuiging dat natuur en cultuur in dit soort reservaten niet los van elkaar staan, maar ruimtelijk, historisch en ecologisch sterk met elkaar zijn vervlochten. Ze dienen daarom bij voorkeur in samenhang met elkaar te worden onderzocht en geïnterpreteerd. In het navolgende ontwerpproces wordt deze historisch-ecologische basis verrijkt met de verbeeldingskracht van de ontwerper en van andere betrokkenen. Juist de wisselwerking tussen cultuurhistorie en natuur is in dit proces een belangrijke inhoudelijke inspiratiebron. In de afgelopen jaren is binnen het wetenschappelijk onderzoek de nodige ervaring opgedaan met een historisch-ecologische benadering van het landschap. Internationaal heeft vooral Engeland een rijke traditie in dit opzicht, waarbij vooral de historische ecologie van bossen door onderzoekers als Oliver Rackham en George Peterken veel aandacht heeft gekregen. In Duitsland, Scandinavië en de Alpenlanden is veel historisch-ecologische kennis ontwikkeld van begraasde landschappen en hooilanden. Dit zijn mensgebonden ecosystemen die door de modernisering van de landbouw in rap tempo dreigen te verdwijnen. Zeer actueel is deze problematiek in Portugal, Spanje en de nieuwe EU-lidstaten op de Balkan. Hier komen nog tal van traditionele cultuurlandschappen voor met een extreem hoge biodiversiteit en ook een grote rijkdom aan cultuurhistorische waarden. De uitdaging is daar om de grootschalige moderni-

sering van samenleving en economie te combineren met een duurzaam behoud van ecologie en cultuur. Het is dan ook niet verwonderlijk dat ook internationaal de roep om een historisch-ecologische benadering steeds sterker doorklinkt. Ook in België en Nederland is de afgelopen jaren op bescheiden schaal historisch-ecologisch onderzoek verricht in natuurterreinen. Voorbeelden in Vlaanderen zijn de studies van Hermy, Van den Bremt en Tack naar oude bossen in Vlaanderen, De Blust en Schoenmaekers op de Kalmthoutse Heide en Burny naar onder meer vloeiwedersystemen in de Limburgse Kempen. En in Nederland onderzocht Dirckx de historische ecologie van enkele natuurgebieden in Noord-Brabant en Twente, Wolf het vroegere beheer van ooibossen, Hilligers de beweidingssystemen in Zuid-Limburg en beschreef Baeyens de historische ecologie van de Kennemerduinen. Ook in Drenthe tenslotte is het nodige werk verricht. Zo onderzocht Elerie de rijk geschakeerde invloed die historische bedrijfsstijlen hebben uitgeoefend op ecologie en landschap van Koekange en het Reestgebied in Zuidwest-Drenthe. Spek beschreef de samenhangen die binnen het Drentse esdorpenlandschap bestonden tussen bodem, archeologie, historisch cultuurlandschap, landbouwgeschiedenis en vegetatie. En boscoloog Smeenge bekeek een aantal oude holten en strubben in het Nationaal Landschap Drentsche Aa.

Het overgrote deel van de bovengenoemde studies beperkt zich helaas tot het analyseren en beschrijven van de desbetreffende historisch-ecologische systemen. De komende jaren is het zaak om dit soort studies een praktische vertaling te geven in beleid en beheer. De ervaringen die nu zijn opgedaan met het inrichtings- en beheerplan voor De Strubben Kniphorstbosch zijn leerzaam voor toekomstige projecten in vergelijkbare terreinen. Hieronder worden de acht bouwstenen van de historisch-ecologische benadering afzonderlijke benoemd en toegelicht.

Bouwsteen 1: Een brede benadering van het erfgoed

In de afgelopen decennia zijn de meeste cultuurhistorische inventarisaties afzonderlijk vanuit de archeologie, de historische geografie of de architectuurgeschiedenis verricht of vanuit een combinatie van deze drie vakgebieden. Deze klassieke cultuurhistorische driehoek heeft wat ons betreft zijn langste tijd gehad. Landschapsreservaten als De Strubben Kniphorstbosch zijn veel rijker geschakeerd. Zij omvatten ook een zeer divers natuurhistorisch erfgoed, zoals de aardkundige relictten, oude bosbodems met hun stuifmeelinhoud, veenprofielen met informatie over klimaat- en vegetatiegeschiedenis en historisch bepaalde vegetatiepatronen, gradiënten en vegetatievormen. Verder dient het culturele erfgoed te worden uitgebreid met de vaak zeer interessante toponiemenvoorraad (veldnamen, waternamen, plaatsnamen) en de talrijke overgeleverde verhalen die plekken en terreinen een heel bijzondere identiteit geven. Wij pleiten daarom voor een brede definitie van het begrip erfgoed, niet alleen bij het onderzoek, maar ook bij de vertaling naar inrichting en beheer. In De Strubben Kniphorstbosch is met deze brede benadering veel ervaring opgedaan. Samenwerkende disciplines zijn hier de aardwetenschappen, archeologie, historische geografie, naamkunde, paleobotanie en - last but not least - lokale kennis.

Bouwsteen 2: De landschapsbiografie als onderzoeksmodel

Sinds enkele jaren is de *biografie* een nieuwe vorm van onderzoek en representatie. In de cultuurhistorische vakwereld wordt het begrip op verschillende manieren geïnterpreteerd en toegepast. In de historisch-ecologische benadering gaat het in de eerste plaats om de *landschapsbiografie*. Deze wordt gezien als een aantrekkelijk onderzoeksmodel waarbij samenhangen worden blootgelegd die tot nieuwe interdisciplinaire inzichten kunnen leiden. Het gaat hier om het dynamische perspectief van de historische wisselwerking tussen mens en leefruimte.

Een landschapsbiografie kan dus worden opgevat als een doorlopend verhaal van een steeds veranderend cultuurlandschap en een vorm van toegepast onderzoek met het landschap als integrerend kader. Voor De Strubben-Kniphorstbosch is de in 1993 verschenen landschapsbiografie *avant-la-lettre* verder uitgebouwd, geactualiseerd en digitaal ontsloten in de *'Cultuurhistorische inventarisatie De Strubben Kniphorstbosch'* van de hand van Neeffes die als basis heeft gediend voor het voor u liggende inrichtings- en beheerplan.

Bouwsteen 3: Historische ecologische proceskennis

De invloed van de vroegere mens weerspiegelt zich niet alleen in de talrijke cultuurhistorische relictten van natuurterreinen, maar ook in de bodem en vegetatie. Zo vertonen oude bomen en bosvegetaties veel interessante sporen van vroegere beheersvormen en kunnen we uit de soortensamenstelling van heide- en graslandvegetaties nog altijd veel aflezen over de wijze waarop de mens deze halfnatuurlijke landschappen in het verleden heeft gebruikt. Recent onderzoek van eeuwenoude eikenstrubben op de Veluwe heeft laten zien hoe groot de winst kan zijn wanneer moderne ecologische methoden als DNA-onderzoek en dendrochronologie worden gecombineerd met cultuurhistorische methoden als pollenanalyse, micromorfologie en C14-datering. Niet alleen begrijpen we hierdoor de precieze ontstaanswijze van dergelijke strubbenvegetaties, ook biedt deze kennis in combinatie met historische exploitatievormen uitstekende handvatten voor het toekomstige beheer en voor het benaderen van historisch-ecologische processen in natuurterreinen. Een ander voorbeeld is het onderzoek naar de historische ecologie van lindenbossen in Noordwest-Europa, een bostype dat in een ver verleden ook in De Strubben Kniphorstbosch heeft bestaan en dat uitstekende mogelijkheden blijkt te bieden voor een meer soortenrijk en aantrekkelijker bos in de toekomst. Juist omdat dit soort historisch-ecologisch onderzoek zich in sterke mate richt op het

begrijpen van dergelijke mensgebonden ecosystemen, levert het direct toepasbare kennis op voor het beheer. Belangrijk is daarbij ook dat terreinbeheerders experimenten durven aan te gaan op het gebied van historisch-ecologisch procesherstel met bijbehorende monitoring. Procesnatuur is namelijk geen exclusief beheersdoel van natuurontwikkeling. In het laatste geval hebben we te maken met abiotisch systeemherstel, waarbij de zelfredzaamheid van de natuur zoveel mogelijk wordt bevorderd. Bij een historisch-ecologisch procesherstel gaat het veel meer om het herstel van historische beheersvormen met een daarop reagerende natuur of om nieuwe beheersvormen die de zelfde processen (lees: reactie) van de natuur bewerkstelligen. Een prachtig voorbeeld van een dergelijk experiment is de hernieuwde begrazing met schaapskudden in De Strubben Kniphorstbosch die nu al plaatsvindt, vooruitlopend op het toekomstige inrichtings- en beheerplan. Daarnaast is ook een interessant experiment met het weiden van varkens opgenomen in het voormalige holt, een proces dat blijkens de historische bronnen vroeger ook in dit gebied plaatsvond.

Bouwsteen 4: Gebruikersvriendelijke presentatie van biografie en ontwerp

Voor vakdeskundigen is het verzamelen van integrale kennis al een hele opgave, maar nog moeilijker is het vinden van een toegankelijke en gebruikersvriendelijke presentatie van cultuurhistorische en andersoortige landschappelijke informatie. Zo is het in onze ogen heel belangrijk dat de landschapsbiografie kernachtig is verwoord (geen ellenlang wetenschappelijk betoog), rijkelijk is voorzien van beeldmateriaal en qua schrijfstijl en taalgebruik toegankelijk is voor een brede groep van gebruikers. De thematische cartografie is al sinds jaar en dag een beproefd middel om de complexiteit van een landschap inzichtelijk te maken. Met de digitalisering heeft de cartografie een technische revolutie doorgemaakt die ongekende mogelijkheden biedt. Met behulp van GIS

(Geografisch Informatie Systeem) en AHN (Actueel Hoogtebestand Nederland) kunnen de samenhangen in een historisch gelaagd landschap als De Strubben Kniphorstbosch zichtbaar worden gemaakt op voor ieder toegankelijke websites, zoals bijvoorbeeld die van het Nationaal Beek- en Esdorpenlandschap Drentsche Aa (www.drentscheaa.nl). In combinatie met systemen als Google Earth zal dit in de toekomst onze perceptie op het landschap gaan veranderen. Ook het beleid zal zich deze systemen eigen maken en het is dus belangrijk om de verzamelde kennis op een uitwisselbaar systeem aan te bieden in de vorm van een digitale atlas van De Strubben Kniphorstbosch. Ook het voor u liggende inrichtings- en beheerplan is zeer rijk aan beeldmateriaal. Het stimuleert de verbeelding van de lezer, maakt inzichtelijk hoe de geplande ingrepen concreet zullen uitwerken op het landschapsbeeld en hoe de samenhang is tussen de verschillende onderdelen van het plan. Een gebruikersvriendelijke presentatie geeft beheerders, bewoners en bezoekers een helder beeld van de toekomstige situatie en vormt op die manier een gemeenschappelijke inspiratiebron voor de toekomst.

Bouwsteen 5: Geen stroigoed maar samenhang

Wie het huidige cultuurhistorische beheer van natuurterreinen overziet, valt op hoezeer dit nog altijd is gericht op het beheer van afzonderlijke archeologische en historische elementen. Cultuurhistorie is in die benadering geen samenhangend verhaal over de opbouw en de geschiedenis van het landschap, maar wordt gepresenteerd als een soort van stroigoed: losse elementen die in het verleden om een of andere reden op een bepaalde plek zijn gekomen en die recreanten naar believen kunnen bekijken en ervaren en waarover ze via wandel- en fietsroutes zo adequaat mogelijk worden voorgelicht. In het inrichtings- en beheerplan De Strubben Kniphorstbosch is voor een andere aanpak gekozen. De nadruk ligt hier op de grotere landschappelijke eenheden waar-

uit het gebied is opgebouwd en de talrijke ruimtelijke en historische samenhangen die tussen deze eenheden aanwezig zijn. Individuele cultuurhistorische elementen blijven uiteraard belangrijk, maar worden steeds binnen een ruimere landschapshistorische context geplaatst.

Bouwsteen 6: Integraal ontwerp

Essentieel voor een goede inrichtings- en beheervisie is een gestructureerde samenwerking en uitwisseling tussen de cultuurhistoricus, de landschapsarchitect en de opdrachtgevende, beherende instantie. De landschapsarchitect speelt hierin een centrale rol. Het gaat hier niet alleen om een visie in de zin van visionair of verleidend maar ook om een praktijkgericht document dat de toekomstige inrichtings- en beheersopgave visualiseert, zodat het ook op de werkvloer helder is naar welk eindbeeld moet worden toegewerkt. In terreinen als De Strubben Kniphorstbosch is de belangrijkste opgave om de historische gelaagdheid van het reservaat zichtbaar maken. Dit vindt plaats door een uitgekiend ontwerp dat de belevingswaarde van het landschap optimaal benut en dat uitnodigt tot het zien van samenhangen door het creëren van ensembles, zichtlijnen en vergezichten, zonder daarbij de geborgenheid van het landschap uit het oog te verliezen.

Bouwsteen 7: Samenwerking van ontwerpers, onderzoekers en beheerders

Bij de uitwerking van het inrichtings- en beheerplan De Strubben Kniphorstbosch bleek het van groot belang dat onderzoekers en ontwerpers zowel tijdens het voorbereidende onderzoek als tijdens het planvormingsproces actief betrokken zijn bij elkaars werk. Met andere woorden: ontwerpers denken vanaf het begin mee over de aanpak en uitwerking van de landschapsbiografie, onderzoekers zetten hun expertise in tijdens het ontwerpproces. Beide partijen dienen gevoel te hebben voor elkaars perceptie en werkwijze. Idealiter moet bij de cultuurhistoricus gedacht worden aan een generalist die de

verschillende vakgebieden kan overzien en gevoel kan opbrengen voor het landschap als integrerend concept. De voorkeur voor een historisch-geograaf ligt dan voor de hand. Na de inventarisatiefase is het gezamenlijk veldbezoek van beheerder, landschapsarchitect, cultuurhistoricus en lokale kenner gewenst om de opgave scherp te krijgen. Verschillende vervolgcursies zijn nodig voor de verdere kennisuitwisseling en de uitwisseling van de ervaringen en percepties.

Heel belangrijk is ook de samenwerking met de terreinbeheerder, zowel op het niveau van leidinggevend als met de dagelijkse beheerders in het veld. Het is immers 'de man met de zaag' die uiteindelijk zal beslissen hoe de beoogde ingrepen precies worden uitgevoerd. Tijdens de planvorming voor De Strubben Kniphorstbosch is een volle dag besteed aan een gezamenlijk veldoverleg van ontwerpers en beheerders. Op die manier vloeien ontwerp en uitvoering naadloos in elkaar over.

Bouwsteen 8: Betrokkenheid van bewoners

Bij de opstelling van het nieuwe inrichtings- en beheerplan De Strubben Kniphorstbosch is veel aandacht besteed aan een goede communicatie met bewoners. Natuurterreinen zijn tegenwoordig een geliefd domein voor de naar ontspanning zoekende mens. Dat geldt zeker voor De Strubben Kniphorstbosch dat aan de Hondsrugzijde wordt begrensd door de suburbane woonmilieus van Annen en Zuidlaren. Het gaat hier dus om een reservaat dat ook onderdeel is van een leefwereld. Bewoners van de omliggende dorpen hebben een grote betrokkenheid op deze favoriete 'uitloop' in hun directe leefomgeving. Ook vanuit het verleden heeft men een binding met het terrein dat werd opgedeeld door de marken van Anloo, Annen, Schipborg en Zuidlaren. Dat betekent dat de vakkennis kan worden ingekleurd met lokale kennis in de vorm van verhalen en toponiemen waardoor ook een levend beeld kan worden opgeroepen van de recente geschiedenis. Bovendien is het reservaat niet alleen be-

langrijk als recreatieruimte voor bewoners maar ook voor verpozende stadters in het weekend. Het uitzetten van een helder communicatietraject is noodzakelijk voor een breed draagvlak dat een voorwaarde is voor wederzijds begrip en toekomstige handhaving. De participatie van bewoners in de planvorming voor De Strubben Kniphorstbosch kan als aansprekend voorbeeld dienen.

Vooruitblik

Het is zeer verheugend dat Staatsbosbeheer met dit plan voor De Strubben Kniphorstbosch een nieuwe weg inslaat bij het maken van beheerplannen voor terreinen die een rijke vervlechting van natuur en cultuurhistorie hebben. Zowel nationaal als internationaal vormt dit plan één van de eerste en ook meest concreet uitgewerkte voorbeelden van een integrale onderzoeks- en ontwerpbenadering. Vernieuwend is ook de actieve betrokkenheid van de bevolking bij de toekomstbepaling van een voor hen heel belangrijk recreatiegebied. We hopen dan ook dat de hier gekozen benadering breed ingang vindt in de wereld van het Nederlandse natuurbeheer. Een heikel punt in het beheer van een landschapsreservaat als het De Strubben Kniphorstbosch is uiteraard de financiering. Onder het huidige financieringsregime en doelrealisatie met het accent op natuurdoeltypen zijn de veel bredere doelstellingen van een landschapsreservaat niet haalbaar. Een uitgekiend kapbeheer, gescheperde begrazing, het onderhoud van de vele 'antiquiteiten' en het monitoren vereisen arbeidsintensief maatwerk. Om die reden moet een beleidsomgeving worden gecreëerd waarin een historisch-ecologische benadering kan opbloeien. In eerste instantie kan daarbij gedacht worden aan beleidskaders als het Nationaal Landschap en Nationaal Park. Het onderliggende inrichtings- en beheerplan kan daarom een inspirerend voorbeeld zijn voor vergelijkbare landschapsreservaten in onze Nationale Landschappen.

Voor geraadpleegde literatuur zie blz. 131.

1

Inleiding

Aanleiding

In 2004 is de Landschapsvisie Drentsche Aa gepubliceerd. Een in cultuurhistorisch opzicht zeer waardevol onderdeel van het stroomgebied van de Drentsche Aa is het gebied Strubben Kniphorstbosch, het grootste beschermde archeologisch rijksmonument in Nederland en het enige archeologische reservaat van ons land. Om het enorme archeologische belang van het gebied te onderstrepen is het wel eens omschreven als 'de Randstad uit de prehistorie'.

Kort geleden was het eigendom van het plangebied verdeeld over het Ministerie van Defensie en Staatsbosbeheer. De overdracht van 191 ha. van het plangebied door het Ministerie van Defensie aan Staatsbosbeheer vormt een goede aanleiding om opnieuw te kijken naar de inrichting en samenhang tussen landschap en cultuurhistorie, en tussen natuur en recreatie. Het maken van een inrichtings- en beheerplan wordt bovendien genoemd in het hoofdstuk 'uitvoering' van de Landschapsvisie Drentsche Aa.

In het gebied Strubben - Kniphorstbosch (295 hectare) liggen heel veel archeologische vindplaatsen, afkomstig uit verschillende perioden. Het gaat om hunebedden en grafheuvels, maar ook minder zichtbare elementen als karrensporen en urnenvelden. Recente wetenschappelijke inzichten wijzen op het feit dat er rondom de zichtbare monumenten nog veel meer belangrijke archeologische informatie aanwezig kan zijn. Al deze plekken liggen relatief dicht bij elkaar en er lijkt sprake te zijn van een ononderbroken bewoningsgeschiedenis. Hoewel al die plaatsen kunnen worden beschermd en aangewezen als rijksmonument, heeft Staatssecretaris Van der Ploeg in 2000, bij het bekend maken van het voornemen tot de aanwijzing, er voor gekozen om het gehele gebied aan te wijzen als één groot rijksmonument.

Nooit eerder werd zo'n groot terrein beschermd als één archeologisch rijksmonument. Het is zeker tien keer zo groot als andere beschermde terreinen. Sinds de formele aanwijzing in februari 2006, valt het terrein dus als geheel onder het regime van de Monumentenwet. Dat betekent ook dat een goed inrichtings- en beheerplan niet mag ontbreken. Bij de aanwijzing tot rijksmonument is bepaald dat maatregelen moeten worden genomen om de zichtbaarheid van de archeologische monumenten te vergroten. Ook moet de oorspronkelijke relatie met het landschap zoveel mogelijk worden hersteld. Op deze manier wordt de onderlinge samenhang gewaarborgd.

Naast de archeologische waarden zijn er ook recentere cultuurhistorische waarden. Zo zijn er bijvoorbeeld de strubben, markengrenzen, resten van het voor-malige buiten van de familie Kniphorst, bomkraters uit WO II en resten van het militaire gebruik. Kortom een gebied met een enorme tijdsdiepte.

In de Landschapsvisie Drentsche Aa is onder andere geconstateerd dat er grote kansen zijn om de zichtbaarheid en de ruimtelijke samenhang tussen al deze sporen te vergroten, waardoor bezoekers onder de indruk kunnen raken van de overweldigende hoeveelheid historische informatie in zo'n klein gebied.

De historische relictten maken nog steeds een belangrijk deel uit van de identiteit van het Drentsche Aa-gebied. Zij plaatsen het huidige gebruik, de huidige maatschappij en het huidige landschapsbeeld in historisch perspectief.

Het uitgangspunt van dit inrichtings- en beheerplan is om de rijke historie te koesteren. Archeologie is onze enige kennisbron over de prehistorie van Nederland.

In dit plan worden maatregelen voorgesteld om de zichtbaarheid van de archeologische monumenten te vergroten en worden ontwerpvoorstellen gedaan om de relatie van historische elementen en structuren met het landschap zichtbaar te maken, en historische samenhangen op een nieuwe manier in een ontwerp te vatten en te vertalen naar inrichtings- en beheermaatregelen.

Het gebied werd tot voor kort beheerd als natuurterrein en Defensierrein, waardoor de inrichting ruig is met veel bos. Nu het Ministerie van Defensie het terrein heeft overgedragen ligt er een belangrijke ontwerp-opgave: hoe moet het gebied worden ingericht en beheerd? Hoe kunnen de historische samenhangen inzichtelijk worden gemaakt, zonder opdringerige informatieborden en met behoud van een ingetogen en authentieke sfeer? Hoe moet een bijzonder fenomeen als strubben worden beheerd? Hoe kunnen sommige onderdelen van het gebied beter worden beschermd, zoals grafheuvels die nu vaak worden doorworteld door bomen? De historische waarden van het gebied zijn zodanig groot dat volgens Staatsbosbeheer de natuurdoelen volgend moeten zijn op de cultuurhistorie. Omdat de bodem van het plangebied een grote hoeveelheid bekende en nog onbekende waardevolle sporen bevat, is het uitgangspunt voor dit plan dat niet zal worden gegraven. Naast de zichtbare sporen kunnen er meer vondsten in de bodem worden verwacht.

Plangebied

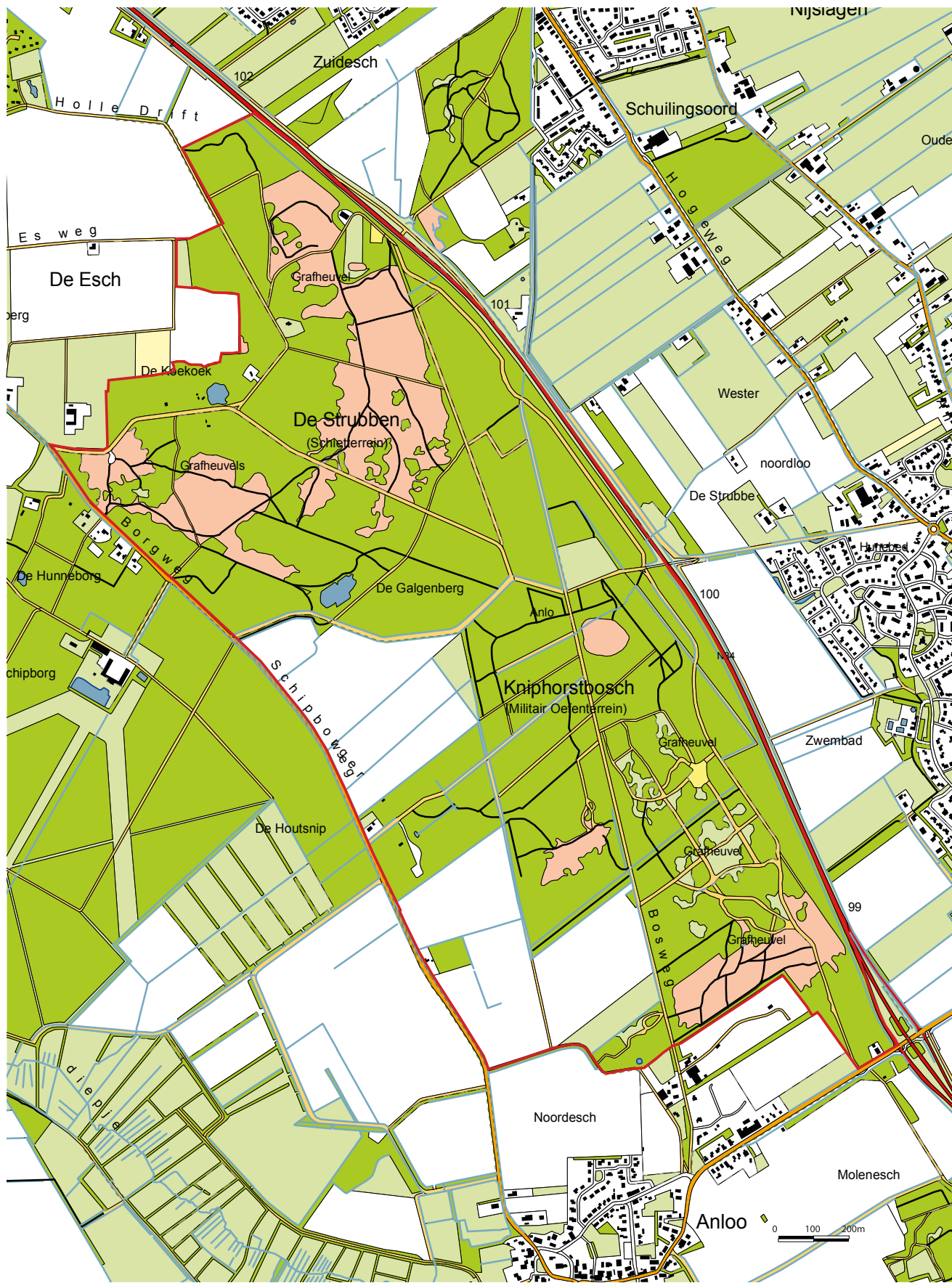
Het plangebied ligt op de Hondsrug, in het noordoosten van Drenthe tussen de dorpen Schipborg, Anloo en Annen.

Locatie in Noord-Nederland

Locatie in Drentsche Aa-gebied

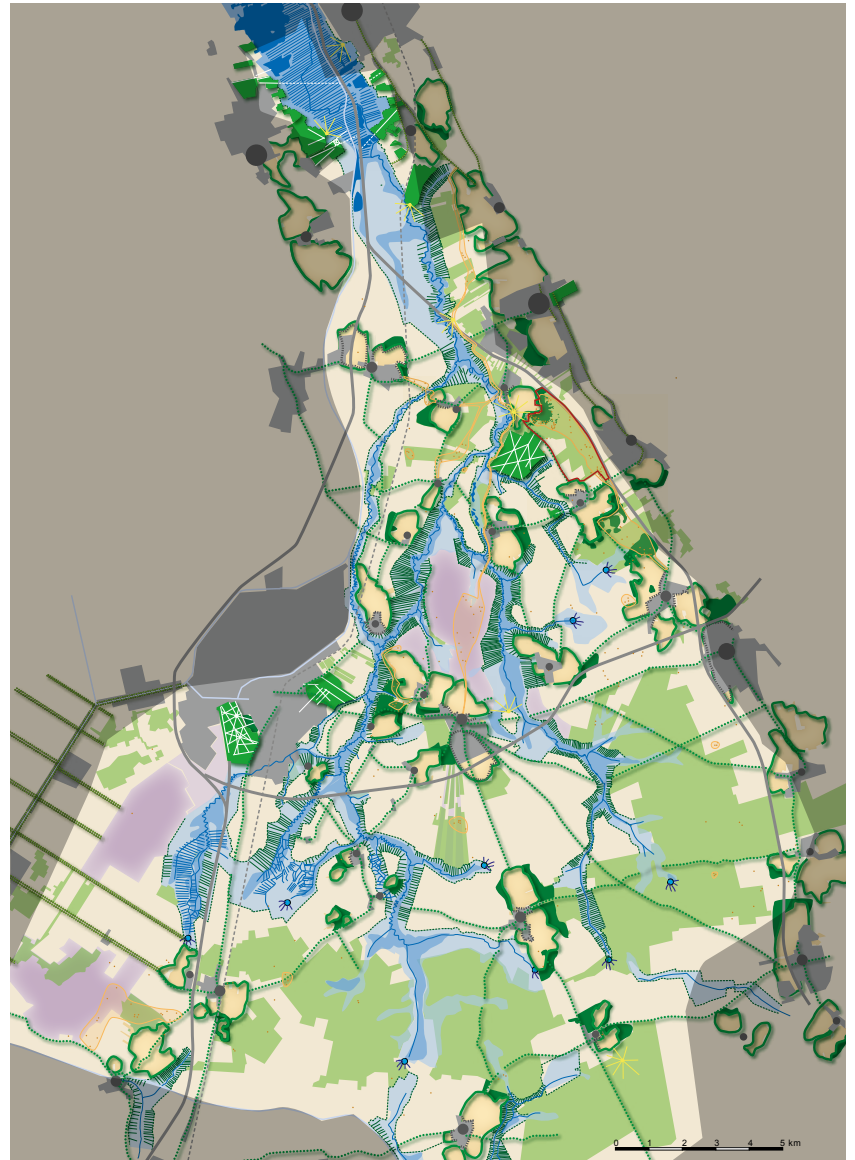
Plangebied

Relatie Landschapsvisie Drentsche Aa

In de Landschapsvisie Drentsche Aa wordt een aantal uitspraken gedaan over het gebied Strubben Kniphorstbosch. Volgens de Ontwikkelingskaart van de Landschapsvisie Drentsche Aa moeten de strubben worden behouden en verder worden ontwikkeld. Ook moet volgens deze kaart de ruimtelijke samenhang tussen grafheuvels, hunebedden en historische routes worden versterkt. Op de themakaart Archeologie is goed te zien dat in het gebied Strubben Kniphorstbosch een grote concentratie grafheuvels ligt en dat er stevige bundels karrensporen liggen. De landschapvisie geeft aan dat de samenhang tussen grafheuvelgroepen en veldwegen versterkt moet worden.

Hoe is dit plan tot stand gekomen?

Voor het opstellen van het inrichtings- en beheerplan Strubben Kniphorstbosch heeft Staatsbosbeheer nauw samen gewerkt met diverse organisaties in het gebied. De begeleidingscommissie voor het plan was breed van opzet en in een open dialoog is het plan gezamenlijk ontwikkeld. Verder adviseerde NovioConsult Van Spaendonck in samenwerking met een werkgroep communicatie Staatsbosbeheer over de wijze waarop met name bewoners van Schipborg, Anloo en Annen werden betrokken. Hun communicatie-adviezen richtten zich zowel op het ontwerpproces, het moment van vaststellen van het plan als de communicatie tijdens de uitvoering van het inrichtings- en beheerplan. De bewoners zijn op drie avonden bijgepraat over de voortgang van het plan en gevraagd naar hun mening. Tijdens deze avonden bleek onder meer dat het onderwerp 'spirituele en energetische waarde van het gebied' erg leeft.

Landschapsvisie Drentsche Aa: Ontwikkelingskaart

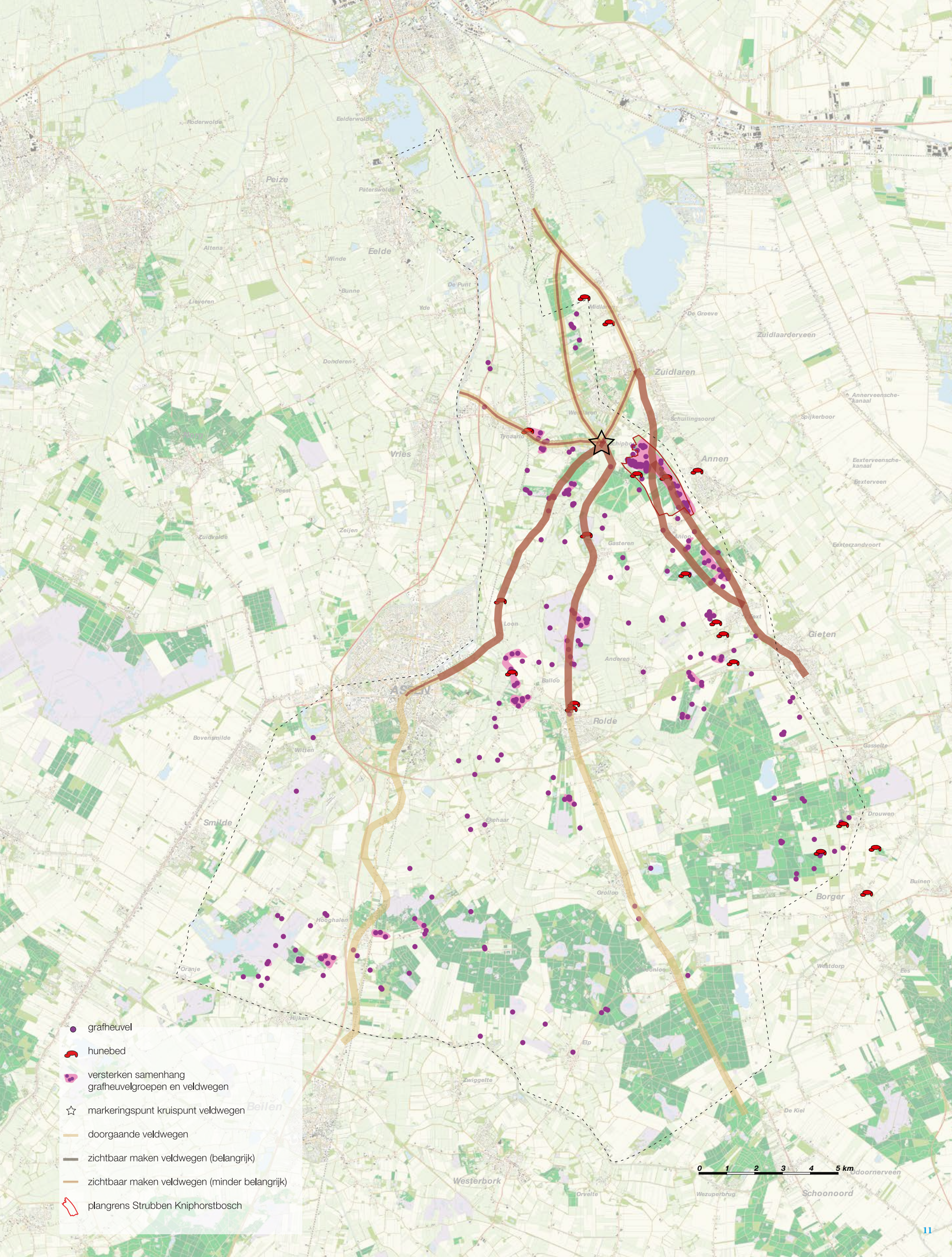
Binnen het project is daarvoor een aparte werkgroep aan de slag gegaan om hier - parallel aan het maken van het inrichtings- en beheerplan - invulling aan te geven. In het colofon is een overzicht opgenomen van de leden van de begeleidingscommissie en de werkgroep communicatie.

Vervolg

Het inrichtings- en beheerplan is een plan van Staatsbosbeheer over de gronden die zij zelf in eigendom en beheer heeft. De uitvoering van het plan is dan ook in handen van Staatsbosbeheer. Zij wil de

omwonenden en bezoekers op de hoogte houden van de uitvoering van dit plan. Daarnaast neemt Staatsbosbeheer zich voor om te blijven informeren over de ontwikkelingen in het Strubben Kniphorstbosch. De uitvoering van het plan wordt geïntegreerd met de werkzaamheden van het Nationaal beek- en esdorpenlandschap Drentsche Aa, waardoor onder andere informatie over de uitvoering te vinden zal zijn op de website: www.drentscheaa.nl.

Het is de verwachting dat de eenmalige ingrepen drie à vier jaar in beslag nemen. Met de begeleidingscommissie wordt dan de uitvoering van het plan geëvalueerd.

- grafheuvel
- hunebed
- versterken samenhang grafheuvelgroepen en veldwegen
- markeringspunt kruispunt veldwegen
- doorgaande veldwegen
- zichtbaar maken veldwegen (belangrijk)
- zichtbaar maken veldwegen (minder belangrijk)
- plangrens Strubben Kniphorstbosch

2

Historische ontwikkeling in hoofdlijnen

In dit hoofdstuk wordt kort de landschapsontwikkeling van het plangebied beschreven vanaf de prehistorie tot heden. Voor uitgebreidere informatie kan de 'Cultuurhistorische Inventarisatie De Strubben Kniphorstbosch' (Neeffes, 2007) worden geraadpleegd. In de Landschapsvisie Drentsche Aa (pagina 10-11) is de historische ontwikkeling van het landschap op een inzichtelijke manier verbeeld in een kaartenserie.

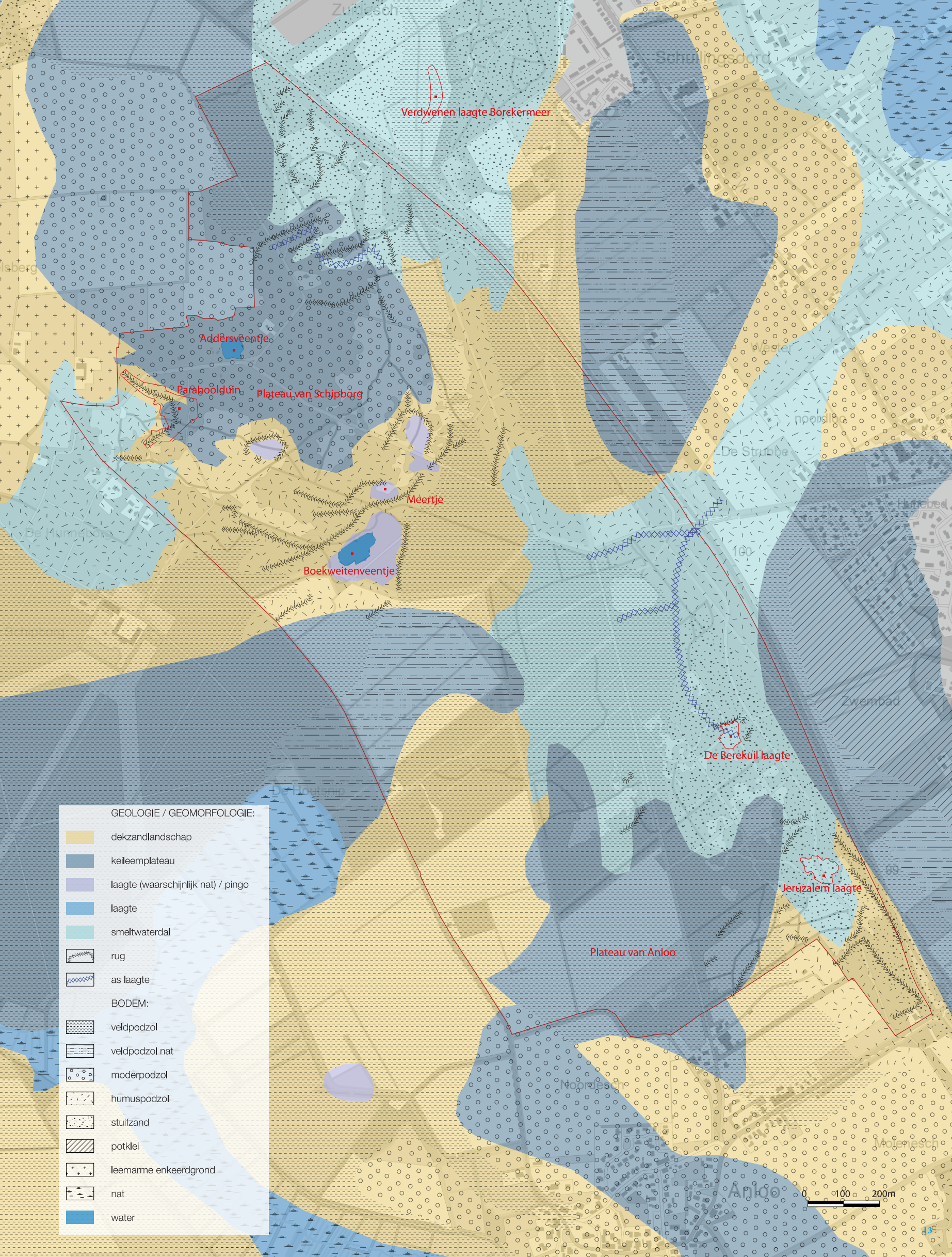
Landvormen en bodems

Het plangebied ligt op de Hondsrug, relatief hoog ten opzichte van de omgeving. De Hondsrug ontstond in de voorlaatste ijstijd, toen Drenthe bedekt was met een dikke ijskap. Het ontstaan van de rug hangt waarschijnlijk samen met een zuidoost-gerichte stroming in het landijs. Direct onder de ijskap, op de Hondsrug, ontstond een dichte laag keileem. Al in de voorlaatste ijstijd en ook in de laatste ijstijd (116.000 tot 11.500 jaar geleden) ontstonden dalen in de Hondsrug. Smeltwater van de ijskap, en later van de smeltende sneeuw in de zomers, kon niet in de bevroren grond zakken en spoelde via het oppervlak weg, daarbij dalen uitsnijpend door de keileemlaag heen.

Het oude keileemplateau van de Hondsrug werd zo versneden tot een aantal kleinere plateaus. Een groot deel van de laagtes in het plangebied heeft een oorsprong als glaciaal dal.

Vooraf in het laatste deel van de laatste ijstijd (14.500 tot 11.500 jaar geleden) had het gebied het aanzien van een kale poolwoestijn. De wind zette dekzand af. Vooral in de dalen kwamen dikke pakketten terecht. Op de plateaus werd een laag van 20 cm tot 2 meter dikte afgezet. Op de randen van de plateaus, vooral op het zogenaamde 'Plateau van Schipborg', werden dikkere ruggen afgezet.

In het landschap ontstonden door deze ontwikkelingen verschillende bodemtypen. Op de keileemplateaus lagen door waterstagnatie natte gronden, waaruit later zeer arme 'veldpodzolen' zouden ontstaan. Uitzonderlijk is het plateau van Schipborg waar de keileem dieper ligt, en beter doorlatend is. Hier ontstonden iets rijkere en drogere 'moderpodzolen'. In gebieden waar een dik pakket dekzand is afgezet was de bodem arm en droog. Hier ontstonden later zogenaamde 'humuspodzolen'. De bodems zijn bepalend voor de vegetatie die zich er ontwikkelde en daarmee voor het gebruik door de mens.

GEOLOGIE / GEOMORFOLOGIE:

- dekzandlandschap
 - keileemplateau
 - laagte (waarschijnlijk nat) / pingo
 - laagte
 - smeltwaterdal
 - rug
 - as laagte
- BODEM:**
- veldpodzol
 - veldpodzol nat
 - moderpodzol
 - humuspodzol
 - stuifzand
 - potklei
 - leemarme enkeerdgrond
 - nat
 - water

0 100 200m

2

Landschapontwikkeling in de prehistorie

De eerste bewoners van het gebied Strubben Kniphorstbosch waren jagers en verzamelaars, die leefden van wat de natuur hen bood. Ze hadden geen invloed op het landschap dat door het veranderende klimaat veranderde van toendra via naaldwoud naar vrijwel gesloten loofbos.

De eerste landbouwers in het gebied, met een duidelijke invloed op het landschap waren de mensen van de Trechterbeker-cultuur (5.400 - 4.850 jaar geleden). Ze waren waarschijnlijk vooral actief op de armere zandgronden, waar het bos relatief gemakkelijk te rooien was. Ze verbleven echter niet ver van de rijkere keileem-plateaus, waar ze mogelijk al aan vroege bosbeweiding deden. Doorgaans bleven de Drentse keileem-plateaus onbewoond, maar een uitzondering is het zeer zandige Plateau van Schipborg, waar nederzet-

tingsresten uit deze tijd gevonden zijn. De boeren kaptten en brandden bos voor de aanleg van akkers. De open plekken waren het grootst op de armere zanden. Hier werden de eerste grafmonumenten aangelegd: de hunebedden. Ze lagen waarschijnlijk op grotere open plekken met uitzicht naar de omgeving.

Later in de prehistorie, vanaf circa 4.850 jaar geleden (Laat-Neolithicum, Bronstijd, IJzertijd en Romeinse tijd), werd het landschap, vooral buiten de keileem-plateaus, steeds opener. Op de armere dekzanden ontstonden grotere open ruimten. Deze arme dekzanden degradeerden in deze periode tot uiterst arme en zure humuspodzolen. Doordat het bos was verdwenen, verdween ook de mineraaloppompende werking van de bomen, en spoelden voedingsstoffen uit naar de ondergrond. Op deze gede-

gradeerde gronden kon het bos zich nog moeilijker herstellen, waardoor buiten de keileem-plateaus een gebied met min of meer permanente heide of heide-schraalgrasland ontstond. Nederzettingen, bestaande uit een of enkele boerderijen, verplaatsten zich langs de randen van de keileem-plateaus of (in geval van het plateau van Schipborg) boven op het plateau.

Op enkele keileem-plateaus lagen mogelijk nog restanten van oerbos. Het bewoonde plateau van Schipborg bestond uit een afwisseling van akkers, weidegebiedjes en bos. Vanaf het Laat-Neolithicum gingen de bewoners grafheuvels opwerpen om hun doden te begraven. In het plangebied zijn er circa 60 gedocumenteerd. Net als de hunebedden lagen de grafheuvels op zichtlocaties: in open gebieden (op arme zanden), op hogere plekken of langs wegen.

Landschapontwikkeling in historische tijd

Direct na de Romeinse tijd kende het plangebied waarschijnlijk een bewonings-terugval. Doordat de gebruiksdruk op het land enorm afnam, kon het bos terugkomen. Zelfs op de arme zandgronden heeft naar verwachting in een bepaalde periode bos gestaan.

In de vroege Middeleeuwen, mogelijk al in de Romeinse tijd, trad er bovendien een bewoningsverschuiving op. Mensen gingen meer op de keileem-plateaus akkeren. De bijbehorende woonplaatsen kregen een vaste ligging op de overgang van de plateaus naar de beekdalen. Vanaf deze periode was het plangebied verlaten. Hierdoor konden vele prehistorische grafmonumenten zich tot op de dag van vandaag handhaven. Er werd in het plangebied niet meer geakkerd of gewoond, maar op de 'woeste gronden' die ontstonden werd nog hout gekapt en vee geweid. Het gebruik van de woeste gronden werd gereguleerd door marken. In het plangebied waren vier marken actief: die van Schipborg, Anloo, Annen en Zuidlaren. In de Middeleeuwen hadden deze marken nog geen scherp afgetekende grenzen. Er bestonden wel gebruiksrechten op bossen, heidevelden, veentjes et cetera.

In de loop van de Middeleeuwen tot in de 19e eeuw kregen de markengrenzen een steeds vastere en duidelijker ligging. Prehistorische grafheuvels werden voorzien van een grenssteen en gebruikt als markeringspunt. De Galgenberg is één van de driemarken-punten in het gebied. Deze grafheuvel heeft nu nog een grenssteen.

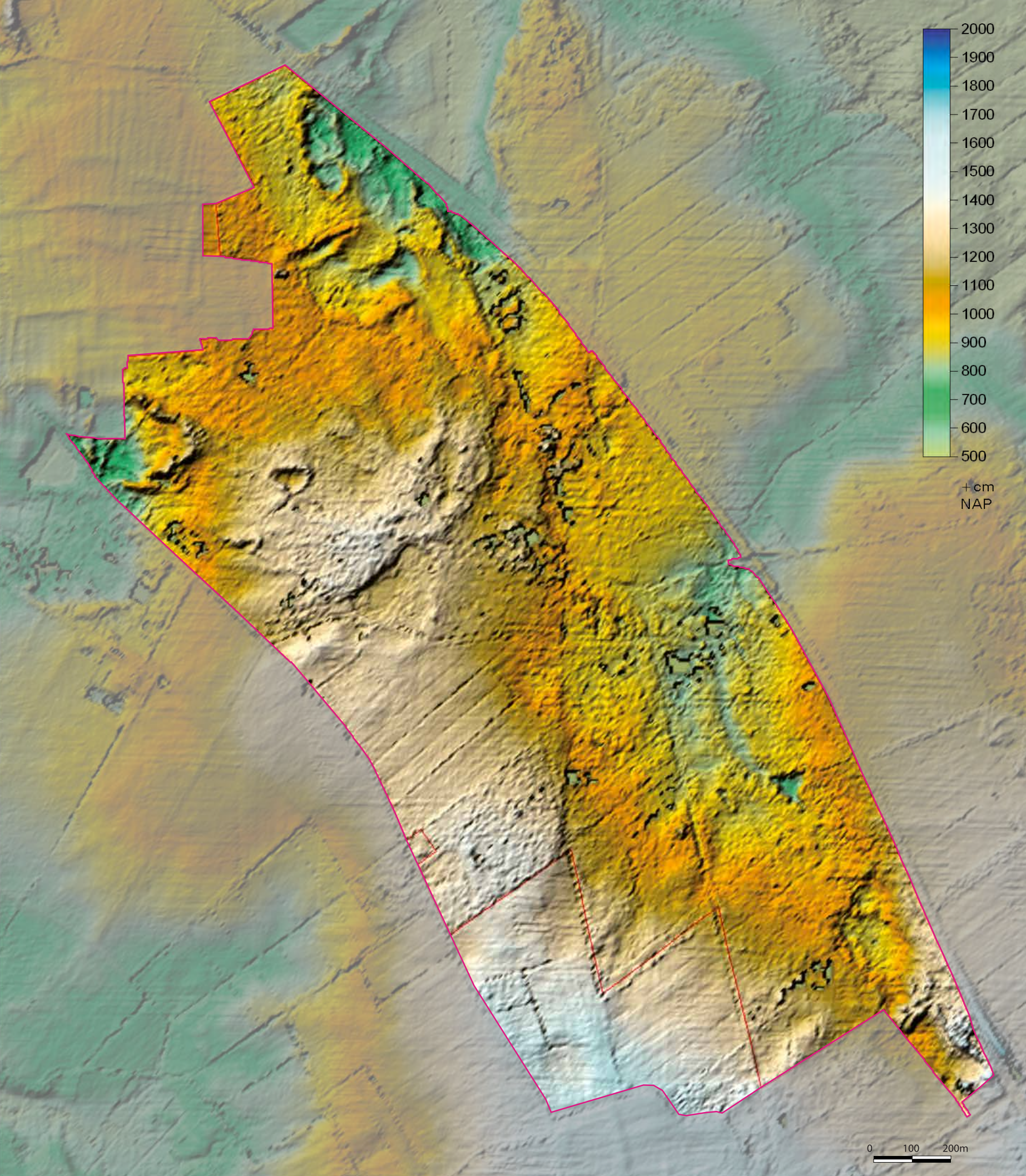
Bos

Door de toenemende bevolking nam het bosareaal in de Middeleeuwen weer sterk af en ontstond er weer meer heide. Op de armste gronden verdween het bos al heel vroeg. Op de rijkere gronden (de gronden die in de prehistorie bewoond waren) kon het bos zich het langste handhaven. Uit archiefstukken uit de veertiende eeuw blijkt dat in een zone langs de Schipborger Es het Borckerholt lag. Het holt lag op de rijkere (in de prehistorie bewoonde) moderpodzolen van het plateau van Schipborg. In het Borckerholt werden bomen gekapt. Plaggen was verboden en alleen in de herfst mocht worden geakkerd met varkens. Allerlei regels duiden erop dat men het bos bewust in stand probeerde te houden, maar dat dit door het intensieve gebruik maar deels lukte.

In de 19e eeuw (mogelijk al vroeger) werd het opgaande holt omgezet in hakhout. Tegenwoordig is het hakhout weer omgezet in opgaand bos, waarin ook exoten voorkomen.

Heide en heidewegen

Door maaien, plaggen, veeweiden en branden werd de heide uitgebreid. Dit gebeurde vooral op de armere gronden, die in de prehistorie ook al open waren. In de loop der eeuwen ontstond een zeer open landschap waarin de dorpen met hun akkers en boerderijen kleine eilanden vormden. Dit uitgestrekte landschap werd door reizigers vaak als eentonig of als zeer bar ervaren. Ter plekke van het plangebied lag een belangrijke route over de Hondsrug van Groningen naar Coevorden. Ook lag er een aftakking in westelijke richting. Naarmate Groningen als handelsstad opkwam nam de hoeveelheid karren toe en werd de heidezode steeds vaker kapot gereden. De karren zochten een nieuw spoor op, dat ook weer beperkt meeding. Zo ontstonden de in het studiegebied talrijke sporenbundels. Voor de reizigers waren hunebedden en grafheuvels oriëntatiepunten, waardoor veel sporenbundels gericht zijn op de prehistorische grafmonumenten.

2

Landschapontwikkeling na 1800

Verdeling van de Marken

Aan het gezamenlijk bezit van de heidegronden kwam in de 19e eeuw een eind. Een nieuwe wet in 1837 dwong de markbesturen om de heide te verdelen onder de gerechtigden. Omstreeks 1850 werden de verdelingsplannen voor de marken in ons gebied vastgesteld. De nieuwe grenzen werden in het veld aangegeven door greppels ofwel 'risten'. Vooral de risten in de strubben van Schipborg zijn tegenwoordig nog goed zichtbaar. In het markeverdelingsplan werden ook nieuwe wegen en waterlossingen opgenomen. Pas nadat nieuwe meststoffen zoals guano en kunstmest in algemeen gebruik kwamen, kwam er een eind aan de begrazing van de heide en het steken van plaggen.

Nieuw grootgrondbezit

Door het vervallen van de oude functies van de heide werden eigendomsverschuivingen mogelijk. De boeren kregen minder interesse in de heide, maar juist meer voor de vruchtbare en vochtige beekdalen, die door de verdeling beter konden worden ontwaterd en bewerkt. De boeren ruilden of verkochten daarom de hoger gelegen heidegronden, waardoor welgestelde particulieren de kans kregen om hier tot aaneengesloten grondbezit te komen en bos aan te planten. In ons gebied kreeg de familie Kniphorst op deze manier een groot deel van het huidige studiegebied in handen, waar ze bos plantten. Een deel van het bos kreeg een buitenkarakter. Hier verscheen een buitenhuis in de vorm van een houten chalet, met een vijver, een belvédère en een boswachtershuis. In het omliggende bos stonden meer loofbomen, zoals beuk.

Landbouwontginningen

De landbouwgronden aan de Borgweg zijn ontgonnen door keuters. Het waren arbeiders die op proefboerderij 'De Schipborg' werkten en zo aan een bestaan als zelfstandige boer konden werken. Ook aan de oostkant van het studiegebied, in de voormalige marken van Zuidlaren en Anloo, vonden planmatiger en grootschaliger ontginningen plaats.

Hier ontstond een grootschaliger landbouwgebied, met rechthoekig tot strookvormig ingedeelde percelen.

Binnen het plangebied zijn deze landbouwgronden inmiddels allemaal weer bos geworden, waarin de rationele indeling nog te herkennen is.

Defensie

In 1938 kocht het Ministerie van Defensie de heidevelden van Schipborg en het Kniphorstbosch aan voor militair gebruik. De ontginning van de heide werd daarmee tot stilstand gebracht. In de jaren 40 en 50 werden nog een aantal reeds ontgonnen percelen aan het militaire terrein toegevoegd en bebost. Het militair gebruik was betrekkelijk kleinschalig. In het noorden werd het terrein deels door het Ministerie van Defensie ingericht. Hier lagen twee schietbanen, een gebouw met opslag, kantoor, wachtruimte en werkplaats, een handgranatenbaan en een stormbaan met hindernissen. Hier lagen ook enkele woningen van het Ministerie van Defensie, waaronder dat van de opzichter van de schietbaan. In het zuiden, in het Kniphorstbosch werden in het heide- en boslandschap bivaks ingericht en vonden allerlei militaire oefeningen plaats. In de jaren tachtig waren er plannen om het gebruik grootschaliger te maken, door het gebied aan te wijzen als Eenheidsoefenterrein. Onder andere vanwege de belangrijke cultuurhistorische waarden werd hier van af gezien.

In 2006 werd het gebied overgedragen aan Staatsbosbeheer. De zichtbare resten van het militaire gebruik herinneren net als de hunebedden en de grafheuvels aan een essentieel hoofdstuk uit de geschiedenis van het gebied. Immers, zonder het militaire gebruik zou de 20e-eeuwse landschapontwikkeling heel anders zijn verlopen.

Tweede Wereldoorlog

Canadese bevrijders die naar Groningen oprukten, gebruikten hiervoor de Oude Zuidlaarderweg. Vanaf de Hondsrug, mogelijk ook vanuit het plangebied, werden stellingen bij de stad bestookt. Verspreid over het gebied liggen vier bomkraters uit de Tweede Wereldoorlog.

De aanleg van de N34

De aanleg van de N34 was vooral voor het noorden van het plangebied ingrijpend. De laagte van het Borckermeer, overigens sinds de twintiger jaren al ontwaterd en getransformeerd tot landbouwgebied, werd voorgoed van de rest van het gebied afgesneden. De Oude Zuidlaarderweg, ooit de belangrijke route van Groningen naar Coevorden over de Hondsrug, is sindsdien geen doorgaande weg meer. De bezittingen van het Ministerie van Defensie bepaalden de ligging van de weg, die daardoor met een boog van Zuidlaren naar Annen en Anloo loopt.

Andere activiteiten

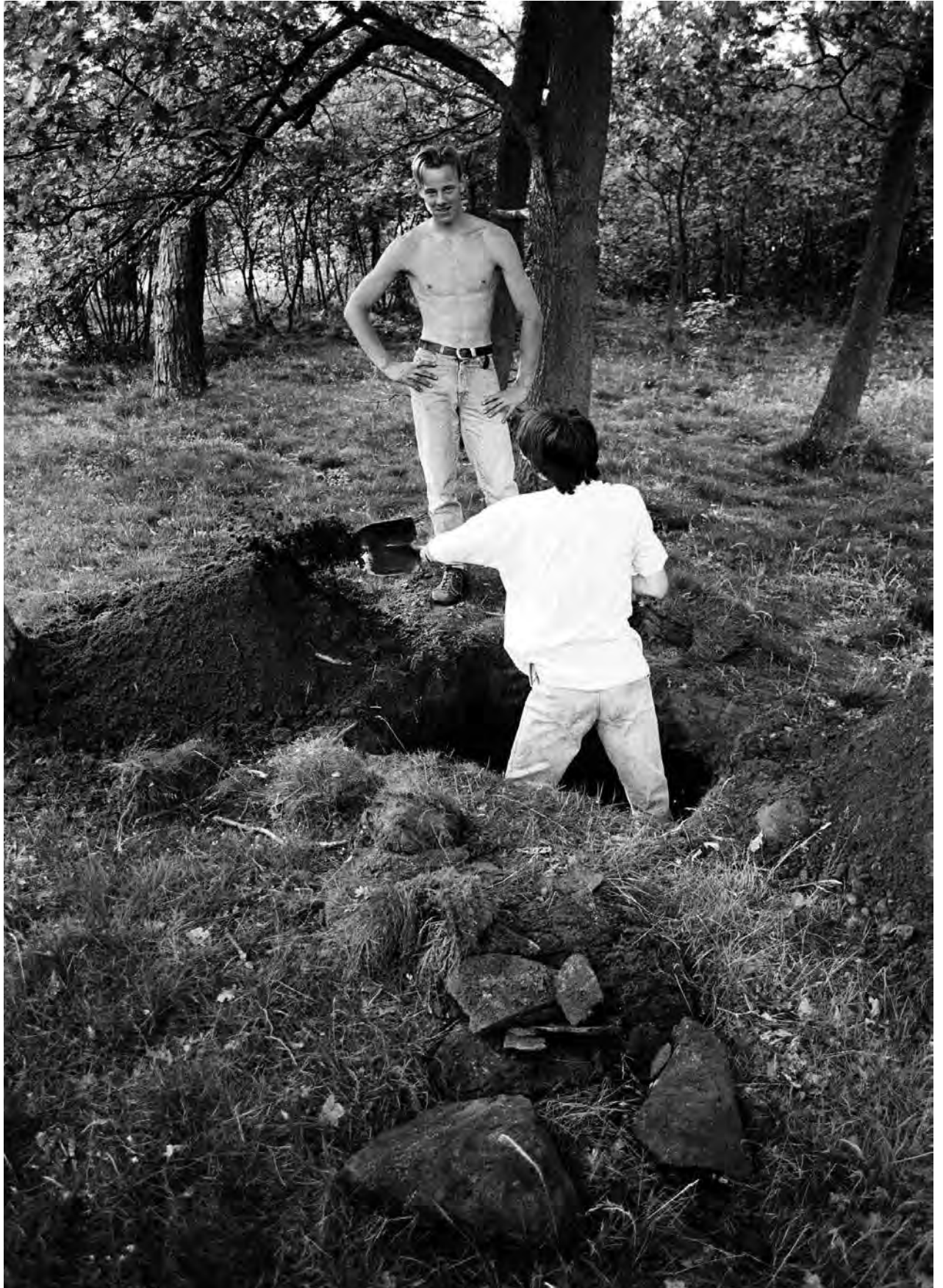
Van 1946 tot 1997 organiseerde de Stichting Noordelijk Pinksterkamp het grote jaarlijkse Pinksterkamp in het gebied. Het scouting-evenement groeide uit tot een massale attractie met duizenden kampeerders, die verspreid over het gebied hun tenten, latrines, veldkeuken et cetera opzetten. Inmiddels is het Pinksterkamp verplaatst, mede vanwege de natuur- en historische waarden. Eens per jaar werd de 'Motorcross van Anloo' gehouden.

Pinksterkampen, evenementen die uitgroeiden tot nederzettingen met meer dan 3.000 inwoners, foto's Harry Cock, 1993.

Pinksterkamp, foto Harry Cock, 1993

Bezoek van de werkgroep Strubben Kniphorstbosch aan de grafheuvels ten zuidoosten van het hunebed D8 in 1991. De werkgroep bracht kennis bijeen over de bijzondere kwaliteiten van het Strubben Kniphorstbosch. De activiteiten van deze werkgroep hebben er toe bijgedragen dat het Ministerie van Defensie haar plannen voor een EOT moest bijstellen. Namens de werkgroep waren bij het bezoek aanwezig (zie foto): Hans Elerie, Eric van der Bilt, Harry de Vroome, Tjalling Waterbolk, Steven Stemerink, Albert Rademaker, Sake Jager en Quirien Smeele. Spelende kinderen hadden de grafheuvel uitgegraven en als hut in gebruik genomen.

3

Kenmerken van het huidige landschap

Relicten

Het plangebied bevat een voor Nederland ongekende concentratie van zichtbare en onzichtbare archeologische waarden. Op de kaart hiernaast zijn alle zichtbare (pre)historische objecten en sporen in het plangebied weergegeven: de relictten. De ligging van de meeste relictten, vooral die van grafheuvels en karrensporen, hing altijd samen met openheid en zichtbaarheid. Tegenwoordig bedekken de spontaan gegroeide jonge bossen en opslag echter een groot gedeelte van de zichtbare archeologische relictten. De aspecten die bepalend zijn geweest voor de ligging van deze monumenten en de (pre)historische relictten zijn nu niet of nauwelijks af te lezen in het huidige landschap. Op de ontwikkeling van opgaande beplanting in het gebied, wordt verderop in dit hoofdstuk ingegaan.

Hunebedden

De hunebedden waren de eerste menselijke bouwwerken in Drenthe met een vaste ligging. In het algemeen lagen de hunebedden dicht bij de randen van de keileemplateaus. Hier was de keileemlaag weggeërodeerd en waren veel stenen uit de keileem vrijgekomen. De ligging van de hunebedden werd daarnaast bepaald door hun functie als 'territorial marker'. De indrukwekkende grafmonumenten kregen een opvallende plek in een open terrein, liefst op de hoge flank van een smeltwaterdal, een erosierand of op een dekzandrug. De hunebedden in het gebied hebben niet meer hun oorspronkelijke

vorm. Van oorsprong vormden de stenen geraamtes een grafkelder. De ruimtes tussen de grote draag- en dekstenen waren opgevuld met kleinere stenen. Het geheel lag ingebed in een aarden heuvel met daarin een kleine toegang naar de kelder. De aarden heuvel, de kleinere stenen en soms ook een deel van de grote stenen zijn verdwenen, doordat de hunebedden in de afgelopen eeuwen als steengroeven zijn geëxploiteerd. In het gebied lagen vier hunebedden. Twee daarvan (D7 en D8) zijn nog aanwezig.

Grafheuvels

Voor de aanleg van deze grafmonumenten was een aantal factoren bepalend:

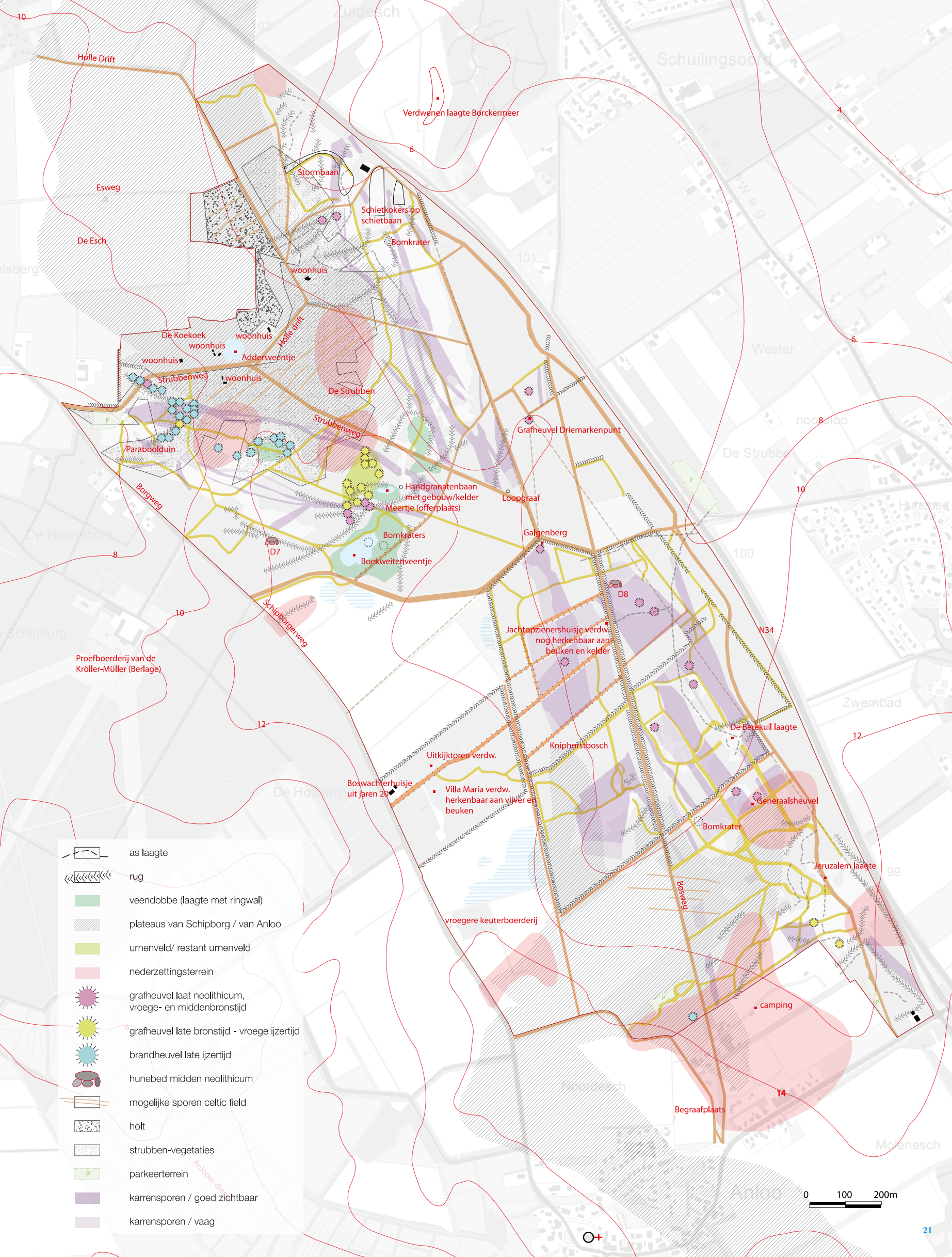
- ze werden aangelegd op open arme zandgronden;
- ze waren gelegen langs prehistorische wegen (karrensporen);
- ze hadden een geprononceerde ligging met uitzicht;
- ze lagen op een tamelijke grote afstand tot nederzettingsterreinen.
- rond het plateau van Schipborg werden clusters van grafheuvels opgeworpen op de zandruggen en duinen die het bewoonde plateau omzoomden.

Op de kaart hiernaast is te zien dat er grote verschillen zijn in de ligging van grafheuvels uit verschillende perioden.

De oudste grafheuvels, uit het laat-Neolithicum en de vroege- en middenbronstijd (roze op de kaart), liggen verspreid over een groot deel van het plangebied en

vertonen een sterke ruimtelijke samenhang met de bundels karrensporen. De grafheuvels uit de late bronstijd en de vroege ijzertijd (geel) zijn vooral geconcentreerd aan de rand van het plateau van Schipborg. De brandheuvels uit de late ijzertijd (lichtblauw) liggen vooral op het paraboolduin en op de ten oosten daarvan gelegen ringwal rond een laagte, waarschijnlijk een pingoruïne. Het paraboolduin bestaat uit dekzand en ligt als een parabool rondom de laagte, van waaruit hij is uitgeblazen.

De meeste grafheuvels zijn rond van vorm. Vier grafheuvels hebben een langwerpige vorm. De Generaalsheuvel kreeg zijn naam van de padvindsters in het jaarlijkse Pinksterkamp. Vrijwel alle grafheuvels in het gebied zijn in de jaren '90 gerestaureerd. Restauratie hield in dat de heuvels zijn geconsolideerd. Gaten werden weer met zand gevuld en het hele heuvellichaam werd opgehoogd met 10 cm zand. Ook zijn vaak bomen verwijderd om beschadigingen door wortelgroei of door omvallen van bomen te voorkomen. Het streven was om geel zand te gebruiken bij de restauratie. Omdat in een aantal gevallen rijker zwart zand is gebruikt is er op deze heuvels een rijkere plantengroei. Door de extra lichthoeveelheid wordt dit nog bevorderd. Gevolg is dat de met groen gras begroeide heuvels nu vaak prachtig scherp aftekenen tegen de donkerdere kleuren van het omliggende bos of heide.

- as laagte
- rug
- veendobbe (laagte met ringwal)
- plateaus van Schipborg / van Anloo
- urnenveld/ restant urnenveld
- nederzettingsterrein
- grafheuvel laat neolithicum, vroege- en middenbronstijd
- grafheuvel late bronstijd - vroege ijertijd
- brandheuvel late ijertijd
- hunebed midden neolithicum
- mogelijke sporen celtic field
- holt
- strubben-vegetaties
- parkeerterrein
- karrensporen / goed zichtbaar
- karrensporen / vaag

0 100 200m

Celtic fields

Al in het Neolithicum begint men met de aanleg van akkers in het plangebied. In de late Bronstijd /IJzertijd/Romeinse tijd (3.100 - 1.800 jaar geleden) werden de akkercomplexen aangelegd in een schaakbordachtig patroon van vierkante en rechthoekige akkertjes van circa 20 x 40 meter, die elk worden omgeven door brede zandwallen van 8-12 meter breed en 0,3-1 meter hoog. De wal ontstond doordat de natuurlijke begroeiing en de zode op de randen van de akkers werden gegooid. Deze akkercomplexen worden Celtic Fields genoemd. De akkercomplexen konden vele tientallen hectaren groot zijn. De bewoning 'zwierf' over de veldjes. Van de Celtic Fields resteren nu nog ruitvormige structuren, die vooral op luchtfoto's goed zijn te zien. Direct ten zuiden van het plangebied zijn resten van een Celtic Field aangetroffen. Op gedetailleerde hoogtekaarten (AHN-beelden) zijn op het Plateau van Schipborg structuren zichtbaar die op een Celtic Field kunnen wijzen.

Karrensporen

De karrensporen die in het gebied voorkomen ontstonden in de Late Middeleeuwen, nadat Groningen als Handelsstad opkwam. De karrensporen waren in eerste instantie georiënteerd op de kerktorens van Zuidlaren, Anloo (ook de molen) en Gieten. De sporen werden verlegd als ze onbegaanbaar werden. Bundels van karrensporen ontstonden door het iets verleggen van het bestaande spoor als dit onbegaanbaar was geworden. In de 18e eeuw werden de routes vastgelegd. Karrensporen waren tot in het begin van de 19e eeuw in gebruik. Langs de routes waren de grafheuvels en hunebedden belangrijke 'landmarks'.

De voornaamste route door het gebied liep over de Hondsrug van Groningen naar Coevorden. Op de schematische

kaart is te zien dat de bundels een Y-vorm maken. Bij het hunebed en de Galgenberg liep een aantal karrensporen naar Schipborg, die aansloten op een westelijke route naar het Noorderveld.

Holt

Een holt is de Drentse benaming voor bos met opgaand hout. De meeste holten in het plangebied zijn verdwenen. Ten oosten van de Schipborger Esch ligt nog een restant van het Borckerholt, die al in 1332 werd genoemd. Dit holt is in de negentiende eeuw omgezet in hakhout en later weer omgevormd naar opgaand bos. Dit bos ligt op de rijkere zanden van het keileemplateau van Schipborg.

Hakhout

Hakhout (paalhout en stoven) komt voor op moderpodzolen en kan beschouwd worden als de opvolger van het Borckerholt dat in de 17e eeuw werd gekapt. Op de minuutplan van 1832 staat de omvang precies aangegeven (zie H. Smeenge, 2005). Een deel hiervan is gedegenererd. Het hakhout was tevens de zaadbron voor de strubbenvorming, omdat muizen en gaaien de eikels verplaatsten naar het veld en die daar wortel konden schieten.

Strubben

Strubben liggen in het voormalige heidelandschap op veldpodzolen. Het gaat hier om een opslag van eikenstruiken die door begrazing in hun groei werden gefrustreerd. Het ontstaan van de strubben gaat terug naar de tweede helft van de 15e eeuw toen schapen een prominente rol innamen, omdat de bevolkingsdruk toenam en de vraag naar inlandse wol sterk steeg. Het wegvallen van begrazing na de introductie van kunstmest aan het eind van de 19e eeuw, leidde tot het uitgroeien van de eikenstruiken tot bomen. Oorspronkelijk gaat het dus om een struikvegetatie die pas

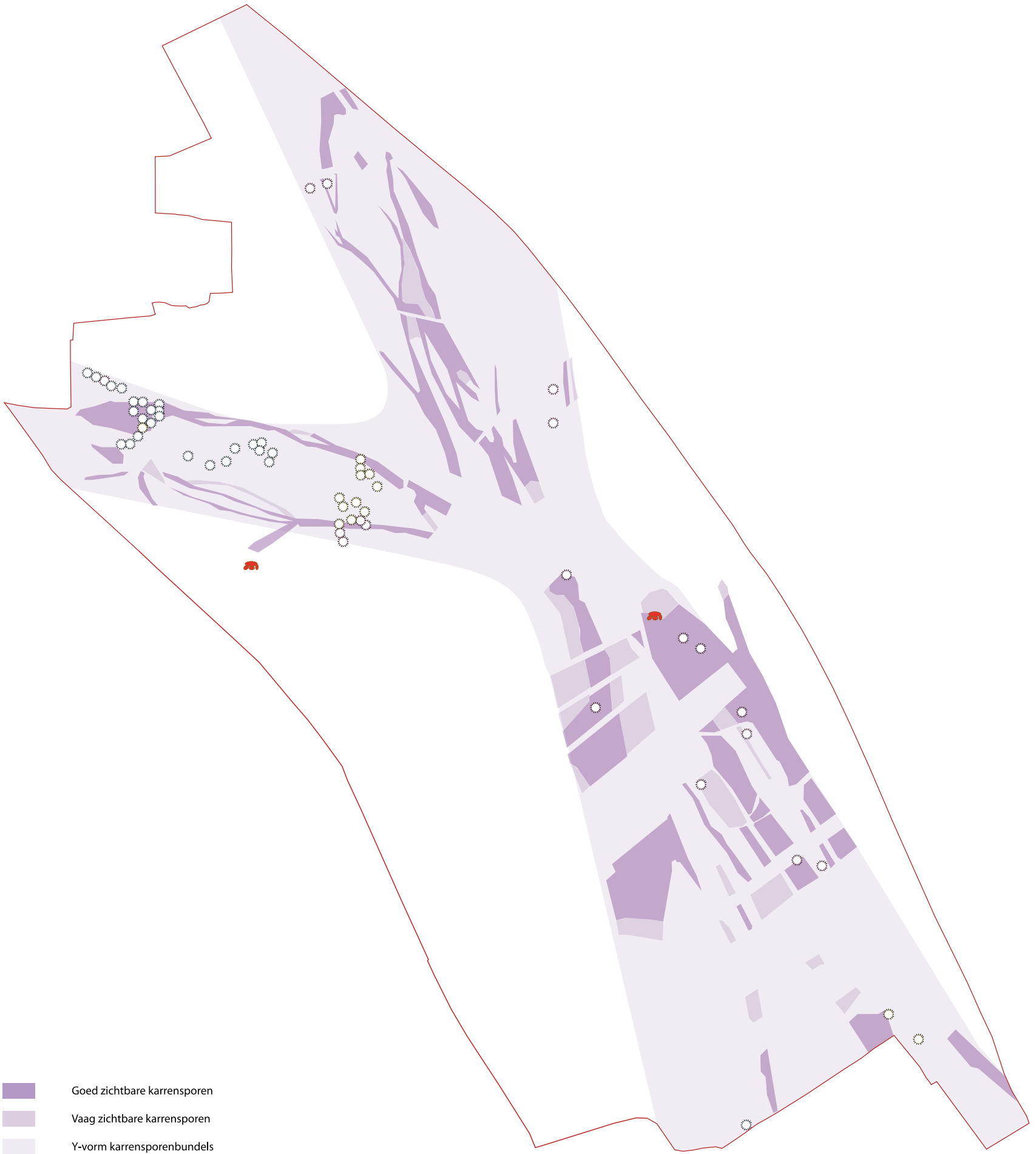
na het afschaffen van de schaapskudden kon uitgroeien tot de huidige omvang. Er zijn twee soorten strubben: een uitgegroeide, grillige eikenstruik, en een boomkring, ontstaan door ondergrondse wortelwoekering als gevolg van begrazingsdruk (zie foto's op pagina 45). Bij de boomkringen is de boomkern weggerot en zijn de nieuwe uitlopers vanuit de wortels naar buiten uitgegroeid. De strubben zijn in de 19e eeuw ook in gebruik geweest als hakhout.

Gradiënt holt – strubben - heide

Lange tijd heeft een zonering in de dichtheid van het bos bestaan. Aan de kant van de heide, waar schapen graasden, werd het holt het meest uitgeput. Hier waren twee processen gaande. Enerzijds was er aanvoer van eikels vanuit het holt door wind, en een natuurlijke zaadval en door dieren. Daardoor kwamen hier nieuwe boompjes op. Anderzijds werden de uitlopende twijgen steeds weer opnieuw aangevretten, waardoor de eiken de vorm kregen van laagblijvende struiken, mogelijk met dikke stamvoeten, die verspreid stonden op de heide. Aan de kant van de es was de invloed van de schapen geringer. Hier bleef het boskarakter langer gehandhaafd, en stonden de eiken dichter op elkaar.

Bijzondere plekken

Er komen in het Strubben Kniphorstbosch veel bijzondere plekken voor. Laagten, stuifzanden, vennetjes, driemarkenpunten, relictten van een landgoed en uit recentere tijden de overblijfselen van de stormbaan van het Ministerie van Defensie zijn een greep uit de voorkomende plekken. Op de kaart op pagina 21 staan alle bij ons bekende bijzondere plekken en objecten in het plangebied. In de volgende pagina's worden er enkele uitgelicht. In de cultuurhistorische inventarisatie van Jan Neeffes (2007) worden al deze plekken uitgebreid beschreven.

- Goed zichtbare karrensporen
- Vaag zichtbare karrensporen
- Y-vorm karrensporenbundels

0 100 200m

In het plangebied komen nu nog twee hunebedden voor, hunebedden D7 en D8. Hunebed D7 bevindt zich dicht bij de rand van het keileemplateau. Hier was de keileemlaag weggeërodeerd en waren veel stenen uit het keileem vrijgekomen. Over de oorspronkelijke ligging van de hunebedden bestaan tegenwoordig twee hypothesen: 1. ze waren veel prominenter aanwezig dan nu in een min of meer open landschap of 2. ze lagen op kleine open grasplekken in gesloten oerwoud. In ieder geval dienden de hunebedden behalve als grafmonument ook als 'territorium marker' en later als een oriëntatiepunt waar de reiziger zich op richtte. De door bos overschaduwde huidige ligging van het hunebed D7 is waarschijnlijk de reden voor aanwezigheid van het zeldzame ongenerfde hunebedmos. Openheid en de klauterende jeugd zouden dit zeldzame mos doen verdwijnen. Het hunebed stelt ons voor een dilemma dat typisch is voor het plangebied, waarin bescherming en openbare toegankelijkheid van het hunebed tegenover elkaar staan.

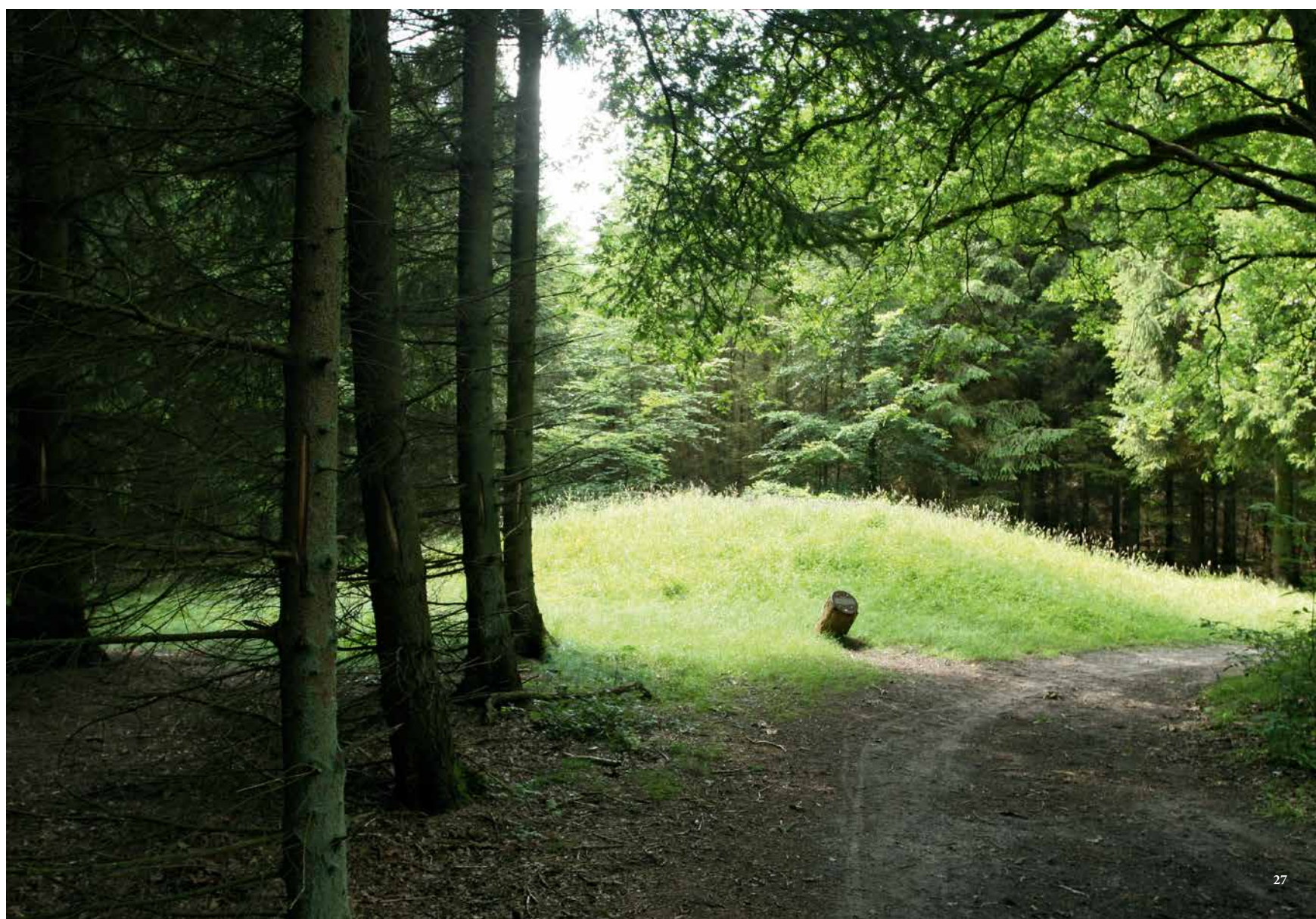

3

Hunebed D8 ligt niet op een zandrug zoals D7 maar langs de belangrijkste karrensporen door het gebied. Door de recente verwijdering van het bos ten zuiden van het hunebed is er opnieuw ruimtelijke samenhang tussen de prehistorische route en het hunebed.

De grafheuvel op het Driemarkenpunt in het noordelijke productiebos is een bijzondere plek. De beperkte afmetingen van de ruimte, het felgroene gras, en het donkere bos er omheen, maken een intieme kleine ruimte met dramatische lichteffecten op het grafmonument.

De oudere grafheuvels - uit het Laat-Neolithicum, vroege en midden-bronstijd - liggen vaak ver uit elkaar, gekoppeld aan bundels van karrensporen. Dat is bijvoorbeeld het geval voor de Generaalsheuvel, die in het stuifzandgebied ligt. Het grafmonument is tegenwoordig vooral vanaf een afstand mooi en ligt intrigerend in de openheid. Van dichtbij wordt het beeld van de heuvel overstemd door het brede zandpad dat er (te) dicht langs loopt.

3

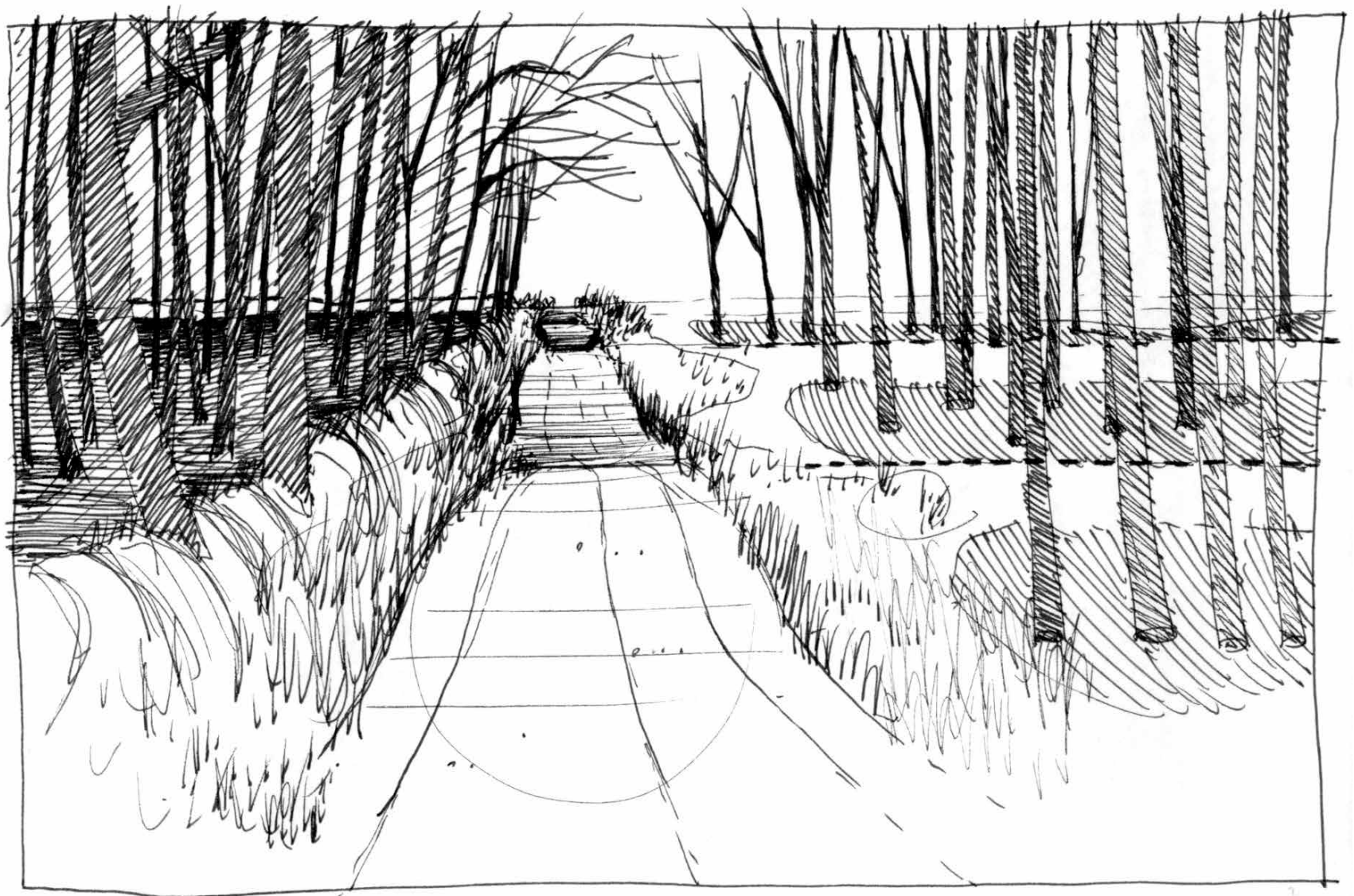
In het plangebied zijn de clusters van jongere grafheuvels, die aan de rand van het plateau voorkomen onderscheidend ten opzichte van de oudere, solitaire grafheuvels, zoals het Driemarkenpunt en de Generaalsheuvel. Op de foto's zijn de jongere grafheuvels te zien, die onderdeel zijn van zo'n cluster. Door de grote hoeveelheid beplanting op en rond de grafheuvels zie je als bezoeker echter niet dat er zo veel grafheuvels bij elkaar liggen. Bezoekers kunnen daardoor niet onder de indruk raken van het overweldigende aantal grafmonumenten dat hier ligt, en dat is jammer.

Het zuidelijk deel van het plangebied, nabij de camping, wordt door karrensporen doorkruist. Het pad, links op de foto, ligt haaks op de karrensporen, waardoor je de sporen goed kunt waarnemen en er een dynamische beleving van de ruimte mogelijk is met een telkens bewegende horizon.

Ook langs de lange boswal ten zuiden van het landgoed Kniphorst ligt een pad haaks op de karrensporen, waardoor je de sporen goed kunt zien.

Villa Maria, het verdwenen Zwitsers chalet van de familie Kniphorst, lag bij deze vijver in een bos met buitenkarakter (foto Bureau Overland).

De Galgenberg is een grafheuvel, waar later een galg op is gebouwd. Deze grafheuvel (en dus ook de galg) was goed zichtbaar langs een doorgaande route, waardoor er een afschrikwekkend effect van uitging voor de reiziger. Ook was de Galgenberg een belangrijk oriëntatiepunt voor het afbakenen van de grenzen tussen de marken van Anloo, Schipborg en Zuidlaren. Ook nu is de Galgenberg een belangrijk oriëntatiepunt in het gebied. De landschappelijke inpassing van de grafheuvels is niet optimaal: het fietspad snijdt de voet van de heuvel aan. Bovendien staan er borden dicht bij de grafheuvel. Door het noordelijk gelegen naaldbosvak (in het midden van de foto) is de oorspronkelijke zichtrelatie met de omgeving verdwenen, waardoor de betekenis van de Galgenberg als 'landmark' sterk is afgenomen.

Het kruispunt van de Bosweg en de weg naar de Galgenberg wordt gemarkeerd door een prachtige meerstammige beuk.

3

De Berekuil is een laagte in het zuidelijke gedeelte van het plangebied, die waarschijnlijk is ontstaan door een combinatie van zandwinning en uitstuiving. Tegenwoordig wordt het zand nog altijd open gehouden door voetgangers en voertuigen. Rondom de Berekuil ontwikkelt het bos zich spontaan op de stuifduintjes.

Het Strubben Kniphorstbosch maakt een 'zandige' en droge indruk waardoor een vennetje of ieder andere aanwezigheid van water een verfrissende gewaarwording kan zijn. Ook in ruimtelijk opzicht is een vennetje een interessante variant op een open plek in het bos. Het is een ruimte waar je omheen (in plaats van doorheen) beweegt zoals hier bij het sfeervolle Addersveentje dat ten noorden van de Holle Drift ligt en een gecultiveerd karakter heeft.

3

Het paraboolduin, ten zuiden van de es van Schipborg, is een duin dat tegen het keileemplateau werd aangeblazen en waarop grafheuvels werden gesitueerd.

Het vroeger met heide begroeide paraboolduin, bestond uit arm maar intensief begraasd land. Enkele eeuwen geleden vormden de duintjes een scherpe grens met het achterliggende bos. Ook hier groeiden lage eikenstruiken (strubben), die door grazende schapen kort werden gehouden.

Tegenwoordig stelt de aanwezigheid van uitgegroeide bomen op en rond de grafheuvels ons voor een dilemma. Aan de ene kant zijn de boomkringen op en rondom de grafheuvels cultuurhistorisch, ecologisch en wat betreft belevingswaarde zeer waardevol. Tussen de strubben staan solitaire (oude) eiken en relatief jonge bosopslag. Aan de andere kant wordt veel waarde gehecht aan het kunnen beleven van de veelheid aan grafheuvels in dit gebied, wat pleit voor meer openheid. Daarom zal er zorgvuldig moeten worden gekozen welke bomen kunnen verdwijnen.

De terreinen die door militairen intensief gebruikt zijn geweest, zoals het gebied rond de stormbaan, hebben het karakter van schrale graslanden. In het omliggende spontaan ontstane bos staan waarschijnlijk ook nog strubben. Kenmerkend voor het militaire gebied zijn ook de laagten en zandruggen die de terreinen omzomen. Er is een duidelijk zichtbaar glooiend reliëf dat uit laagten en zandruggen bestaat.

De stormbaan zelf bestaat uit een aantal hindernissen die tot voor kort werden gebruikt bij militaire oefeningen en conditietrainingen. De gebouwde objecten hebben waarde als jong cultuurhistorisch erfgoed. Het is de moeite waard deze objecten te beschermen en in stand te houden. Juist jonge monumenten zijn vaak heel kwetsbaar, omdat veel mensen de waarde er nog niet van inzien en men de indruk heeft dat er nog veel van dit

soort objecten bestaan. Later betreft men vaak het feit dat er zo veel is verdwenen. De militaire objecten vertellen een verhaal over een bepaalde periode in de ontwikkeling van het gebied, en zijn daarvoor mede bepalend voor de identiteit van het landschap, net zoals hunebedden, grafheuvels, heide, strubben, ruggen en laagten. Bij de twee schietbanen kunnen alternatieve vormen van gebruik worden onderzocht.

Hindernis van ijzer- en metselwerk op de stormbaan

Houten stellages op de schietbaan

Hindernis van beton en ijzerwerk op de stormbaan

Landschappelijke eenheden en landschapstypen

Landschappelijke eenheden

Het landschap van het plangebied bestaat in grote lijnen uit drie verschillende eenheden:

- A Strubbengebied op het plateau van Schipborg;
- B Ontgonnen gebied (productiebossen en Kniphorstbosch);
- C Stui fzanden- en heidegebied met de zandige laagten Berekuil en Jeruzalem.

De middelste eenheid is duidelijk zichtbaar in cultuur gebracht (productiebos, landbouwgrond, beboste landbouwgronden) en voornamelijk ontsloten met rechte wegen en paden. Hier liggen ook wallen, lanen en waterlossingen. De noordelijke en zuidelijke eenheid zijn vrijwel niet in cultuur gebracht (heide, spontaan bos, oud bos). Hier ligt geen rationeel wegenpatroon dat het gebied systematisch toegankelijk maakt. Ook hier kunnen (niet in kaart gebrachte) wallen of greppels liggen, die te maken hebben met de

markeverdeling. Deze zijn vaak verscho- len in het bos en niet meer zichtbaar als perceelsgrens.

Landschapstypen

In de cultuurhistorische inventarisatie van Jan Neeffes (2007) worden volgens histo- risch-geografische en historisch-ecologi- sche criteria achtentwintig landschapsty- pen onderscheiden.

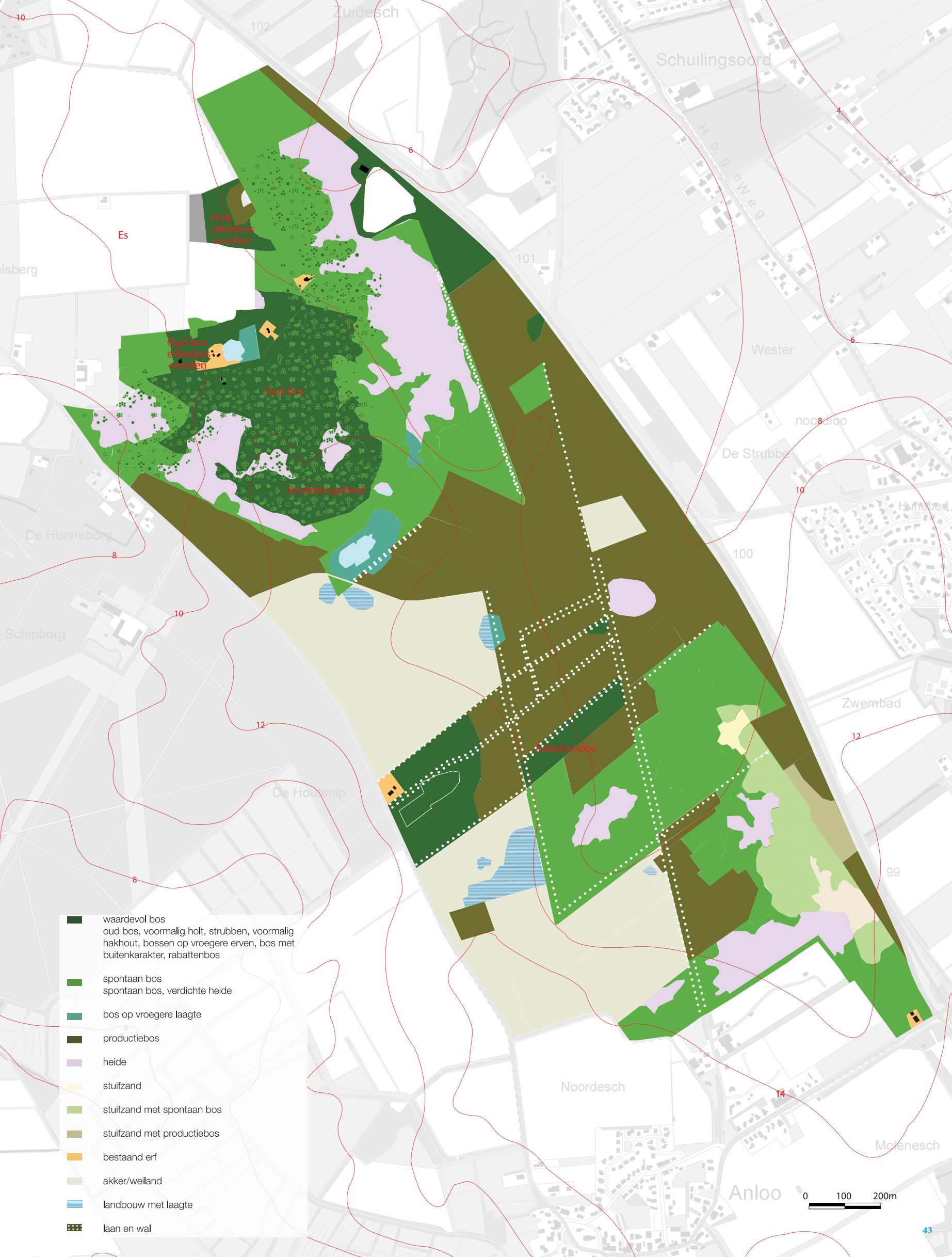
Voor dit inrichtings- en beheerplan is deze indeling vereenvoudigd tot negen landschapstypen. Veel bijzondere bostypen (oud bos, voormalige holt, voormalig hak- hout, bossen op vroegere erven, bos met buitenkarakter, rabattenbos) zijn bijeenge- bracht onder de noemer 'waardevol bos'. Dit zijn bossen die in ieder geval in stand moeten worden gehouden in de toekomst. Het centrale deel van het plangebied bestaat grotendeels uit productiebos. Qua sfeer en beleving is er een groot contrast tussen de rationeel opgezette productiebos- sen en de voormalige strubben.

Een groot deel van het plangebied bestaat uit spontane bossen en heide met bosop- slag. Deze delen van het plangebied zijn vooral de afgelopen decennia ontstaan doordat begrazing niet meer plaatsvond en het beheer van het gebied vooral was gericht op het faciliteren van natuurlijke processen.

Ook speelde het beperkte budget voor beheer hierbij een rol. De spontane bossen en verdichte heide verhullen veel van de bijzondere archeologische relict en ze kitten als het ware de overige bosde- len aan elkaar vast. Op de kaart hiernaast zijn de spontane bossen met een lichte kleur aangegeven en de overige bossen met een donkere kleur, zodat goed te zien is welk ruimtelijk effect de spontane bosontwikkeling heeft op het gebied.

Op de volgende pagina's wordt een algemeen beeld geschetst van de drie eenheden, ondersteund met foto's.

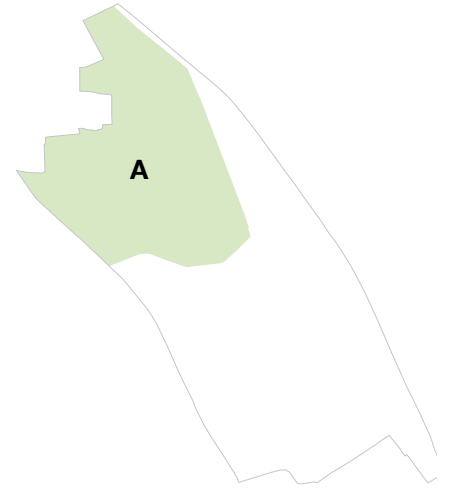
- waardevol bos
oud bos, voornamelijk holt, strubben, voornamelijk hakhout, bossen op vroegere erven, bos met buitenkarakter, rabattenbos
- spontaan bos
spontaan bos, verdichte heide
- bos op vroegere laagte
- productiebos
- heide
- stuifzand
- stuifzand met spontaan bos
- stuifzand met productiebos
- bestaand erf
- akker/weiland
- landbouw met laagte
- laan en wal

0 100 200m

3

Eenheid A: Strubbengebied op het plateau van Schipborg

Het noordelijke gedeelte van het plangebied is een (ongeperceleerd) gebied met een organische structuur. Kenmerkend voor het gebied is de geleidelijke overgang van dichte oude bossen in de kern, uitwaaiend naar half open tot open strubben op de (voormalige) heide in de richting van de zuidelijke randen van het gebied. Deze overgang loopt gelijk op met de overgang van rijke naar arme gronden. Deze structuur is in het veld nauwelijks meer af te lezen door het snel opkomende jonge bos. De open plekken die eerst aaneengesloten waren zijn nu geïsoleerde stukken heide geworden.

1

1. Boomkringen en uitgegroeide strubben in de armen van het Paraboolduin: opslag van jonge bomen maakt het Paraboolduin onzichtbaar.

2. Strubbenbos langs de Strubbenweg: krachtige opslag van jonge bomen bedreigt de potentiële levensduur van de aanwezige strubben. Het strubbengebied is geleidelijk een strubbenbos geworden, met de kanttekening dat de aanwezige strubben in een bos niet kunnen overleven.

3. Een strub is per definitie een eikenboom met een grillig boomsilhouet. Een strub is een uitgegroeide bonsai-achtige eikenstruik, die lang geleden onder invloed van begrazing ontstond.

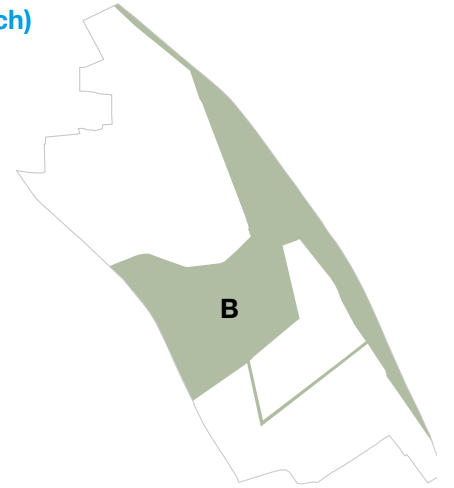
4. Een boomkring is de naam van een meerstammige eik van één tot vijf meter doorsnee, waarvan een erg mooi exemplaar in de laagte van het Paraboolduin is te vinden. Boomkringen ontstonden waarschijnlijk onder invloed van begrazing. Mensen die geïnteresseerd zijn in spiritualiteit zien de boomkringen als uitingen van energiebanen.

3

Eenheid B: Ontgonnen gebied (productiebossen en Kniphorstbosch)

Het voormalige landgoed van de familie Kniphorst wordt gekenmerkt door lange rechte lijnen, die vrij homogene bosvakken begrenzen. Het landhuis is verdwenen, maar door de structuur van de bosvakken, de overgebleven lanen en de exotische boomsoorten ademt het gebied nog de sfeer van een landgoed. De meeste lanen staan op wallen of liggen langs waterlossingen, waardoor de lijnen die de lanen door het bos trekken, extra worden geaccentueerd.

1

2

3

1,2. Majestueus naaldbos bij de grafheuvel
Driemarkenpunt in het noord-oostelijke
gedeelte van de eenheid.

3. Enkele vakken met productiebos zijn
van mindere kwaliteit, vooral ten westen
van de Bosweg.

4. Direct ten zuiden van de Galgenberg
is het naaldbos sterk gedund, om door
verjonging uiteindelijk een natuurlijke
leeftijdsopbouw en soortensamenstelling
te bereiken.

4

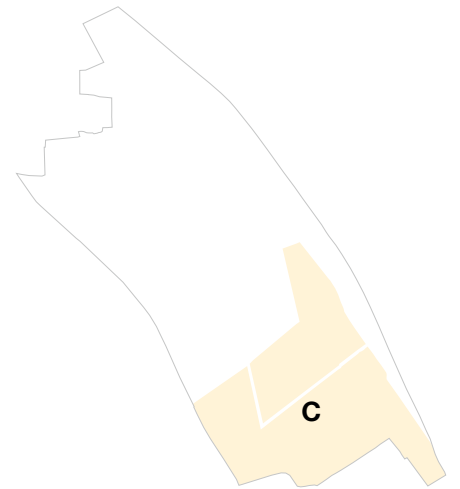

47

3

Eenheid C: Stuifzanden- en heidegebied met de zandige laagten Berekuil en Jeruzalem

Ten noorden van Anloo ligt een gebied met heide, karrensporen en een fijnmazig netwerk van zandpaden. Het is een ruimtelijk gevarieerd gebied met kleine en grote open plekken. Er is veel opslag van dennen en berken, die het voortbestaan van de heide bedreigt. In dit gebied ligt een belangrijke (pre)historische route over de Hondsrug.

1

2

1. Het zuidelijke deel van het plangebied wordt gekenmerkt door een afwisseling van loof- en naaldbos, heide en grasland. Plaatselijk liggen open stukken zand, zoals de laagten Jeruzalem (op de foto) en de Berekuil.

2. Ten zuiden van de Generaalsheuvel: goed voorbeeld van een open plek met voldoende maat om de grafheuvel al vanaf een afstand te kunnen zien, en de heuvel geleidelijk te kunnen ontdekken en te benaderen.

3. Ten noorden van de camping wordt de zandrug (aan de rechterkant op de foto) geaccentueerd door de opgaande vegetatie die daar op groeit.

3

49

3

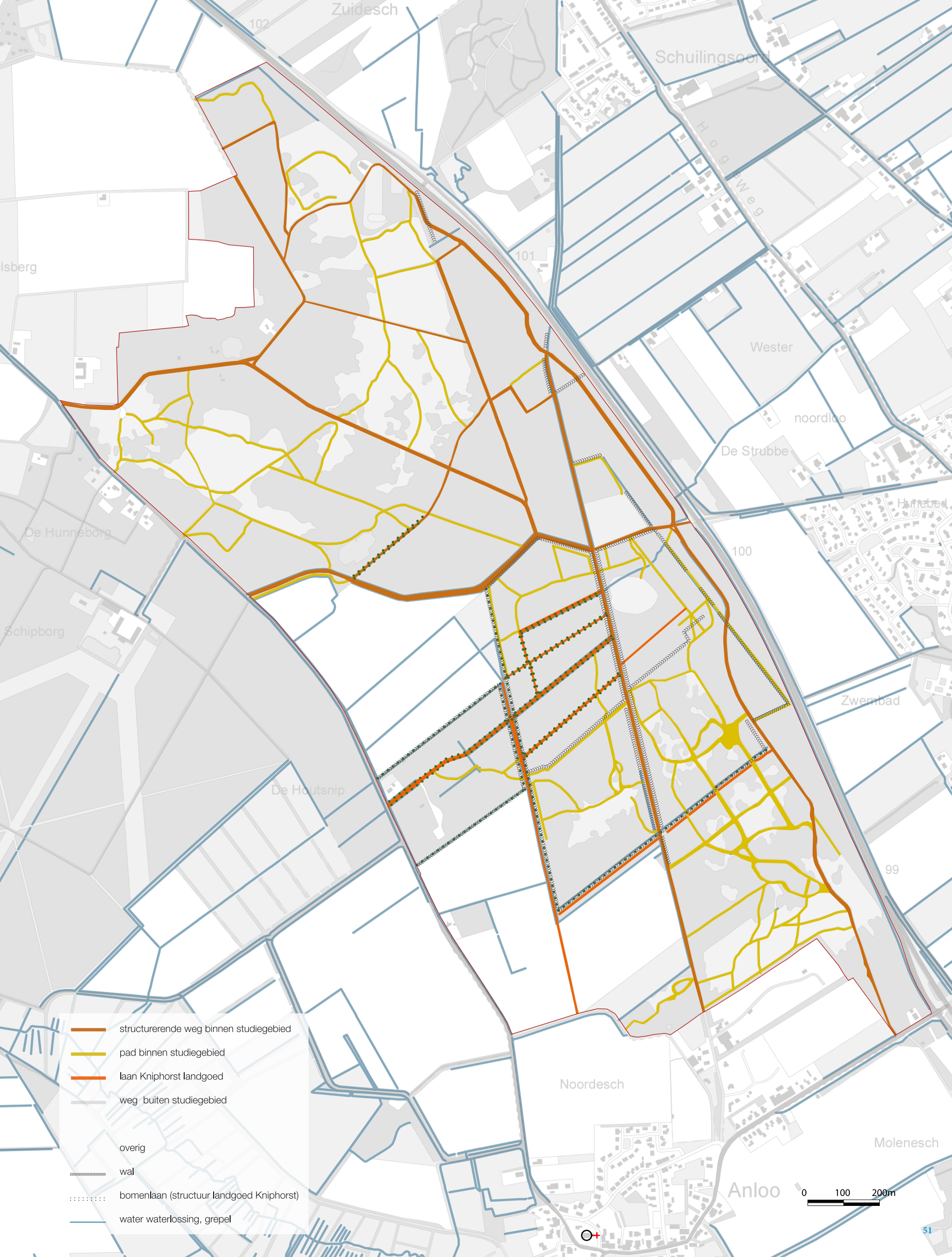
Lanen, wallen, waterlossingen en paden

Het Strubben Kniphorstbosch is onder andere bijzonder door de veelzijdigheid en ge-laagdheid van het gebied. Dit is ook het geval voor de contouren, lijnen, lanen, wallen, waterlossingen en paden die het gebied doorkruisen en structureren. Het lijnenpatroon bestaat uit twee contrasterende onderdelen. De centrale landschappelijke eenheid (B) bestaat uit rationale, strakke lijnen van het landgoed Kniphorst en de productiebossen. Het landgoed Kniphorst wordt begrensd door een wallenstructuur van eiken, die op sommige plaatsen in verval is. Het rationale lijnenpatroon zorgt ook voor goede oriëntatiemogelijkheden. De noordelijke en zuidelijke landschappelijke eenheden (A en C) bestaan uit onregelmatige contouren en kronkelige paden. Hier kun je je oriënteren op bijzondere punten, zoals hunebedden en grafheuvels.

Aan de buitenzijde met eikentelgen beplante wal (ca. 1900). Oorspronkelijk gelegen in de heide en bedoeld om aan te leggen bos tegen schapen te beschermen. Aan beide zijden is recente jonge opslag te zien. (foto Harry Cock, 1993)

Kaart van lanen en wallen

- structurerende weg binnen studiegebied
- pad binnen studiegebied
- laan Kniphorst landgoed
- weg buiten studiegebied
- overig
- wal
- bomenlaan (structuur landgoed Kniphorst)
- water waterlossing, grepel

0 100 200m

De Bosweg is de hoofdweg vanaf Anloo door het plangebied. Tegenwoordig is de Bosweg een strakke lijn die het bos doorsnijdt. De Bosweg is de opvolger van de rechtgetrokken Oude Zuidlaarderweg, zelf opvolger van de karrensporen over de Hondsrug.

3

De waterlossing aan de westzijde van het plangebied loopt door het weiland over een markengrens (zie onderstaande foto). Een nieuw pad naast de waterlossing kan een extra entree vormen naar het Strubben Kniphorstbosch in de richting van de Galgenberg en ook als verbinding tussen het Strubben Kniphorstbosch en het landgoed De Schipborg. De voorwaarde daarvoor is wel dat een nieuw openbaar toegankelijk pad in het verlengde van de waterlossing/markengrens in het landgoed De Schipborg komt.

De Strubbenweg verbindt de Galgenberg met het Addersveentje aan de Holle Drift.

De Strubbenweg is tegenwoordig omzoomd door de krachtige opslag van jonge bomen die de potentiële levensduur van de aanwezige strubben bedreigt. De Strubbenweg zou een mooie route kunnen worden om de gradiënt waar te nemen van achtereenvolgens de open heide, het strubbengebied en oud hakhoutbos.

Een boswal en een waterlossing markeren de westelijke grens van het landgoed Kniphorst.

Waterlossingen zijn kenmerkend voor het landgoed Kniphorst.

3

Ten zuiden van de Galgenberg zijn in het productiebos restanten van lanen te vinden, zoals deze sfeervolle hoge beukenlaan. Het rechtlijnige karakter van het landgoed is kenmerkend en dient versterkt te worden door het herstellen en vrijstellen van de lanen.

1

1. De zuidelijke grens van het Landgoed Kniphorst wordt gemarkeerd met een lange boswal. De eiken op de wal raken in verval want ze hebben licht nodig. Door niet in te grijpen geven we voorrang aan de natuur en verliezen we op termijn de cultuurhistorische waarde. Het maken van een bosvrije strook aan beide zijden van de wal is noodzakelijk om de ontwikkeling en een lange levensduur van de eiken te garanderen.

2

2. Ook de boswal op de markengrens bij de grafheuvel Driemarkenpunt is ingesloten in het bos, waardoor de eiken op de wal het moeilijk hebben. Ook hier is het maken van een bosvrije strook aan weerszijden van de wal noodzakelijk om de levensverwachting van de eiken te vergroten.

3. Op de door een walletje en een weg gemarkeerde markengrens tussen Schipborg en Zuidlaren staan uit de lijn geplaatste eiken. Het walletje heeft een lengte van 800 meter en markeert de grens tussen het fijnsparrenbos en de voormalige gordel van heidevelden rondom de strubben. De eiken krijgen van twee kanten te weinig licht om goed te kunnen groeien.

De rand van het fijnsparrenbos is niet mooi omdat ook deze fijnsparren te weinig licht hebben gekregen om een mooie rand te vormen. Verwijderen van opslag op de voormalige heide en een nieuwe rand langs het fijnsparrenbos, op enige afstand van de bestaande bosrand, zou zowel de ontwikkeling van de eiken ten goede komen als de kans bieden om een mooie nieuwe bosrand te ontwikkelen.

3

61

Natuurwaarden

De Strubben Kniphorstbosch is een bijzonder waardevol natuurgebied door het voorkomen van diverse bijzondere organismen. Het aanwezig zijn van bedreigde en op de rode lijst voorkomende hogere planten als Rozenkransje, Valkruid en Gevlekte orchis, alsmede van een vijftal sterk bedreigde mossorten geeft de bijzondere plaats van het gebied aan. Ook avifaunistisch blijkt het gebied van belang te zijn. Met name Adder, Heikikker en Hazelworm zijn kritische amfibie- en reptielensoorten die nog in het gebied voorkomen. Bruine vuurvlieder, Groentje en Heivlieder zijn de belangrijkste dagvlinders van het gebied.

Het plangebied werd in 1998 in het kader van de “Inventarisatie en Monitoring van Natuurwaarden op Defensierreinen” onderzocht om de aanwezige flora en fauna in beeld te brengen. Uit analyse van flora-, vegetatie- en faunagegevens bleek dat het plangebied een matige tot hoge natuurwaarde heeft.

In totaal werden 240 hogere plantensoorten aangetroffen. Het merendeel van deze soorten is vrij algemeen voorkomend. Een aantal soorten is echter zeldzaam, bedreigd of komt slechts regionaal voor.

Flora

Op de kaart op pagina 65 worden de bijzondere plantensoorten behandeld die in het beheer extra aandacht verdienen. Er zijn soorten die al sinds 1998 niet meer voorkomen, zoals Valkruid, Knollathyrus en Zevenster. Deze soorten zijn toch opgenomen onder de aandachtstypen, omdat ze zouden kunnen terugkomen onder betere condities (door bijvoorbeeld bosopslag verwijderen, maaien, en motorcross bestrijden). Plaatselijk komt ook Hengel voor (H62).

Fauna

Een van de aangetroffen dagvlinders is de Bosparelmoevlieder, een bedreigde Rode Lijstsoort die in 1955 voor het laatst in het

gebied is waargenomen. In 1995 zijn door de Vlinderstichting dertig Bosparelmoevinders vanuit de Schoonlooërstrubben naar de Schipborger Strubben overgebracht (herintroductie). Vanaf 1999 zijn ze echter niet meer gezien.

Groene specht en Geelgors, opgenomen op de Rode Lijst, broeden in het plangebied. Ze zijn op grond van habitatvoorkeur ingedeeld in de broedvogelgroepen van struwelen, open bos en bosranden, loofbos, naaldbos en van bebouwing. In het plangebied zijn ook Boommarters waargenomen, die zich er ook voortplanten.

Conclusie

De natuurwaarde van het plangebied is de afgelopen jaren afgenomen. Dit is vooral het gevolg van het dichtgroeien van het gebied met opslag van bomen en struiken. De zeldzame soorten hangen namelijk veelal samen met openheid, heidevegetaties en heischrale graslanden.

Bosparelmoervlinder, impressie A. Zaragoza

A- Strubbengebied

In het noordelijke deel van het plangebied komen veel bossen voor met een natuurlijke soortensamenstelling.

Gemeenschap van Zomereik en Blauwe bosbes (B08): Plaatselijk bevat het strubbengebied een kenmerkende, soortenrijke kruidlaag. Doordat de bomen zeer grillig van vorm zijn is een geschikt milieu ontstaan voor mossen en korstmossen. Instandhouding van de specifieke groeivorm van de eik is noodzakelijk voor het behoud van deze epifyten. Zevenster werd aangetroffen.

Gemeenschap van Zomereik en Gewone salomonszegel (B11): Rijkere bossen, waartoe deze gemeenschap behoort, zijn van extra belang vanwege hun ouderdom. Plaatselijk werd Muskuskruid aangetroffen, een soort die op rijkere omstandigheden wijst.

Gemeenschap van Veenmossen en Hennegras (V01): Opvallend element in dit deel van het gebied is een tweetal vennen, waarin een aantal bijzondere hoogveenplanten werd aangetroffen, zoals Eenarig wollegras, Kleine veenbes en Lavendelheide. Bij het achterwege blijven van beheer zal deze gemeenschap verdwijnen en plaats maken voor Wilgebroekstruwelen. Om deze gemeenschap te behouden moet het beheer bestaan uit het jaarlijks in de midzomer maaien met licht materieel, waarna het maaisel verwijderd moet worden om verruiging te voorkomen. Waterstandschommelingen dienen zoveel mogelijk voorkomen te worden.

Gemeenschap van Veenmossen en Kleine veenbes (V02): De grootste bedreiging voor deze gemeenschap is tegenwoordig ontwatering en te sterke waterstandwisselingen.

Mossen op hunebed D7: Opvallend is het rijke mos en de korstmosvegetatie op één van de hunebedden in het gebied. Hier is een tweetal in ons land bedreigde mossoorten aangetroffen: Ongenerfd hunebedmos en Hunebed-bisschopsmuts. Tot nu toe lijkt de afgelegen ligging van hunebed D7 de beste bescherming tegen recreatie (klauterende jeugd e.d.) te zijn voor de hierop voorkomende zeldzame mossen.

B- Productiebossen en Kniphorstbosch

Gemeenschap van Naaldbomen en Gewoon thujamos (B04): Op het landgoed Kniphorst, met de aanliggende productiebossen, bepalen donkere naaldbossen de sfeer. Hoewel het hier gaat om onnatuurlijke bossen, is hierin Pluimstaartmos aangetroffen, een soort die opgenomen is op de Rode Lijst.

Gemeenschap van Zevenblad en Pitrus (R01): Op een aantal kapvlakten in dit gebied is Fraai hertshooi gevonden. Grootschalige kap van bossen wordt tegenwoordig echter zo veel mogelijk voorkomen. Vervangende groeiplaatsen voor Fraai hertshooi zijn te ontwikkelen in zoomvegetaties.

C- Stuifzanden- en heidegebied met de zandige laagten Berekuil en Jeruzalem

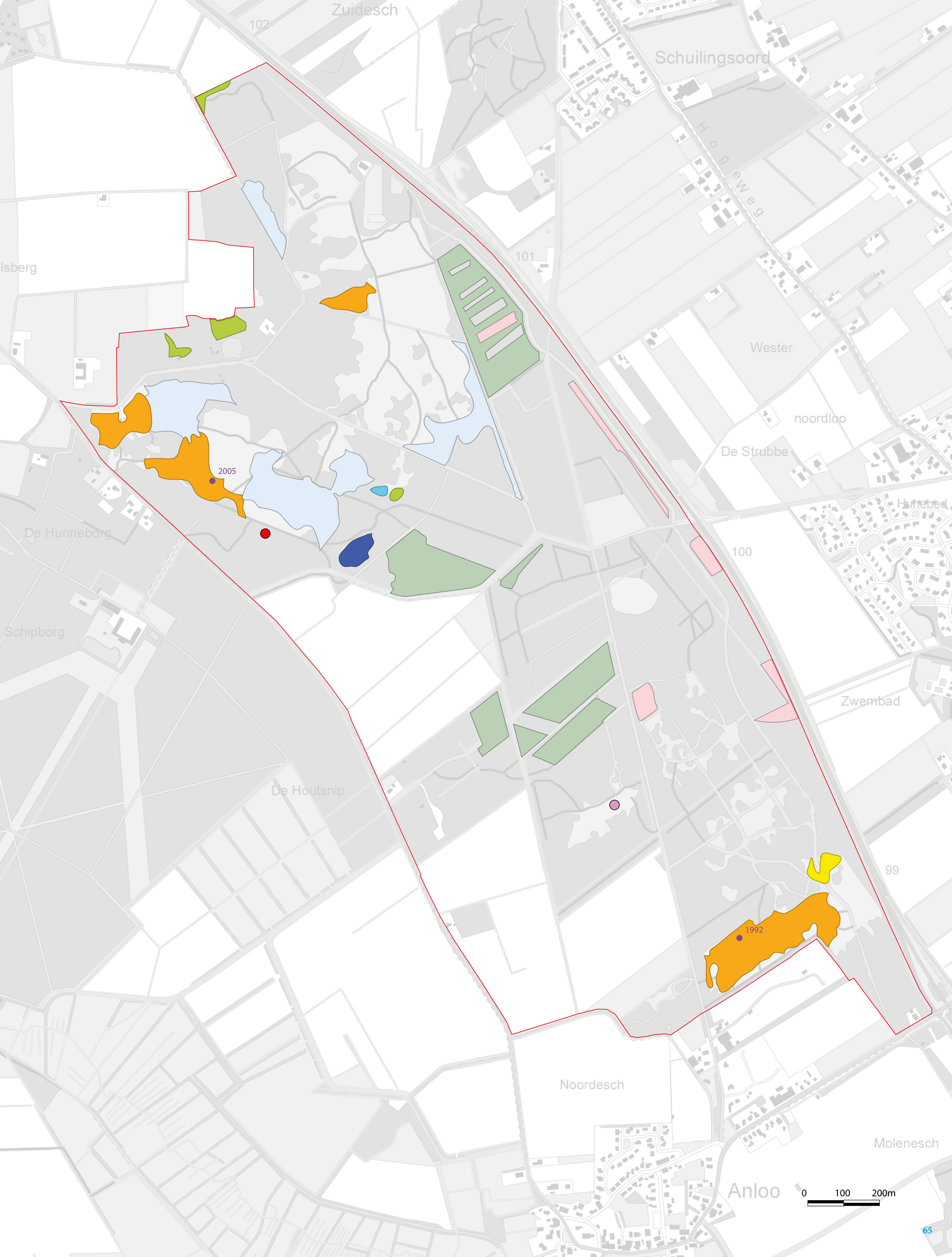
Het zuidelijke deel wordt gekenmerkt door een afwisseling van loof- en naaldbossen, heiden en graslanden. De heiden zijn hier goed ontwikkeld. Plaatselijk zijn open stukken zand aanwezig met een stuifzandvegetatie.

Gemeenschap van Fijn schapengras en Ruig haarmos (G01): Die gemeenschap is van bijzondere betekenis voor enkele korstmossen. Onder de huidige omstandigheden, waarbij de vegetatie incidenteel wordt betreden of bereiden, bestaat waarschijnlijk genoeg dynamiek om de vegetatie in stand te houden.

Gemeenschap van Liggend walstro en Heideklauwtjesmos (G05): Veel kenmerkende soorten van de heischrale graslanden zijn de afgelopen decennia verdwenen. Een aantal van deze soorten werd op het plangebied nog wel aangetroffen, te weten Rozenkransje en Valkruid. Op de heischrale graslanden is een actief beheer noodzakelijk, dat bestaat uit éénmaal per jaar maaien van de graslanden in september. Het maaisel moet worden afgevoerd, om verstikking van de grasmat te voorkomen. Mocht vervilting optreden, dan kan diep worden gemaaid, waarbij ook de strooisellaag wordt verwijderd.

Vochtiger heischraal grasland:
Op het voormalige bivakterrein van het Ministerie van Defensie met een wat hogere grondwaterstand werden Liggende vleugeltjesbloem (>100 ex.), Gevlekte orchis en Klokjesgentiaan (2 ex.) aangetroffen. Het zijn drie zeldzame, kenmerkende soorten voor de vochtiger heischrale graslanden. Ze vormen slechts een zeer kleine populatie op het terrein. Dichtgroei van groeiplaatsen en verlaging van de grondwaterstand zijn waarschijnlijk oorzaken van het verdwijnen van deze soorten. Overwogen moet worden de bomen rond deze groeiplaats te verwijderen om meer licht op de groeiplaats toe te laten en de wateronttrekking te verminderen. Door plaatselijke verwonding van de vegetatie door het diep afstellen van de maaibalk of kleinschalig plaggen worden nieuwe vestigingskansen geboden aan deze soorten.

Jeneverbes: In het plangebied en net daarbuiten komen volgens de Provincie Drenthe op drie plaatsen, op relatief grote afstand van elkaar, een of enkele Jeneverbessen voor: ter hoogte van het paraboolduin, op dezelfde hoogte aan de westkant van de Borgweg, en op het heideveld bij de camping bij Anloo. In de huidige situatie is het toekomstperspectief voor deze exemplaren slecht. Voor het voortbestaan van de jeneverbes is het namelijk belangrijk dat er voldoende exemplaren in de buurt staan en dat ze vrij staan; de wind moet vooral tijdens de bloei vrij spel hebben. De Jeneverbes is een pionierssoort waarvan de zaden kiemen in minerale bodems (lees: stuifzanden) na enkele natte jaren. De kans op bevruchting van Jeneverbessen hangt af van de afstand tussen vrouwelijke en mannelijke exemplaren. Geïsoleerd voorkomende exemplaren hebben dus weinig kans om zich te reproduceren. Het verwijderen van opslag in combinatie met intensieve begrazing (met tijdelijke onderbreking) biedt kansen voor uitbreiding van het aantal Jeneverbessen.

102

Zuidesch

Schuilingsoord

H o g e w e g

101

isberg

Wester

noordloo

De Strubbe

2005

De Hunneborg

100

Hunneborg

Schipborg

Zwembad

De Houtsnip

99

1992

Noordesch

Molenesch

Anloo

0 100 200m

3

Enkele bijzondere planten binnen de plantengemeenschappen in het plangebied

Gemeenschap van Zomereik en Blauwe bosbes (B08)

Eikengaffeltandmos, Bossig gaffeltandmos, Zevenster

Gemeenschap van Zomereik en Gewone salomonszegel (B11)

Gewone salomonszegel, Muskuskruid,

Plantendoelsoorten bij de vennen: Dopheide-hoogveenmos-associatie (V01/V02)

Bruine snavelbies, Eenarig wollegras, Eenarig wollegras

Plantendoelsoorten bij de vennen: Dopheide-hoogveenmos-associatie (V01/V02)

Lavendelheide, Ronde Zonnedaaw, Veenmos

Aanwezige hunebed-mossen op hunebed D7

Ongenerfd hunebedmos (zeer zeeldzaam), Ongenerfd hunebedmos (zeer zeeldzaam), Hunebed-bisschopsmuts

Gemeenschap van Naaldbomen en Gewoon thujamos (B04)

Pluimstaartmos (opgenomen in de Rode lijst), Gewoon thujamos, Gerimpeld platmos

Gemeenschap van Zevenblad en Pitrus (R01)

Fraai hertshooi

Overige soorten

Hengel, Jeneverbes

Gemeenschap van Liggend walstro en Heideklauwtjesmos (G05)

Valkruid, Rozenkransje

Vochtiger heischraal grasland

Liggende vleugeltjesbloem (>100 ex.), Gevlekte orchis, Klokjesgentiaan (2 ex.)

Structuurrijke heide

Struikhei, Rode bosbes, Kraaiheide, Eikenstrub

Zevenster, foto H. Smeenge

Gewone salomonszegel, foto H. Smeenge

Muskuskruid, foto H. Smeenge

Eenarig wollegras, foto H. Smeenge

Gewone dopheide, foto A. Brasse

Lavendelheide, foto A. Brasse

Ronde Zonnedauw, foto A. Brasse

Veenmos, foto A. Brasse

Hengel, foto H. Smeenge

Hengel in eikenbos, foto H. Smeenge

Jeneverbes, foto H. Smeenge

Rozenkransje, foto H. Smeenge

Gevlekte orchis, foto A. Brasse

Klokjesgentiaan, foto H. Smeenge

Struikhei, foto H. Smeenge

Kraaiheide, foto A. Brasse

3

Ontwikkeling opgaande beplanting

In de afgelopen 100 jaar is de hoeveelheid opgaande beplanting in het plangebied fors toegenomen. Door de komst van kunstmest waren de heidevelden niet meer nodig. In de loop van de twintigste eeuw is op planmatige wijze een groot deel van het plangebied ontgonnen en bebost.

Bosontwikkelingskaarten

Onderaan de pagina hiernaast is de ontwikkeling van het bos in de afgelopen eeuw te zien. Op de kaart van 1898 zijn de twee oorspronkelijke bossen te zien, namelijk het oude bos tegen de es van Schipborg aan, en het net geplante productiebos als

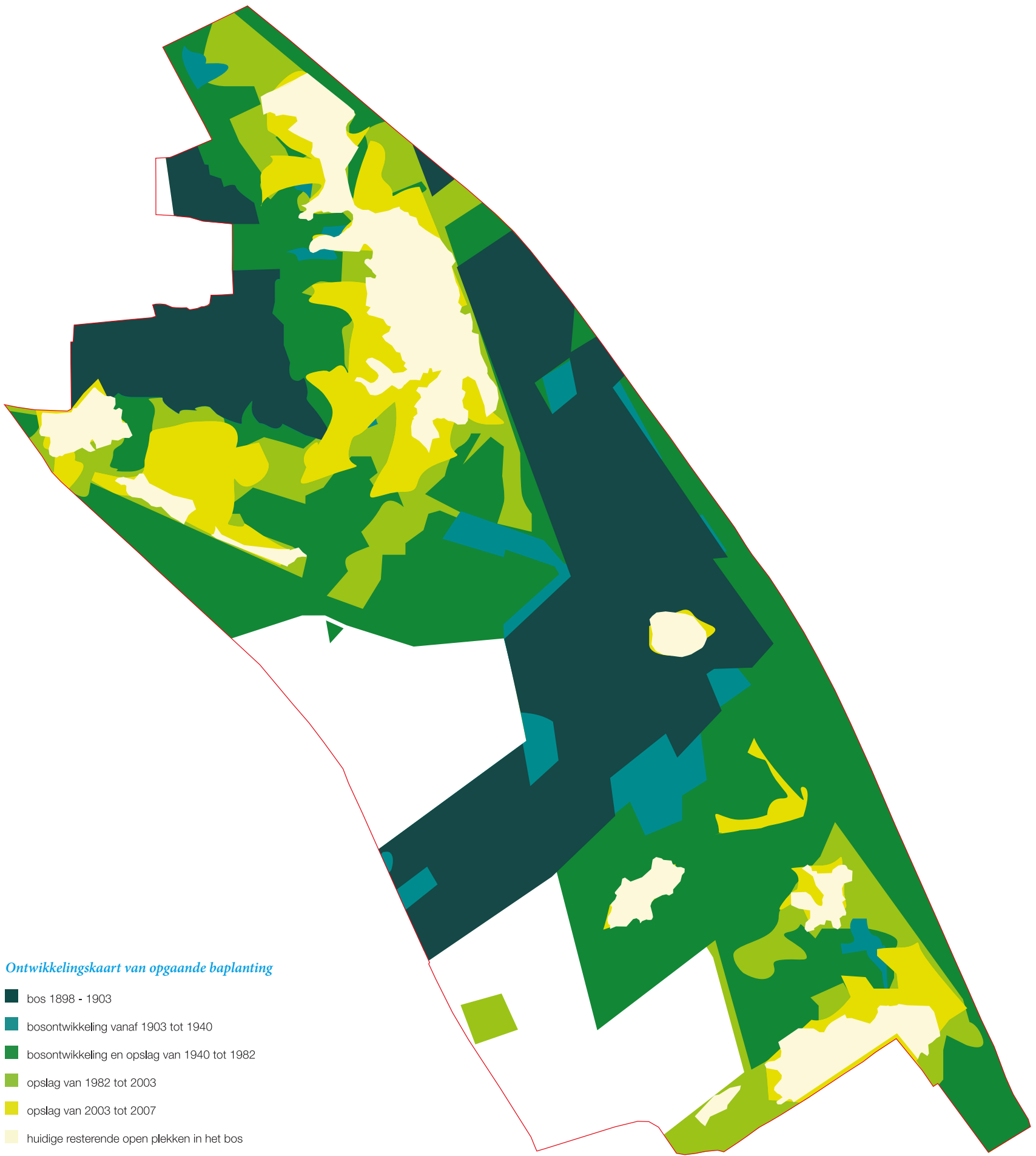
onderdeel van het landgoed Kniphorst. Op de kaart van 1940 is te zien dat het productiebos eerst wat kleiner wordt, om daarna weer te worden uitgebreid. In de crisistijd zijn de bebossingen langs de oude Zuidlaarderweg en de Hogeweg namelijk weer ontgonnen tot bouwland. Het Ministerie van Defensie heeft na de oorlog de akkertjes langs de oude Zuidlaarderweg aangekocht en weer ingepoot met naaldhout. Op de kaart van 1982 is het onderscheid tussen de oude bossen tegen de es van Schipborg aan en het productiebos nog goed te zien. In de periode daarna is het plangebied verder dichtgegroeid, waardoor er nu nog weinig open ruimte resteert.

De spontane bossen verhullen veel van de bijzondere archeologische relictten en zesmiden als het ware de overige bosdelen aaneen. Op de laatste twee kaarten is te zien dat de open ring tussen de strubben en het Kniphorstbosch langzamerhand verdwijnt.

De afwisseling tussen bos en open ruimte is van groot belang voor de kwaliteit van het gebied en voor het kunnen ervaren van de ruimtelijke samenhang tussen archeologische objecten. Daarnaast wordt de ruimtelijke kwaliteit van een bos vaak voor een belangrijk deel bepaald door de open plekken.

Foto van de Generaalsheuvel in 1952 (beschikbaar gesteld door Sake Jager). Op de landbouwgronden op de foto groeit nu overal bos.

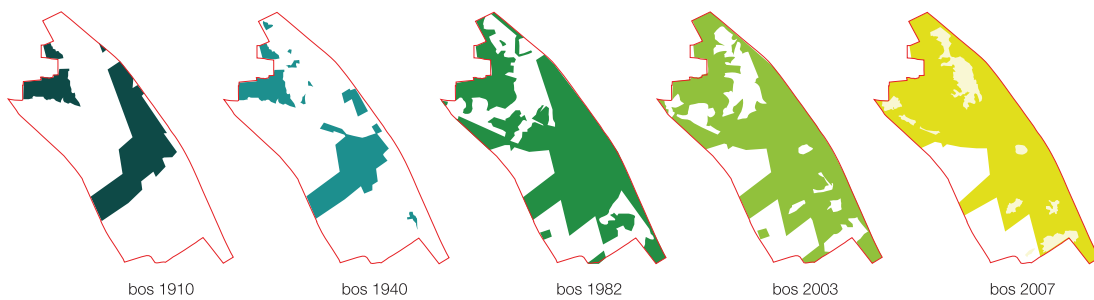

Ontwikkelingskaart van opgaande baplanting

- bos 1898 - 1903
- bosontwikkeling vanaf 1903 tot 1940
- bosontwikkeling en opslag van 1940 tot 1982
- opslag van 1982 tot 2003
- opslag van 2003 tot 2007
- huidige resterende open plekken in het bos

Opeenvolgende topografische kaarten met beboste gebieden over het plangebied door de hele 20ste eeuw

0 100 200m

3

Tegenwoordig ligt de Galgenberg in een kleine open ruimte, omsloten door productiebos en spontaan bos. Het bekendste oriëntatiepunt van het plangebied heeft zijn functie daardoor vrijwel geheel verloren. Centraal op de foto staat de bosopslag die direct ten zuiden van de Galgenberg het zicht op het zuidelijke gebied beperkt. Het zou mooi zijn om vanaf de Galgenberg in westelijke richting door het transparante (opgekroonde) productiebos zicht te hebben op hunebed D8, en in noordelijke richting over de heide zicht te hebben op de strubben.

3

In een paar jaar kan de spontane ontwikkeling van bos waardevolle open plekken laten verdwijnen. Hier aan de voet van het Paraboolduin verhinderen jonge bomen en de struiklaag het zicht op de grafheuvels.

De opkomst van de Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina*) in het bos en op de open heide wordt al lang als een plaag ervaren, wat onder meer tot uiting komt in de bijnaam “bospest”.

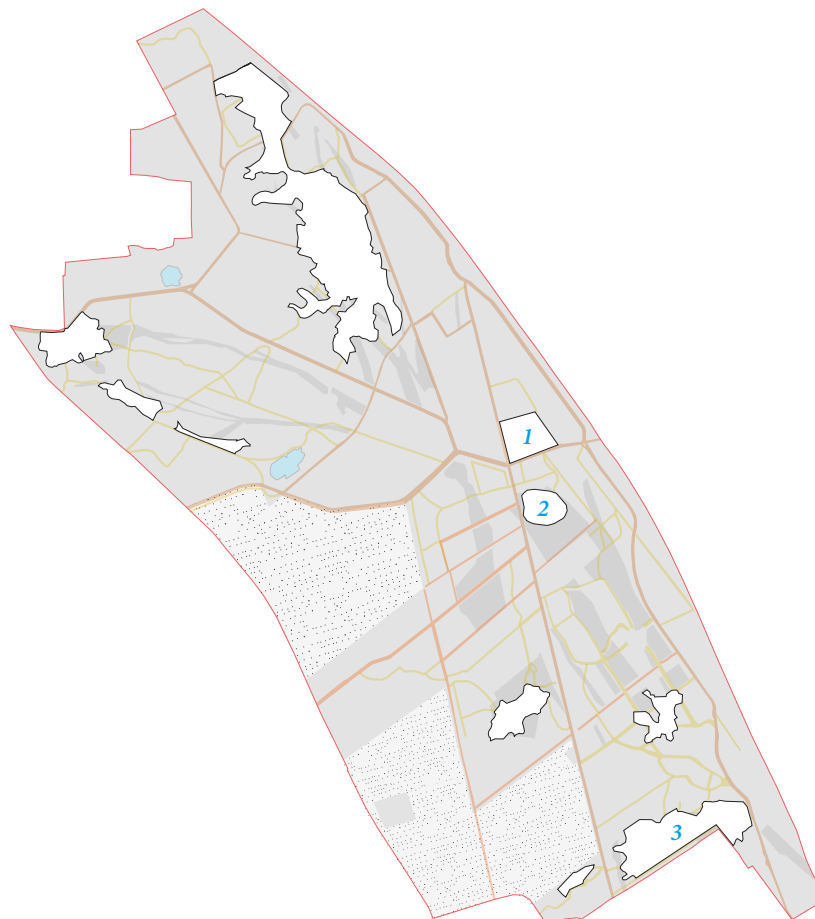
Ook bij andere clusters van grafheuvels is hetzelfde proces zichtbaar: de grafheuvels zijn onvindbaar en liggen verborgen in het bos, waardoor de meeste bezoekers zich niet van de aanwezigheid van de heuvels bewust zullen zijn. Hier en daar ontdek je bij toeval een grafheuvel, waarbij de relatie met belangrijke routes, andere grafheuvels, het omliggende dekzandrelief en de rand van het plateau van Schipborg onzichtbaar zijn.

3

Huidige, resterende open plekken in het bos

De kaart laat zien dat er in de huidige situatie weinig open plekken in het bos over zijn, en dat deze weinig variëren in maat en vorm.

1. Langs de weg naar Annen ligt er een groot rechthoekig veld in het bos. Het veld ligt in het verlengde van de karrensporenbundels maar is geëgaliseerd waardoor de oorspronkelijk ongetwijfeld aanwezige karrensporen zijn uitgewist. Omdat de karrensporen zijn verdwenen, is dit veld minder kwetsbaar, waardoor er goede mogelijkheden zijn voor dagrecreatie of ander recreatief medegebruik.
2. In het zuidelijke gedeelte aan de oostkant van de Bosweg zijn verschillende voorbeelden van open plekken die een sterke relatie laten zien met de Middeleeuwse en mogelijk prehistorische weg over de Hondsrug. Er zijn open plekken met opmerkelijke karakteristieken, zoals ruimten met grafheuvels, zichtbare karrensporen en prachtige boomgroepen. De relatie tussen prehistorische route en prehistorische grafmonumenten is af en toe zichtbaar. Door een nieuwe verhouding tussen bos en open plekken en een nieuwe inrichting van de ruimten (maten, richtingen, randen, solitaire bomen) kan de ruimtelijke samenhang nog beter tot zijn recht komen.
3. De meest zuidelijke open plek, achter de camping. Het is al een sfeervolle plek door de vegetatie, smalle paden en de karrensporen die haaks op de lengterichting van deze open ruimte liggen. De ingreep zou zich hier kunnen beperken tot het voorkomen van de opslag van bos.

1

2

3

4

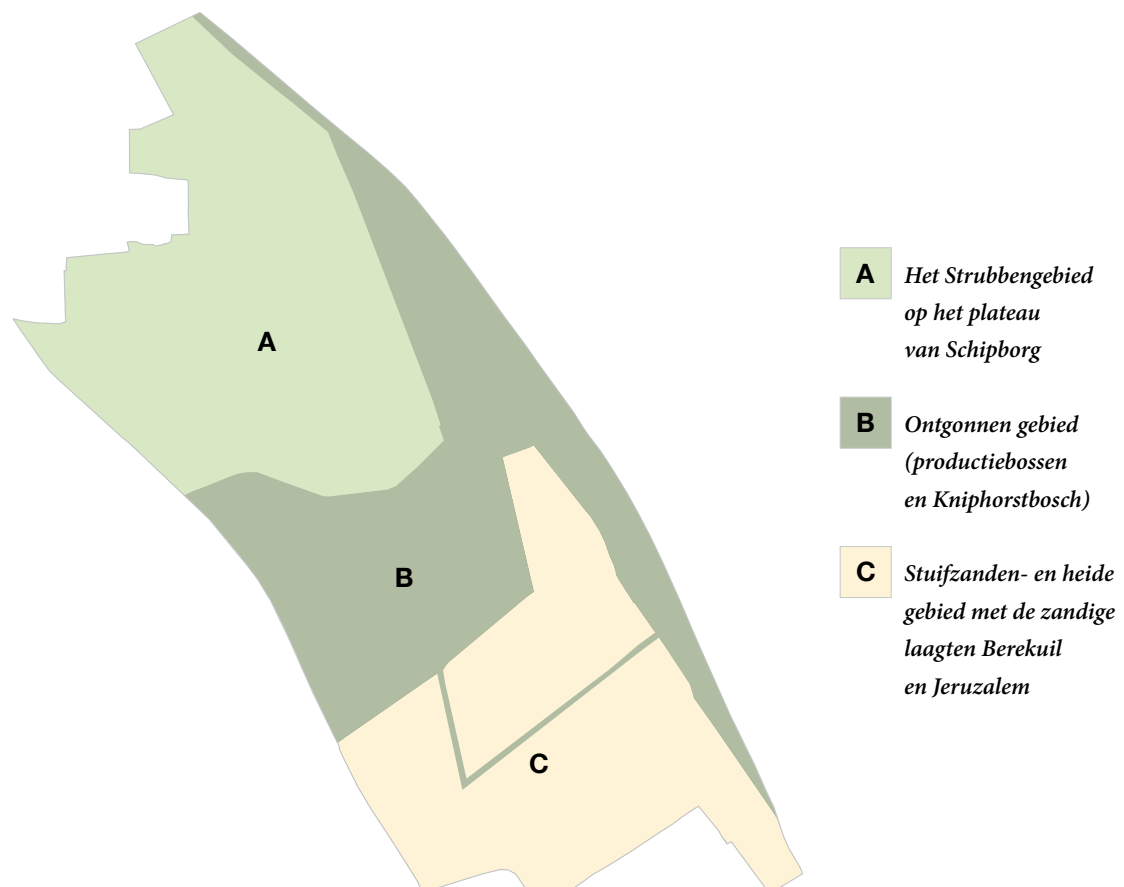
Inrichtingsplan

Hoofdpijnen van het inrichtingsplan

Het Strubben Kniphorstbosch wordt gekenmerkt door een enorme veelzijdigheid en gelaagdheid, maar ook door kwetsbaarheid en onbestendigheid. De grote rijkdom aan archeologische waarden maakt het gebied kwetsbaar voor verstoring. Door een goede bescherming en regulering van het gebruik kan redelijk goed met deze kwetsbaarheid worden omgegaan. De enorme potentiële belevingswaarde van het gebied is ook kwetsbaar, omdat zij sterk afhankelijk is van het beheer.

Enkele decennia een extensief beheer, en het gebied is voor een groot deel dichtgroeid, waardoor de specifieke kwaliteiten van het gebied niet meer tot hun recht komen. Wat dan resteert, is een gebied met nog steeds aantrekkelijke kanten, maar met een sfeer waarvan er veel meer gebieden in Nederland zijn. Gelukkig is het dichtgroeien van het gebied geen onomkeerbaar proces, en kan met een gericht beheer binnen enkele jaren de rijkdom van het gebied weer in volle glorie worden getoond.

In het inrichtingsplan staat het tot zijn recht laten komen van de bijzondere historische kwaliteiten van het gebied centraal. De nadruk ligt hierbij op het benadrukken van verschillen, het laten zien van ruimtelijke relaties en het dramatiseren van ruimtelijke ervaringen. Op het hoogste schaalniveau gaat het daarbij vooral om het versterken van het eigen karakter van de drie deelgebieden, door verschillen steviger aan te zetten en overgangen te accentueren.

	grafheuvel Laat-Neolithicum, Vroege en Midden Bronstijd		oud bos
	grafheuvel Late Bronstijd/ Vroege IJzertijd		strubben-vegetaties
	brandheuvel Late IJzertijd		bos met buitenkarakter
	hunebed Midden-Neolithicum		rabattenbos
	mogelijke sporen Celtic Field		productiebos
	zichtbare karrensporen		transparant productiebos
	heide		spontaan bos
	rug		laan en houtwal
	heischraal grasland		uit de lijn geplaatse eiken
	stuifzandgebied		parkeerterrein
	heide met laagte		zichtrelatie met omgeving
	vennetje		voormalig schiet- en stormbaan
	akker/weiland		(Bailey)brug of onderdoorgang N34 richting Annen
	holt		solitaire boom

0 100 200m

4

Eenheid A: Het strubbengebied op het plateau van Schipborg

Rond de es van Schipborg blijft het bos een dichte rand vormen. De boskern rond de driesprong van Strubbenweg en Holle Drift waaiert geleidelijk aan uit naar het noorden, oosten en zuiden. Er ontstaat een geleidelijke overgang van holt via strubben naar heide. De rand van het plateau van Schipborg, waar de meeste zichtbare archeologische waarden liggen wordt, door opslag te verwijderen, veel opener gemaakt dan nu het geval is. Daardoor ontstaat een brede heidegordel die de overgang vormt naar de productiebossen ten oosten, zuiden en westen daarvan. Het onderscheid tussen de ontgonnen en niet-ontgonnen landschappen van het plangebied wordt zo sterker zichtbaar. Bovendien wordt hierdoor de plateau rand geaccentueerd. De randen van de productiebossen zijn relatief lang en recht waardoor er een boeiend contrast ontstaat met de lossere vormtaal van de strubben en de heidevelden. De Galgenberg krijgt een centrale positie en is weer van verre zichtbaar als landmark. Vanaf de Galgenberg heb je een prachtig uitzicht over de heidevelden naar de strubben.

Bundels karrensporen worden weer zichtbaar, en de relatie tussen karrensporen en grafheuvels wordt weer helder. Er is goed te zien dat er sprake is van twee belangrijke bundels karrensporen: één over de Hondsrug die Coevorden verbindt met Groningen (noordwest-zuidoost) en één vanaf de Galgenberg in westelijke richting. Ook de grote concentraties grafheuvels

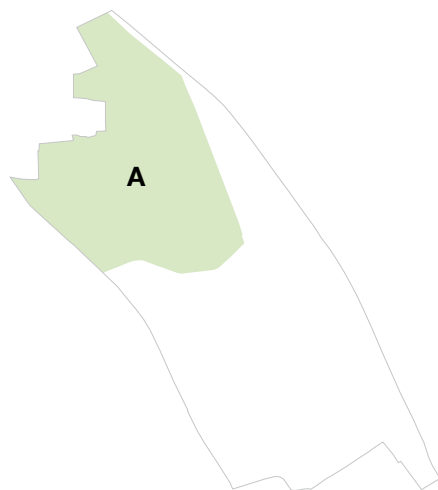
worden zichtbaar. Het Boekweitenveentje krijgt een relatie met de heidevelden. Het reliëf, zoals het paraboolduin en de vermoedelijke pingo-ruïnes, worden weer zichtbaar. Door de strubben vrij te stellen van opslag wordt de levensduur van deze bijzondere vegetatie verlengd. Introductie van begrazing met schapen in de omgeving van de strubben (zie hoofdstuk 5) kan zelfs leiden tot het ontstaan van nieuwe bonsai-achtige eikenstruiken. Door de grotere openheid en de zichtbaarheid van alle archeologische waarden kunnen bezoekers onder de indruk raken van de overweldigende hoeveelheid historisch materiaal in dit sublieme landschap. Zowel de weidsheid als de grote tijdsdiepte van dit landschap geven het een verhevenheid die verder gaat dan alleen schoonheid. Dit verheven landschap confronteert de bezoeker op grootse en overweldigende wijze met de boodschap dat het heelal machtiger is dan wij, dat wij nietig en vergankelijk zijn. Dit soort plekken zijn in het overgereguleerde Nederland een grote zeldzaamheid.

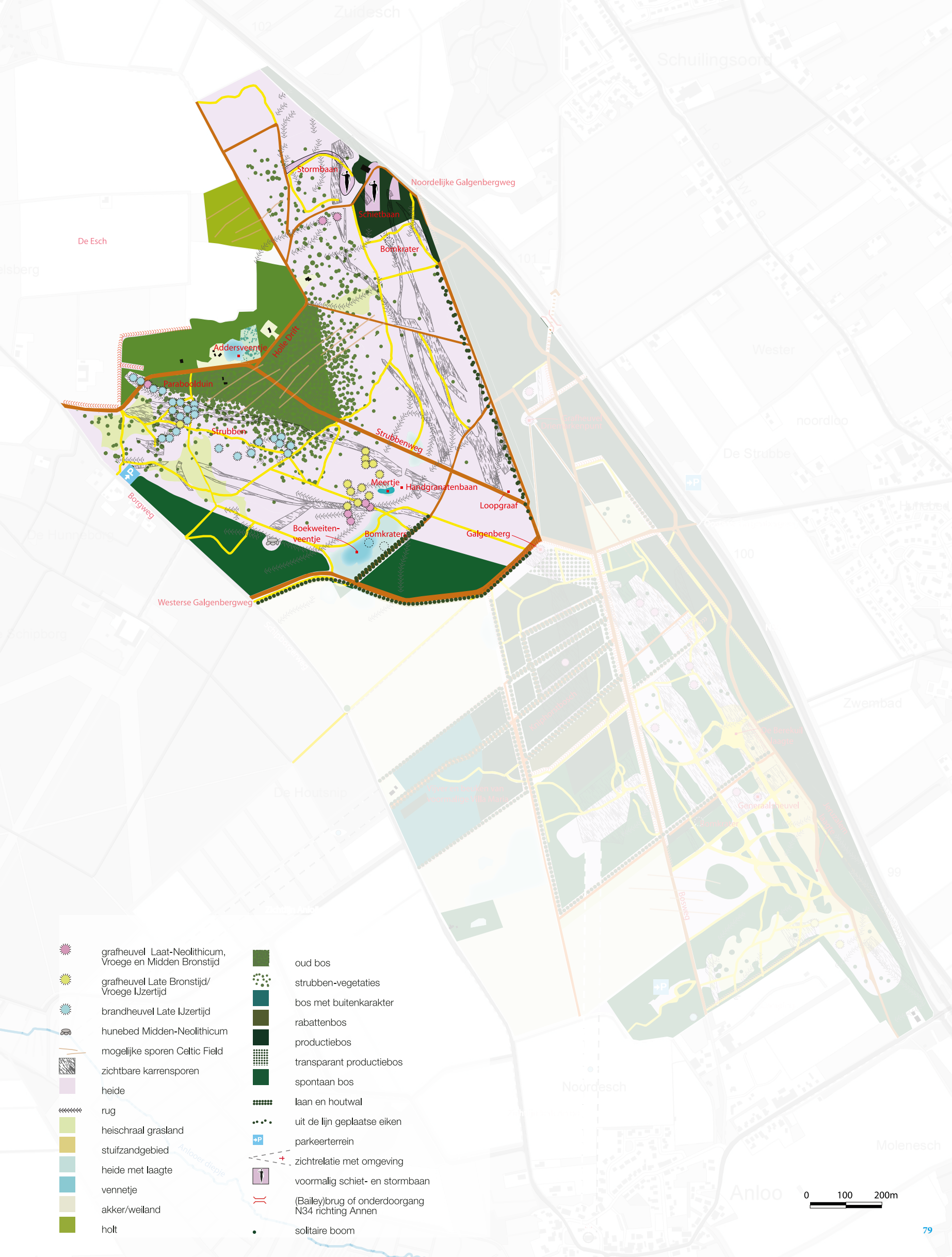
De concentratie van militaire objecten rond de stormbaan en de schietbaan is het behouden waard. Het gaat hier om een vrij complete verzameling militaire objecten uit het recente verleden waarvan er nog maar weinig over zijn gebleven. De objecten verwijzen naar een belangrijke periode uit de geschiedenis van het gebied. Het is jong cultuurhistorische

erfgoed, en als zodanig de komende decennia nog erg kwetsbaar, totdat de waarde van deze objecten algemeen zal worden onderkend. Er zal moeten worden gezocht naar een passende vorm van openstelling, waarbij mensen het terrein kunnen bezoeken en de aansprakelijkheid van de eigenaar een redelijke vorm en omvang krijgt.

Het inrichtingsplan biedt volop kansen voor het vergroten van de ecologische rijkdom. Er ontstaat een zeer rijke ecologische gradiënt van een gesloten naar een halfopen landschap (levensgebied van broedvogels) en een open landschap (structuurrijke heide). Een uitbreiding van de oppervlakte heide zal leiden tot een grotere diversiteit in flora (kruidensoorten, mossen) en fauna (levensgebied van de Bosparelmoer en reptielen). De toename van heischrale graslanden zorgt voor een grotere rijkdom aan planten, zoals Valkruid en Rozenkransje, en is gunstig voor insecten. Door het verwijderen van opslag uit de veentjes kan het verlandings- en droogleggingproces worden gestabiliseerd.

In dit deelgebied ligt een aantal kleine depressies waarin zich veen heeft ontwikkeld. Over de kwaliteit van deze veenprofielen is nog niets bekend. Voor herstel van de venige laagtes verdient het aanbeveling om sloten in de omgeving ervan te dempen of af te dammen.

	grafheuvel Laat-Neolithicum, Vroege en Midden Bronstijd		oud bos
	grafheuvel Late Bronstijd/ Vroege IJzertijd		strubben-vegetaties
	brandheuvel Late IJzertijd		bos met buitenkarakter
	hunebed Midden-Neolithicum		rabattenbos
	mogelijke sporen Celtic Field		productiebos
	zichtbare karrensporen		transparant productiebos
	heide		spontaan bos
	rug		laan en houtwal
	heischraal grasland		uit de lijn geplaatse eiken
	stuifzandgebied		parkeerterrein
	heide met laagte		zichtrelatie met omgeving
	vennetje		voormalig schiet- en stormbaan
	akker/weiland		(Bailey)brug of onderdoorgang N34 richting Annen
	holt		solitaire boom

0 100 200m

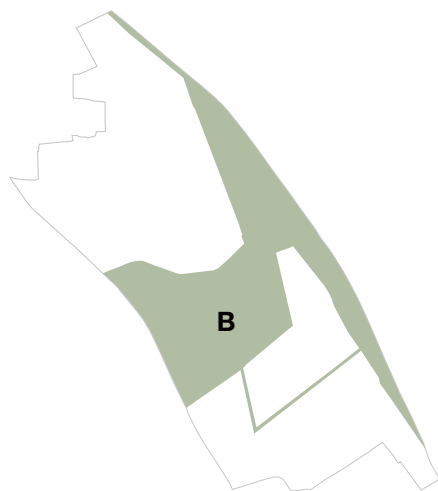
Eenheid B: Ontgonnen gebied (productiebossen en Kniphorstbosch)

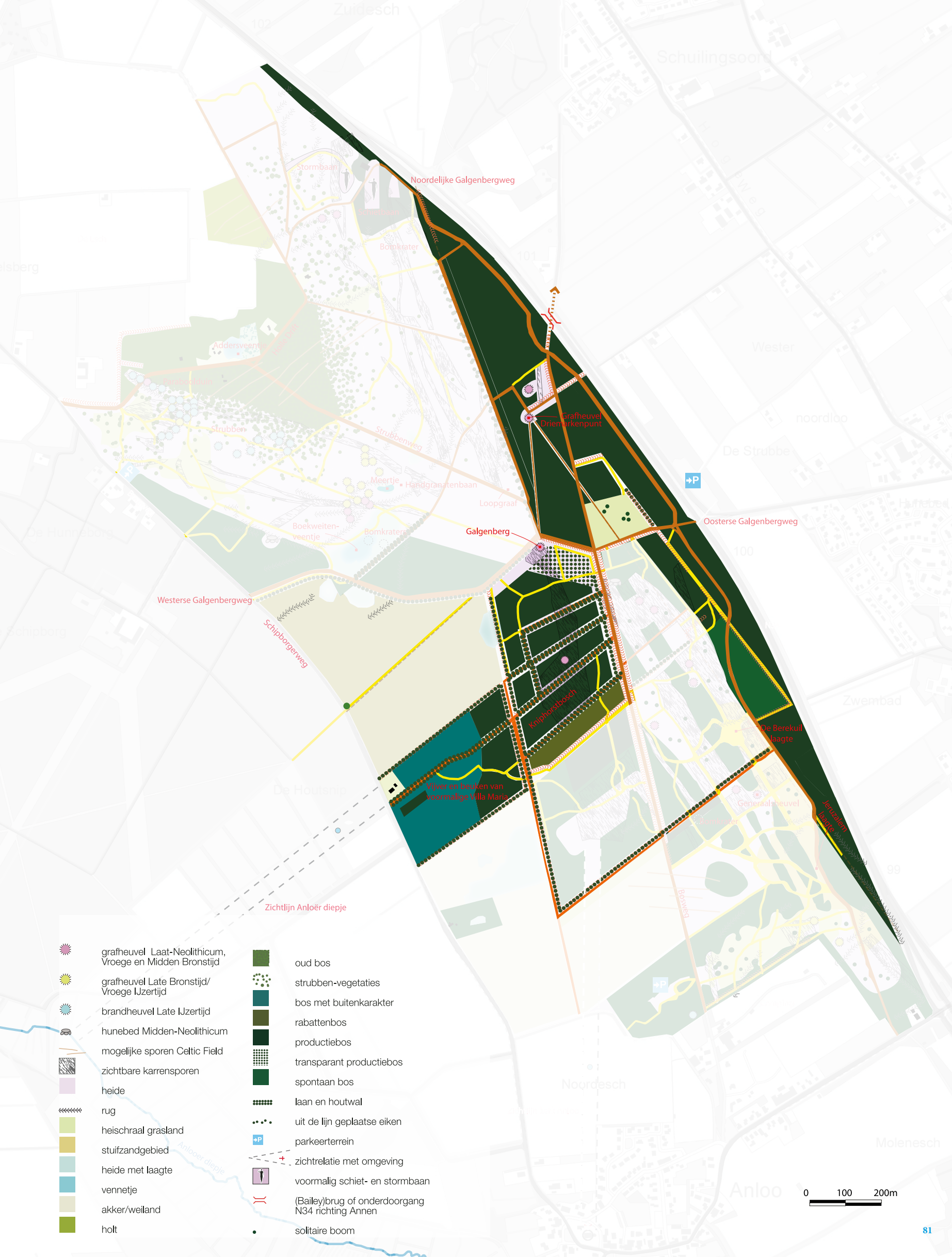
Het contrast tussen de organische vormen van het noordelijke en zuidelijke deel van het plangebied met het rationele en planmatig opgezette centrale deel van het plangebied, wordt versterkt. Daardoor ontstaan grotere verschillen in de beleving van de delen van het plangebied. Een groot deel van de productiebossen is omzoomd met boswallen, die er oorspronkelijk voor zorgden dat de schapen niet van de heide bij de jonge aanplant konden komen. Voor het voortbestaan van de wallen is het vaak nodig om de eiken die op de wallen staan meer ruimte (licht) te geven. Door in de omgeving van de boswallen een zone met een breedte van circa drie keer de boomhoogte boomvrij te maken, wordt de levensduur van de eiken op de wallen vergroot, en worden de randen van de productiebossen geaccentueerd. Door daarbij ook een verschil te maken tussen het gebied binnen de wallen en het gebied daarbuiten

(asymmetrische walprofielen), wordt ook de historische betekenis van de wallen duidelijker en begrijpt de bezoeker de aanwezigheid van de boswallen beter.

Op veel plaatsen is door het bosbeheer van de afgelopen decennia het specifieke karakter van de productiebossen minder sterk geworden. Dit karakter zou kunnen worden versterkt door de lanenstructuur, gekoppeld aan wegen en paden veel zwaarder aan te zetten dan nu het geval is. Dat betekent dat op sommige plaatsen bestaande lanen worden hersteld of worden vrijgesteld en dat op andere plaatsen nieuwe lanen worden aangeplant. Tussen de bomenrijen van de lanen komt overal op zijn minst een voetpad. Op plaatsen waar grote bundels karrensporen in het productiebos liggen, wordt de beplanting sterk gedund of verwijderd, zodat langgerekte open 'geulen' in het bos ontstaan, waar je nadrukkelijk de richting en maat van de karrensporenbundels kunt

ervaren. Door de nieuwe openheid kun je ook de samenhang ervaren tussen de grafheuvels en de karrensporen, die in dit deel van het plangebied heel sterk is. De randen van het productiebos worden strak gehouden, waardoor een groenblijvend decor ontstaat voor de heidevelden en de strubben. Over enkele markengrenzen kunnen nieuwe paden worden aangelegd, waardoor deze historisch belangrijke lijnen beter ervaarbaar worden (zie bijvoorbeeld pagina 54). In het donkere naaldbos liggen enkele grafheuvels, die als kleinschalige intieme plekken vorm worden gegeven. De bestaande ruimte rond de grafheuvel van het Driemarkenpunt staat hiervoor model. Vanaf de boswachterswoning aan de Schipborgerweg zal, in samenhang met het herstelplan voor een bovenloop van het Anlooër Diepje, een zichtas worden ontwikkeld naar dit riviertje.

	grafheuvel Laat-Neolithicum, Vroege en Midden Bronstijd		oud bos
	grafheuvel Late Bronstijd/ Vroege IJzertijd		strubben-vegetaties
	brandheuvel Late IJzertijd		bos met buitenkarakter
	hunebed Midden-Neolithicum		rabattenbos
	mogelijke sporen Celtic Field		productiebos
	zichtbare karrensporen		transparant productiebos
	heide		spontaan bos
	rug		laan en houtwal
	heischraal grasland		uit de lijn geplaatse eiken
	stuifzandgebied		parkeerterrein
	heide met laagte		zichtrelatie met omgeving
	vennetje		voormalig schiet- en stormbaan
	akker/weiland		(Bailey)brug of onderdoorgang N34 richting Annen
	holt		solitaire boom

0 100 200m

4

Eenheid C: Stuifzanden- en heidegebied met de zandige laagten Berekuil en Jeruzalem

Ook in het zuidelijke deel van het plangebied wordt de beplanting sterk gedund of verwijderd, ter plaatse van grote bundels karrensporen, zodat langgerekte open 'geulen' in het bos ontstaan, waar je nadrukkelijk de richting en maat van de karrensporenbundels kunt ervaren, evenals de ruimtelijke samenhang tussen karrensporen en grafheuvels. De bundels karrensporen liggen hier in de lengterichting van

de Hondsrug. Een deel van de spontaan ontstane bossen wordt omgevormd naar structuurrijke heide, waardoor een grotere diversiteit in open plekken ontstaat. Ook wordt de oppervlakte aan heischrale graslanden vergroot. De meest zuidelijk gelegen open plek, net ten noorden van de camping, blijft hierdoor zijn bijzondere sfeer en richting behouden. De camping zelf blijft visueel afgeschermd van de open

ruimte, door het aanwezige reliëf en de daarop aanwezige beplanting. De Bosweg wordt een gevarieerde route, waarbij vanaf de weg op veel plaatsen zicht komt op de nieuwe open ruimten aan weerszijden ervan.

Vanaf de zuidkant van het plangebied zal een zichtlijn worden gemaakt op de kerktoren van Anloo.

	grafheuvel Laat-Neolithicum, Vroege en Midden Bronstijd		oud bos
	grafheuvel Late Bronstijd/ Vroege IJzertijd		strubben-vegetaties
	brandheuvel Late IJzertijd		bos met buitenkarakter
	hunebed Midden-Neolithicum		rabattenbos
	mogelijke sporen Celtic Field		productiebos
	zichtbare karrensporen		transparant productiebos
	heide		spontaan bos
	rug		laan en houtwal
	heischraal grasland		uit de lijn geplaatse eiken
	stuifzandgebied		parkeerterrein
	heide met laagte		zichtrelatie met omgeving
	vennetje		voormalig schiet- en stormbaan
	akker/weiland		(Bailey)brug of onderdoorgang N34 richting Annen
	holt		solitaire boom

0 100 200m

4

Recreatiezonering en paden

Het Strubben Kniphorstbosch is als grootste beschermde archeologisch rijksmonument en enige archeologische reservaat in Nederland is een bijzondere plek om te bezoeken als recreant uit de directe omgeving, uit de regio of daarbuiten. Naar verwachting zal het gebied vooral worden bezocht door omwonenden, bewoners van aangelegen dorpen en mensen die zijn geïnteresseerd in archeologie en/of natuur. De verwachting is dat het bezoekersaantal in de komende jaren constant zal blijven of licht zal toenemen.

Het gebied is goed bereikbaar via de N34. In cafés die worden bezocht door fietsers en wandelaars in de aanliggende dorpen, Anloo, Annen en Schipborg, wordt informatie beschikbaar gesteld met actuele brochures over het Strubben-Kniphorstbosch, met knapzakroutes, knooppunten-netwerk, archeologische wandelroutes et cetera.

Het natuurkampeertreint van Staatsbosbeheer wordt gehandhaafd. Het zou goed zijn om het terrein beter in te passen in de structuur van het Landgoed Kniphorst met doorkijkjes naar de naastgelegen akker.

Kwetsbaarheid

Het Strubben Kniphorstbosch is kwetsbaar. Het behoud van het nationale monument is sturend voor de recreatieve mogelijkheden in het gebied. Zaken als motorcross en zomerkampen waar flink wordt gegraven, zijn bijvoorbeeld niet gewenst. Daarom wordt een aantal maatregelen en recreatieve huisregels gehanteerd. Deze regels moeten goed worden gecommuniceerd met omwonenden en andere bezoekers, door een voorlichtingsavond te houden, brochures te verspreiden en (bescheiden) informatieborden te plaatsen bij de entrees van het gebied.

Maatregelen

Het Strubben Kniphorstbosch heeft een fijnmazig padennetwerk, waardoor vooral voetgangers overal kunnen komen. Het bestaande netwerk wordt in zijn geheel gehandhaafd en uitgebreid met enkele

paden over markengrenzen om de historie van het gebied nog sterker beleefbaar te maken. Ter hoogte van het tunneltje onder de N34 ligt een grasveld, dat minder kwetsbaar is dan de rest van het gebied. Deze plek kan worden gebruikt als dagrecreatieterrein. In overleg met de beheerder kunnen hier gepaste evenementen en activiteiten plaatsvinden, zoals dagactiviteiten van de scoutingvereniging, picknicken, jeu de boules, vliegeren et cetera.

Het Strubben Kniphorstbosch wordt afgesloten voor gemotoriseerd verkeer. Omdat omwonenden hebben aangegeven dat zij liever geen slagbomen in het gebied willen hebben, worden in eerste instantie alleen borden geplaatst. In een periode van 2 jaar wordt gecontroleerd of het gebied inderdaad gevrijwaard blijft van gemotoriseerd verkeer. Wanneer mensen zich toch niet aan de regels blijken te houden wordt dan alsnog besloten om houten slagbomen te plaatsen op de locaties die zijn aangegeven op de kaart.

Bij de entrees van het gebied wordt met bescheiden bordjes aangegeven dat men hier een archeologisch monument betreedt.

Om het beeld van het paraboolduin en de grafheuvels niet door geparkeerde auto's te laten verstoren, is het wenselijk om de parkeerplaats te verplaatsen naar de voormalige paardenbak aan de Schipborgerweg. Deze plek heeft een maatvoering die zich uitstekend leent voor een parkeerplaats. Bovendien wordt de ruimte omzoomd met volwassen bomen, die de auto's grotendeels aan het zicht onttrekken.

Zoals reeds eerder aangegeven, is het wenselijk om de objecten van het militaire oefenterrein te behouden als jong cultuurhistorisch erfgoed. Bij de twee schietbanen kunnen alternatieve vormen van gebruik worden onderzocht. Er zal moeten worden gezocht naar een passende vorm van openstelling, waarbij mensen het terrein kunnen bezoeken en de aansprakelijkheid van de eigenaar

een redelijke vorm en omvang krijgt. In natte perioden zijn er vaak problemen met de afvoer van hemelwater, waardoor het fietspad naar Zuidlaren onder water komt te staan en ook het gebied rond en in het tunneltje onder de N34. Eventuele ingrepen om dit te verhelpen moeten plaatsvinden in overleg met de RACM omdat de waterlossing dwars door het archeologische terrein rond hunebed en grafheuvels loopt.

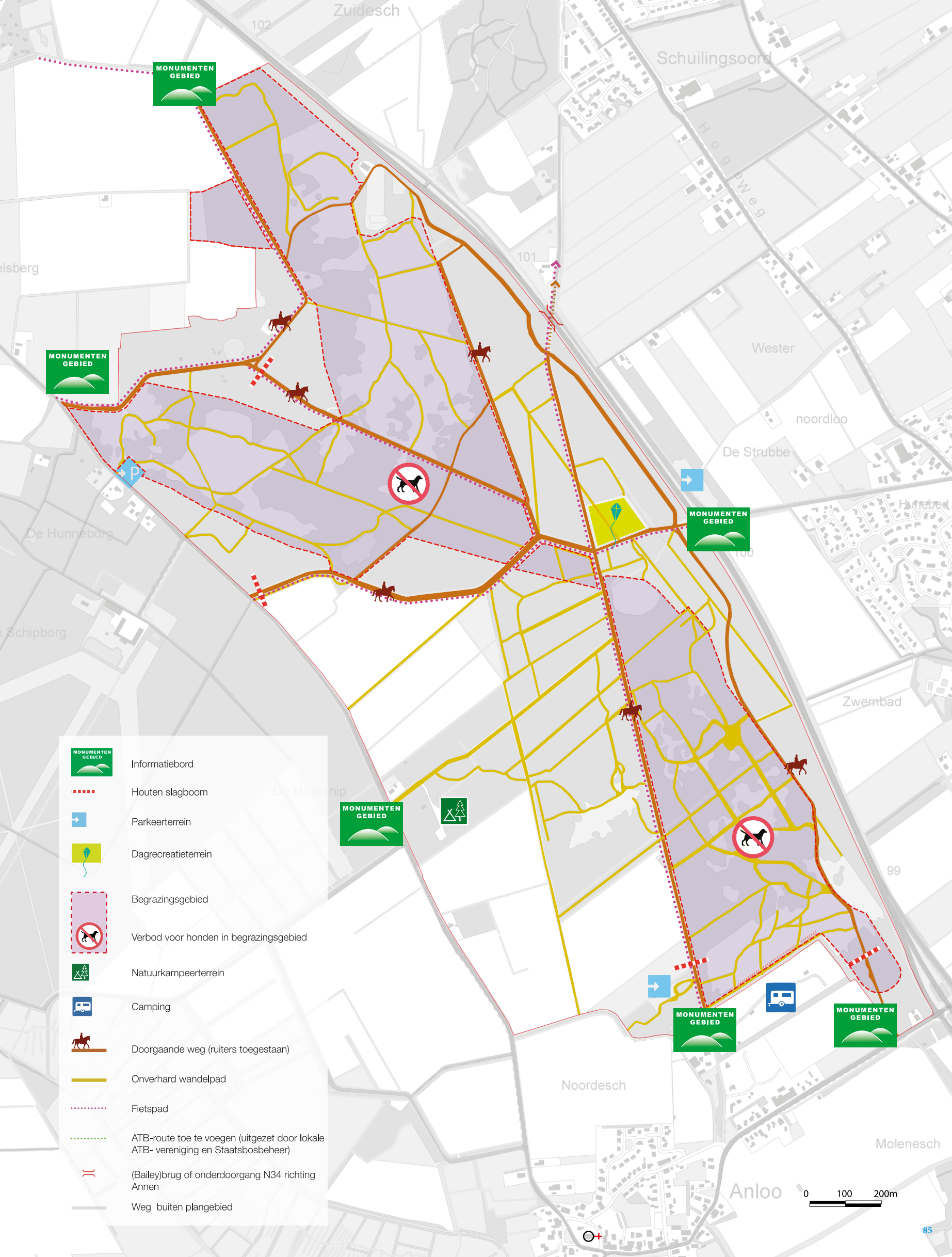
De Bosweg was oorspronkelijk een directe verbinding tussen Zuidlaren en Anloo. Met de aanleg van de N34 is deze verbinding verbroken. Het recreatieve netwerk zou sterk verbeteren wanneer deze verbinding weer zou worden hersteld door een tunnel onder de N34 te maken, of een (Bailey)brug over de N34 heen, zoals tot voor kort bij Borger.

Huisregels

Het gehele padennetwerk is toegankelijk voor voetgangers. Ruiters zijn toegestaan op de grote doorgaande zandwegen. Gemotoriseerd verkeer is in het plangebied niet toegestaan, behalve voor mensen die in het gebied wonen. Motorcross is niet toegestaan. Mountainbikes zijn toegestaan op de doorgaande wegen en fietspaden. In overleg tussen Staatsbosbeheer en de lokale mountainbikevereniging zal een mountainbike-route worden uitgezet in het gebied in samenhang met de omgeving. Honden worden overal toegestaan, behalve in het begraafgebied, omdat ze daar te gevaarlijk zijn voor de schapen.

Levend bezoekersnetwerk

Voor het recreatieve gebruik van het plangebied is ook het Levend bezoekersnetwerk van belang: een netwerk van informatiepunten en activiteiten verspreid over het gebied (zie www.drentscheaa.nl). Aan de zuidkant van het gebied wordt in dit kader de parkeerplaats opgewaard. Auto's vanuit Anloo worden door bewegwijzering naar deze parkeerplaats toegeleid. Bij de herinrichting van het informatiecentrum Homanshof in Anloo krijgt het gebied Strubben Kniphorstbosch een belangrijke plaats.

MONUMENTEN GEBIED

MONUMENTEN GEBIED

MONUMENTEN GEBIED

MONUMENTEN GEBIED

MONUMENTEN GEBIED

MONUMENTEN GEBIED

- Informatiebord
- Houten slagboom
- Parkeerterrein
- Dagrecreatieterrein
- Begrazingsgebied
- Verbod voor honden in begrazingsgebied
- Natuurkampeerterein
- Camping
- Doorgaande weg (ruiters toegestaan)
- Onverhard wandelpad
- Fietspad
- ATB-route toe te voegen (uitgezet door lokale ATB- vereniging en Staatsbosbeheer)
- (Bailey)brug of onderdoorgang N34 richting Annen
- Weg buiten plangebied

0 100 200m

4

Het gebied Strubben Kniphorstbosch is aantrekkelijk voor veel vormen van recreatief gebruik. Mountainbikes zijn toegestaan op de doorgaande wegen en fietspaden. In overleg tussen Staatsbosbeheer en de lokale mountainbikevereniging zal een mountainbike-route in het gebied worden uitgezet in samenhang met de omgeving.

Mountainbikes in het Strubben Kniphorstbosch

De Bosweg was oorspronkelijk een directe verbinding tussen Zuidlaren en Anloo. Met de aanleg van de N34 is deze verbinding verbroken. Het recreatieve netwerk zou sterk verbeteren wanneer deze verbinding weer zou worden hersteld door een tunnel onder de N34 te maken, of een (Bailey)brug over de N34 heen, zoals tot voor kort bij Borger.

Voorbeeld van Baileybrug (Borger)

4

Toekomstige ruimtelijke hoofdstructuur

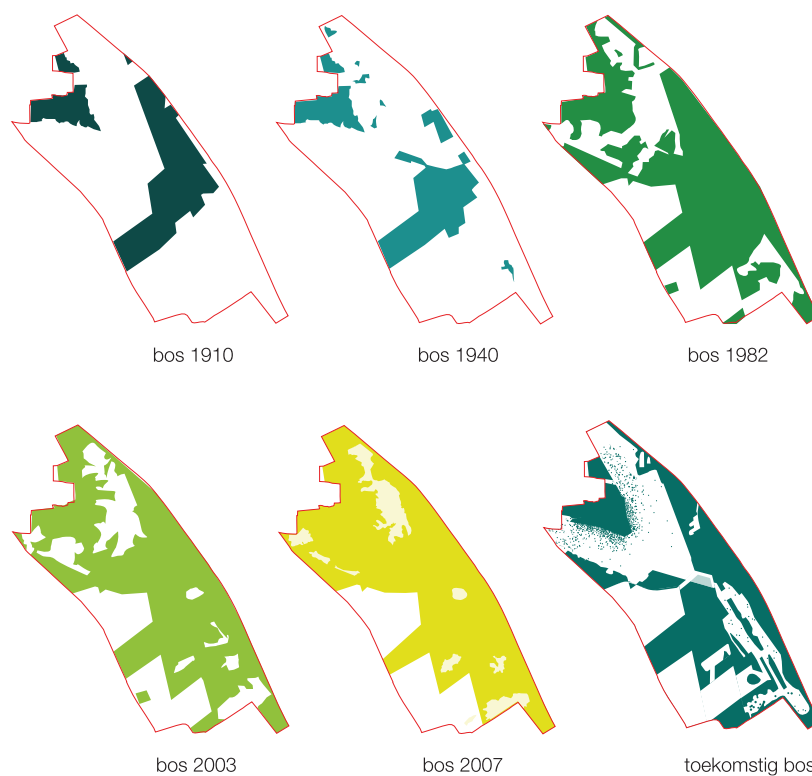
De toekomstige ruimtelijke hoofdstructuur ziet er behoorlijk anders uit dan de huidige structuur. Toch bestaat een groot deel van de ingrepen slechts uit het verwijderen van opslag die vanaf het begin van de jaren 80 uit de vorige eeuw is ontstaan en die de bijzondere kwaliteiten van het gebied voor een groot deel aan het zicht hebben onttrokken. Aan de reeks van kaartjes die de ontwikkeling van de opgaande beplanting in het plangebied laten zien, is ter illustratie de toekomstige ruimtelijke hoofdstructuur toegevoegd. In het kaartbeeld is goed te zien dat de verschillen tussen de drie grote landschappelijke eenheden worden versterkt. Er wordt een nieuwe balans gecreëerd tussen bos met open plekken.

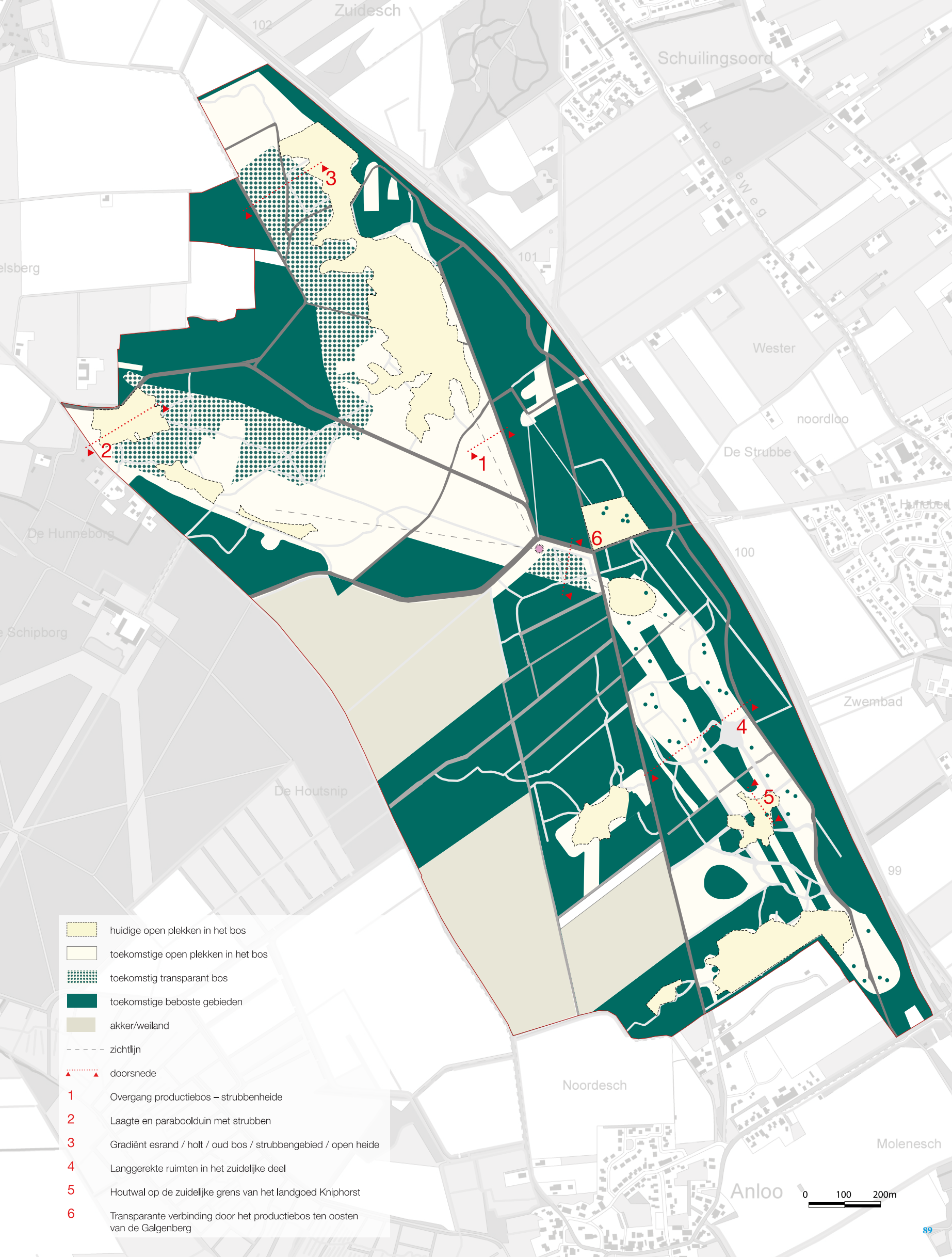

Toekomstbeelden

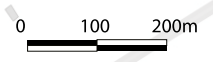
Op de volgende pagina's worden de effecten van de voorgestelde inrichtingsmaatregelen in beeld gebracht met behulp van profielen en beeldmontages, die een impressie laten zien van de beoogde toekomstige situatie. In de kleine kaartjes bij de profielen is de lokatie van de profielen aangegeven.

De Galgenberg vóór de restauratie, nog helemaal begroeid met bomen. (foto Harry Cock, 1993)

- huidige open plekken in het bos
- toekomstige open plekken in het bos
- toekomstig transparant bos
- toekomstige beboste gebieden
- akker/weiland
- zichtlijn
- doorsnede
- 1 Overgang productiebos – strubbenheide
- 2 Laagte en paraboolduin met strubben
- 3 Gradiënt esrand / holt / oud bos / strubbengebied / open heide
- 4 Langgerekte ruimten in het zuidelijke deel
- 5 Houtwal op de zuidelijke grens van het landgoed Kniphorst
- 6 Transparante verbinding door het productiebos ten oosten van de Galgenberg

4

1. Overgang productiebos – strubbenheide

Profiel

De met een walletje en een greppel gemarkeerde oude markengrens tussen Schipborg en Zuidlaren bepaalt de overgang tussen het productiebos van fijnspar en de herstelde heidegordel. Er ontstaat een contrastrijke overgang van het donkere naaldbos naar de ongeperceleerde openheid van de heide door het verwijderen van de opslag, het vrijstellen van de eikenwal en het maken van een nieuwe strakke rand langs het productiebos. Het vrijgemaakte reliëf en de bundels karrensporen verlevendigen de oppervlakte van de open heide.

De mooiste van de aanwezige dennen en andere waardevolle bomen blijven als solitair op de open heide staan. De afrastering van de begrazingseenheid wordt aan de voet van de nieuwe rand van fijnsparren geplaatst, zodat de weg visueel onderdeel wordt van de heidegordel.

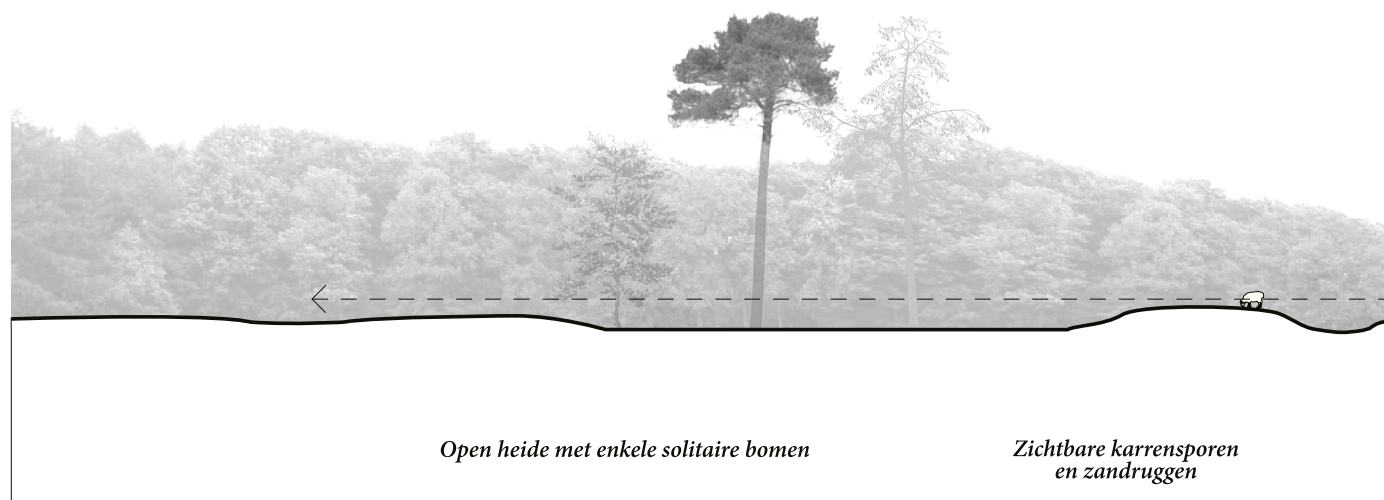
Omvormen van spontaan bos naar begraasde open heide met enkele solitaire bomen

Karrensporen vrijstellen = verwijderen van opslag en ondergroei om karrensporen zichtbaar te maken

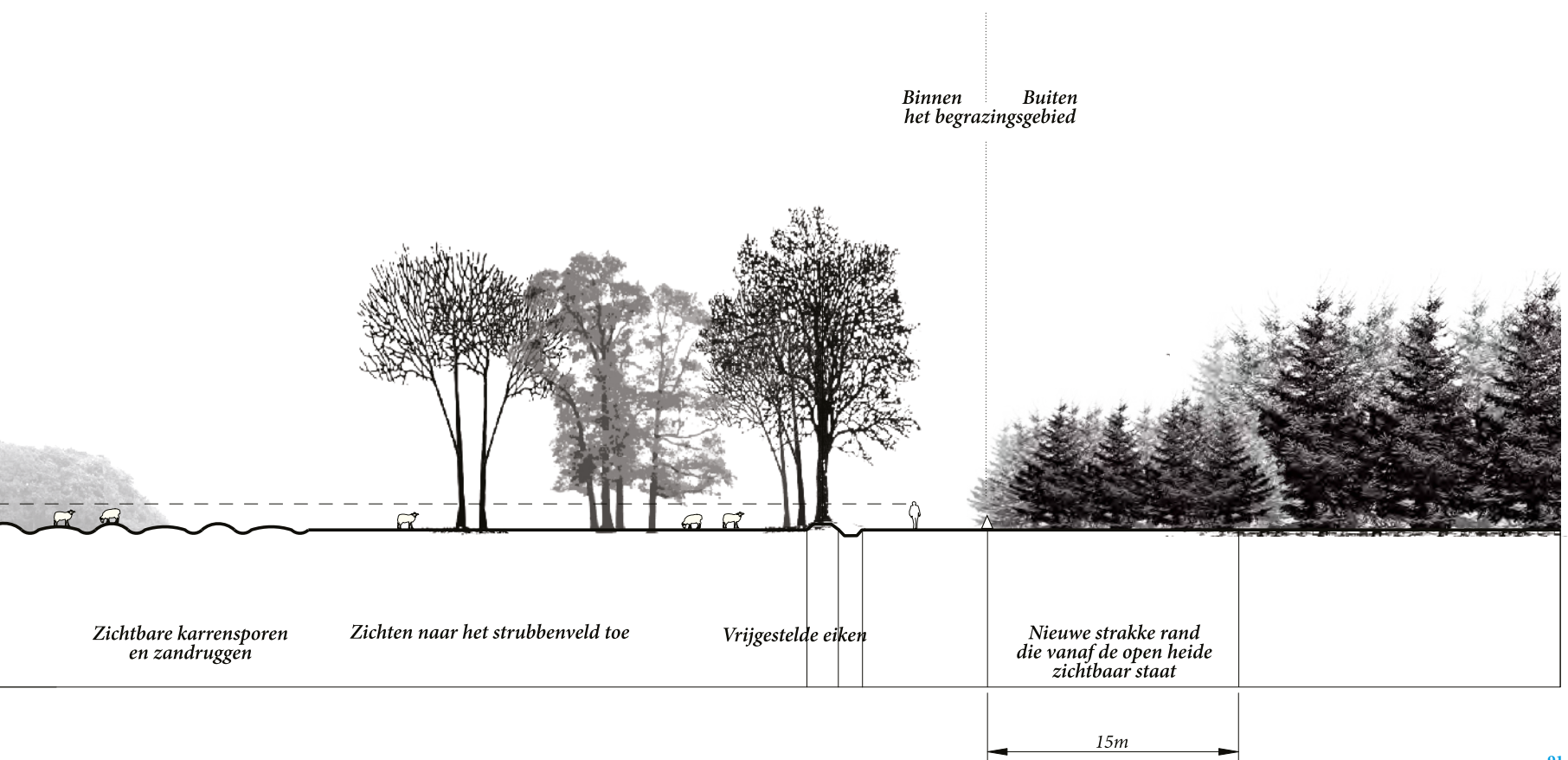
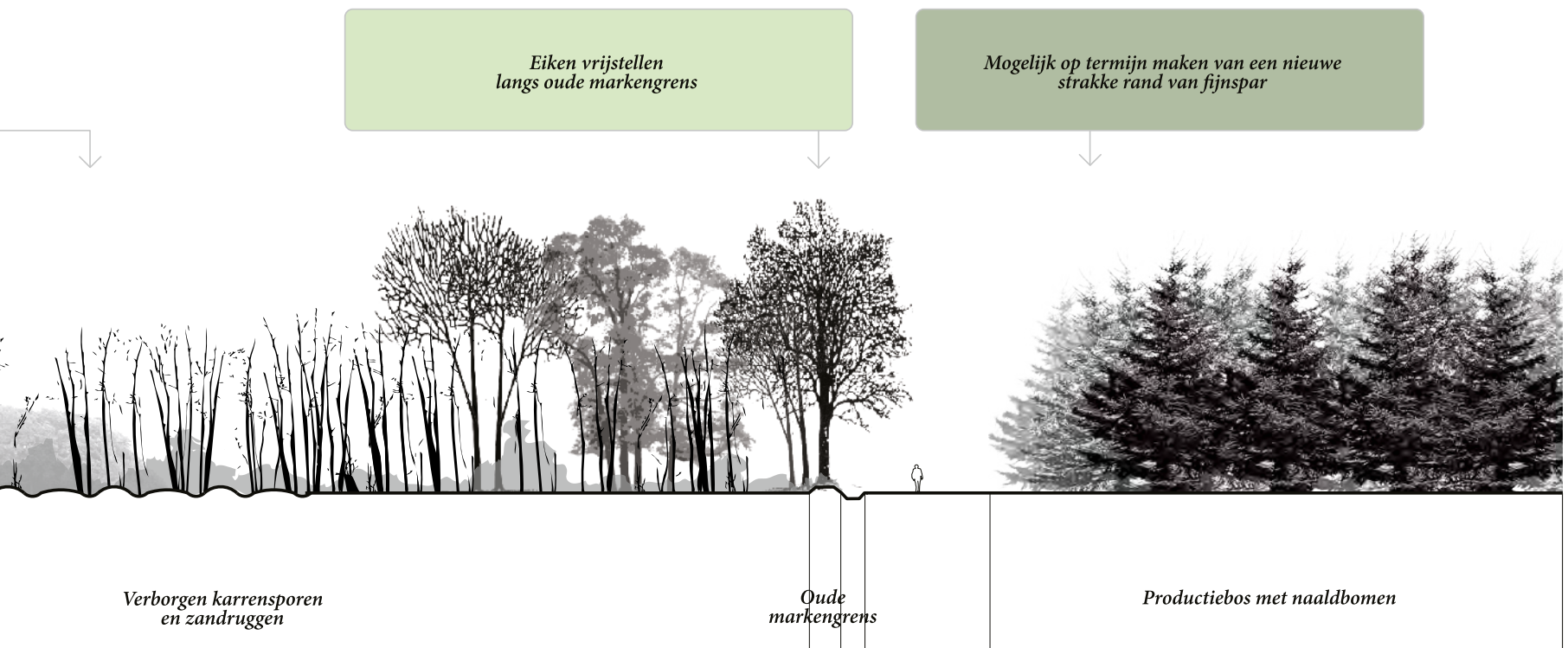

Huidige Situatie

Locatie doorsnede in het plangebied

Toekomstige Situatie

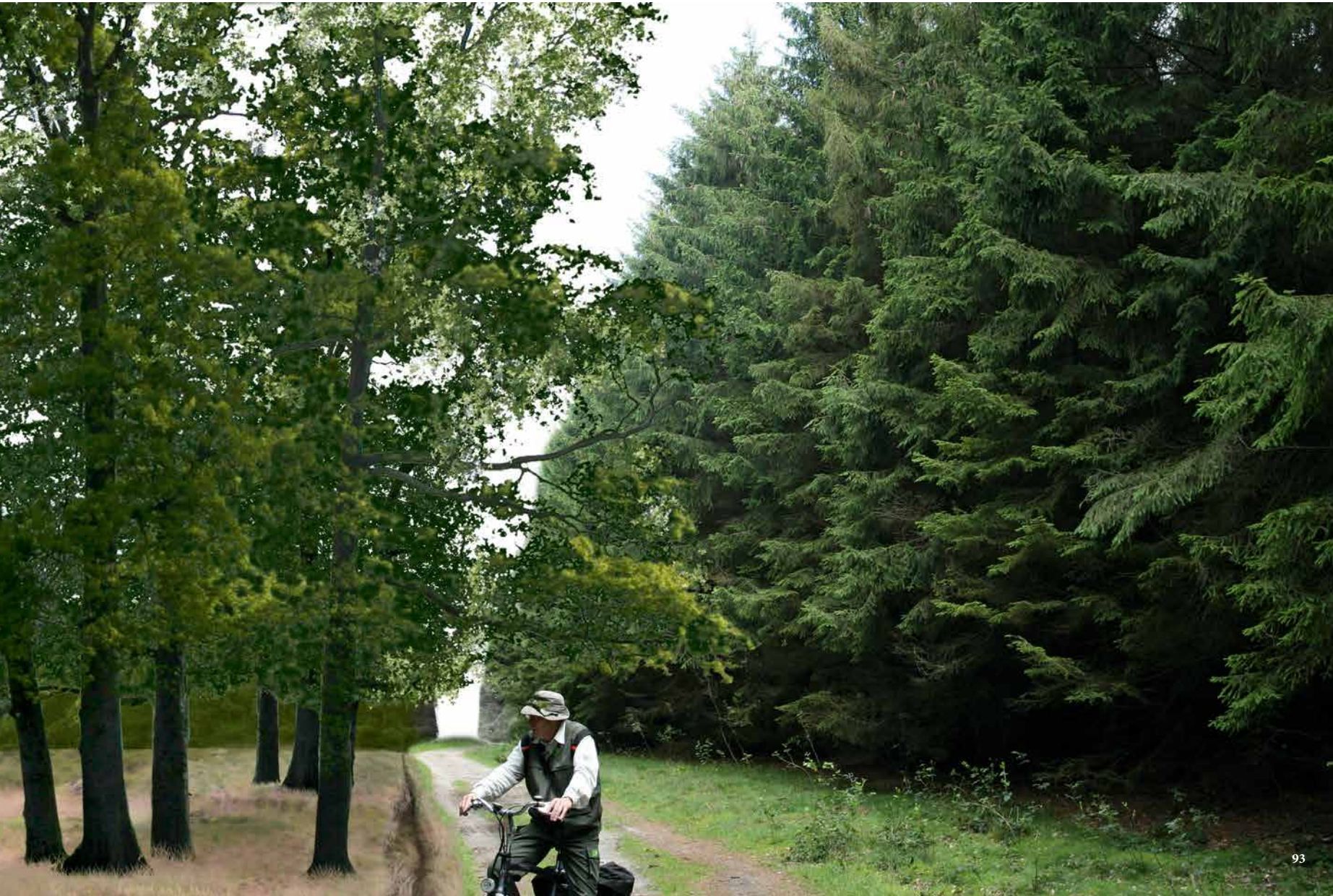
4

1. Overgang productiebos – strubbenheide

Beeldmontage

Het beeld toont de gewenste sfeer ter plaatse van de overgang van het productiebos naar de open heide. Links in beeld is de heide te zien met een enkele solitaire boom. In het midden is de vrijgestelde eikenwal zichtbaar met daarnaast het bestaande pad. Vanaf het pad zijn verre uitzichten mogelijk over de heide en op de strubben, door de transparante eikenwal, die als een visueel filter werkt tussen de heide en het pad. Rechts op het beeld staat de 800 meter lange rand van fijnsparren, die het decor vormt voor de heide. Voornog wordt er van uitgegaan dat de bestaande rand wordt gehandhaafd. Zo nodig zou op termijn de voorste rand van fijnsparren (15 meter breed) kunnen worden vervangen door jonge aanplant van fijnspar.

4

2.Laagte en paraboolduin met strubben

Profiel

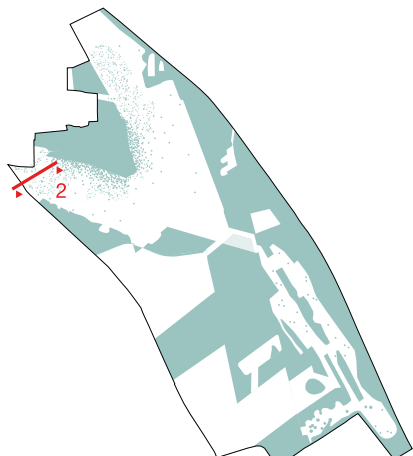
Het bos op het paraboolduin en in de omarmde laagte bestaat uit strubben, eikenkringen en relatief jonge bosopslag. Met uitzondering van de strubben en de eikenkringen zullen alle bomen van de grafheuvels worden verwijderd. Hierdoor wordt verdere beschadiging van de inhoud van grafheuvels door boomwortels voorkomen, wordt de levensduur van de strubben en eikenkringen verlengd, en worden het paraboolduin en de grafheuvels weer zichtbaar.

De transparant gemaakte eikenrand tussen het paraboolduin en de Schipborgweg maakt mooie doorzichten mogelijk. De bundels karrensporen ten westen van de Galgenberg worden vrijgemaakt van beplanting, onder andere in de laagte van het Paraboolduin.

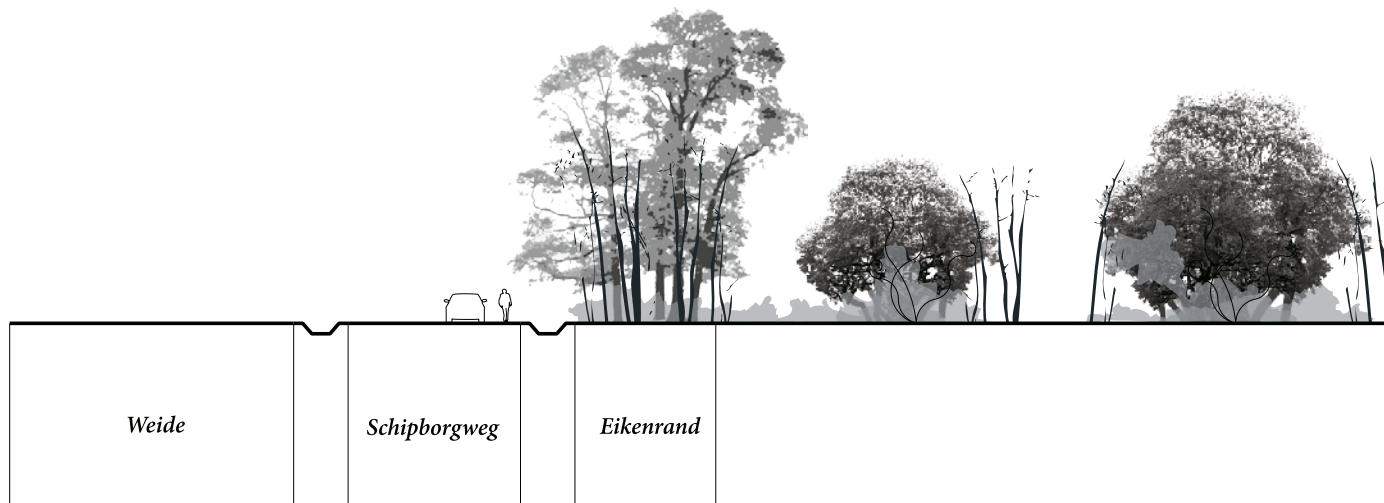
De relatie van de ligging van de grafheuvels met de karrensporen is daardoor op die plek duidelijk te beleven.

Om het beeld van het paraboolduin en de grafheuvels niet door geparkeerde auto's te laten verstoren, is het wenselijk om de parkeerplaats te verplaatsen naar de voormalige paardenbak aan de Schipborgweg. Deze plek heeft een maatvoering die zich uitstekend leent voor een parkeerplaats. Bovendien wordt de ruimte omzoomd met volwassen bomen, die de auto's grotendeels aan het zicht onttrekken.

Locatie doorsnede in het plangebied

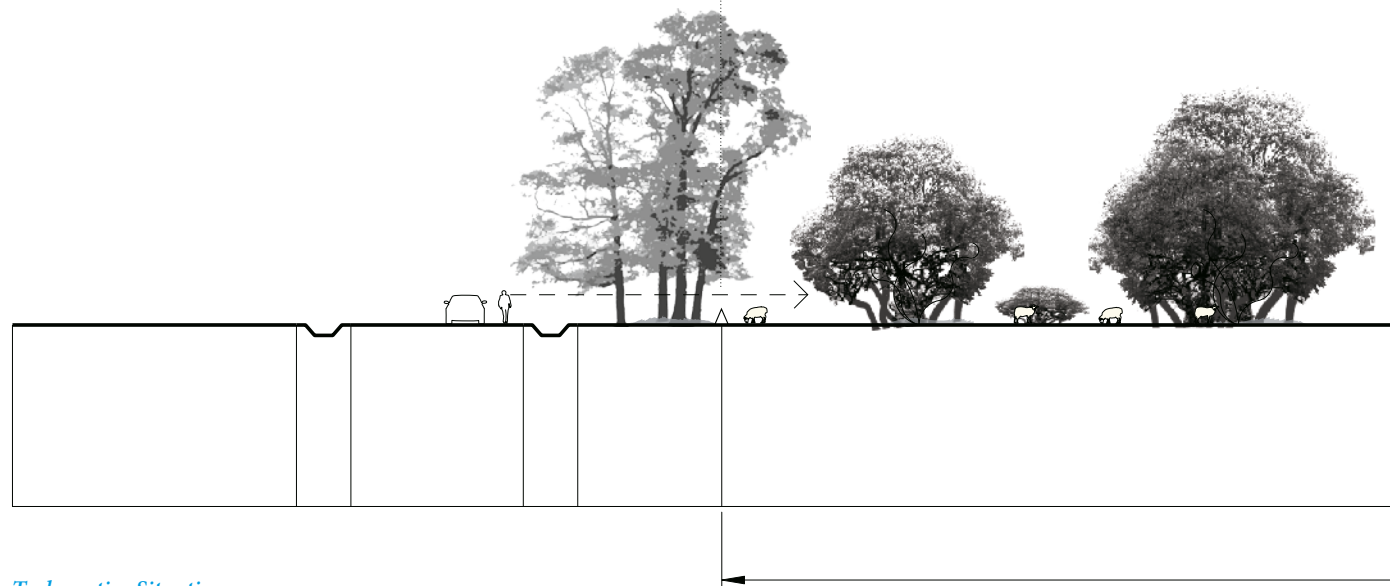

*Eikenrand uitdunnen =
verwijderen van opslag en ondergroei*

Huidige Situatie

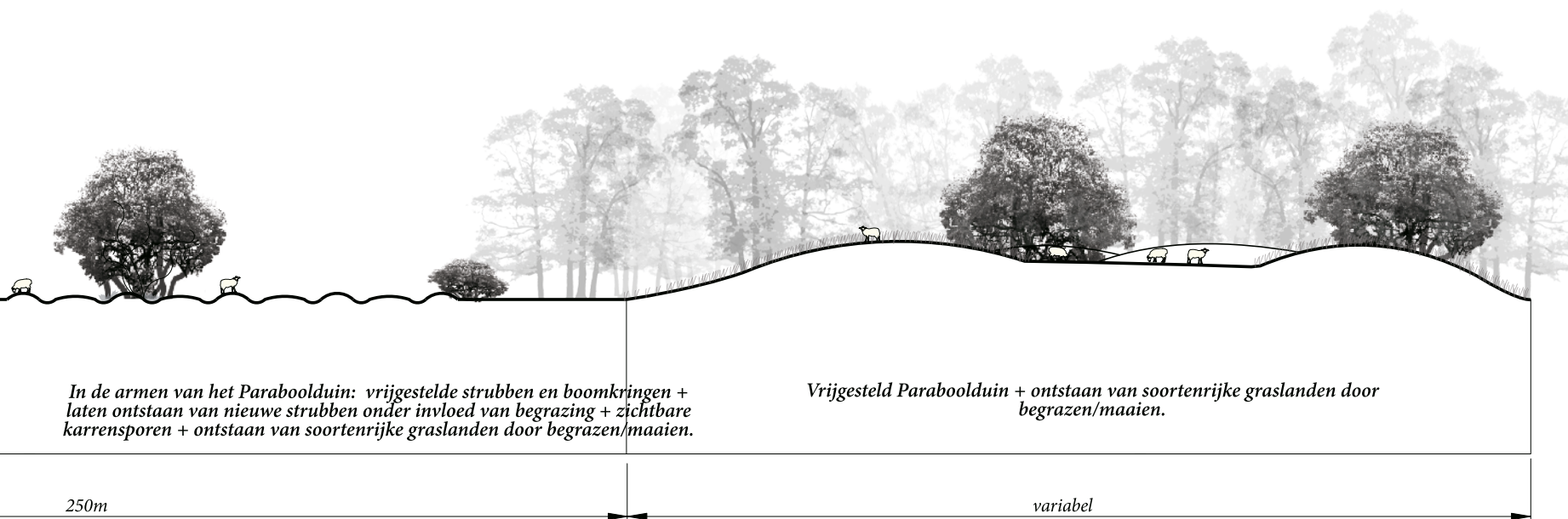
*Buiten
het begrazingsgebied* *Binnen
het begrazingsgebied*

Toekomstige Situatie

*Strubben vrijstellen =
verwijderen van ondergroei*

*Paraboolduin vrijstellen =
alleen de strubben en boomkringen laten staan*

4

2.Laagte en paraboolduin met strubben

Beeldmontage

Het paraboolduin is een prachtige plek waar de gelaagdheid, die kenmerkend is voor het plangebied, heel goed kan worden beleefd. Door dit deel van het plangebied opener te maken kunnen aardkundige, archeologische en ecologische kwaliteiten van het gebied goed worden ervaren: de vrijgemaakte grafheuvels op het duin dat de open laagte omarmt, de karrensporen die in de laagte opduiken, de zachte bosrand met strubben en eikenkringen aan de noordkant (niet zichtbaar in de beeldmontage) en de vrij strakke bosrand aan de zuidkant van het paraboolduin.

4

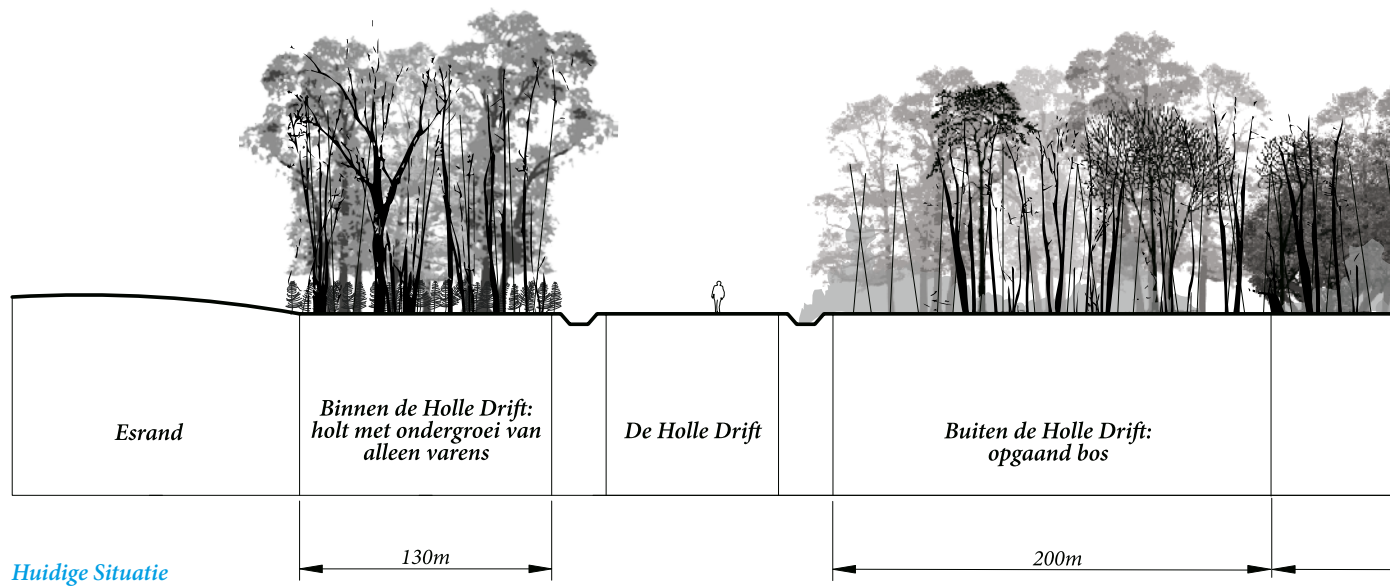
3. Gradiënt esrand / holt / oud bos / strubbengebied / open heide

Profiel

Kenmerkend voor dit gebied is de geleidelijke overgang van dichte oude bossen ten westen van de Holle Drift tegen de es van Schipborg aan, via het uitwaaierende half open strubbengebied, naar de open heide, die aan de oostkant wordt begrensd door het productiebos. Om deze gradiënt te herstellen moet de bestaande opslag worden verwijderd. In het holt kan een graasexperiment worden uitgevoerd met enkele varkens, waardoor mogelijk een grotere variatie in de ondergroei van het bos ontstaat.

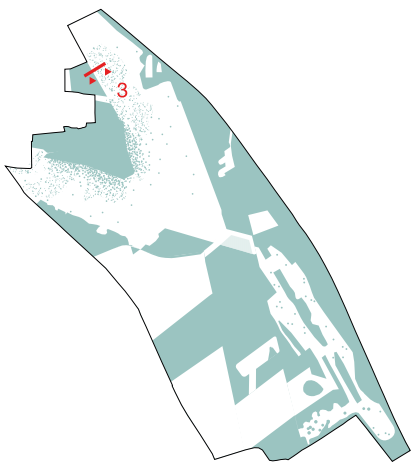
Graasexperiment in de holt = enkele varkens sturen

Strubben vrijstellen door verwijderen van concurrenten

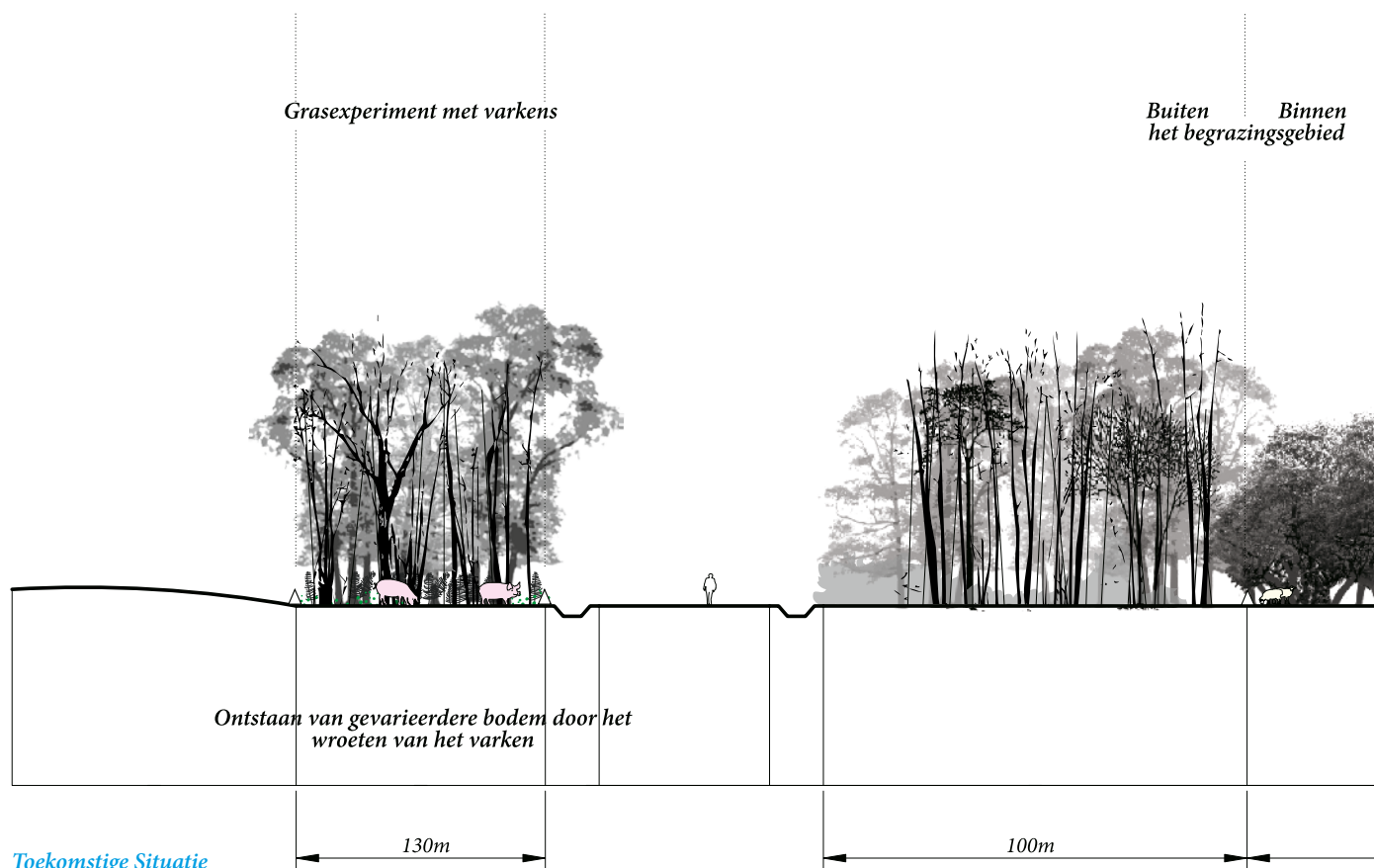
Huidige Situatie

Locatie doorsnede in het plangebied

Grasexperiment met varkens

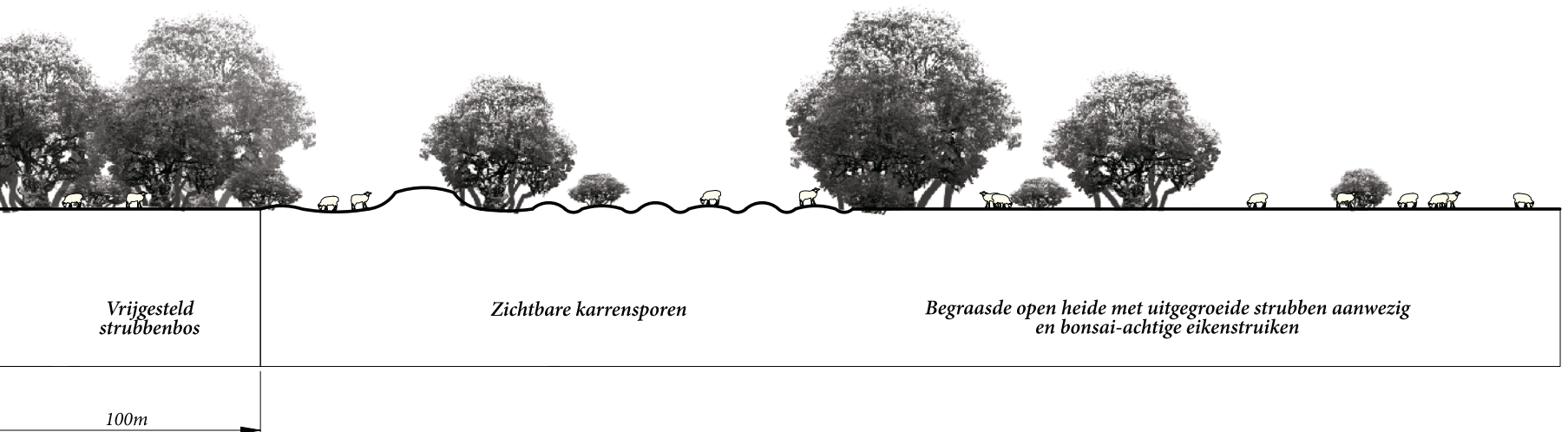
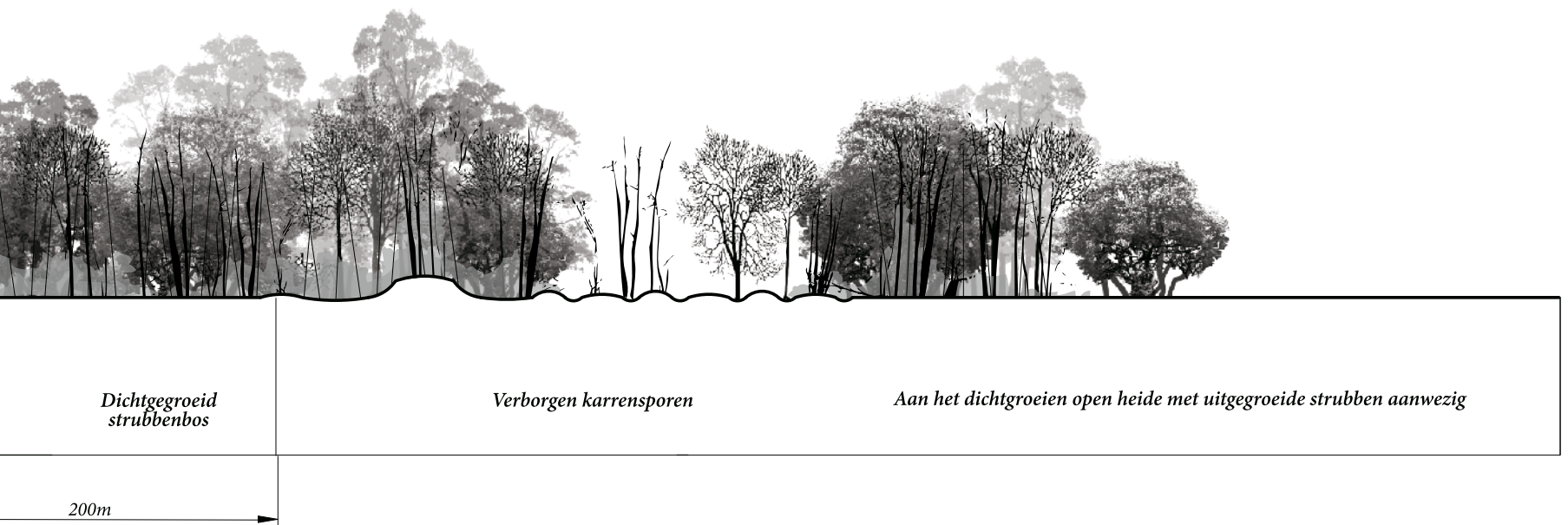
Buiten het begrazingsgebied Binnen het begrazingsgebied

Toekomstige Situatie

*Karrenspreien vrijstellen door
alleen strubben en boomkringen te laten staan en
overige beplanting te verwijderen*

*Verwijderen van boomopslag,
schapen sturen*

4

3. Gradiënt esrand / holt / oud bos / strubbengebied / open heide

Beeldmontage

Het gewenst ruimtelijk beeld voor deze zone bestaat uit een heideveld met uitgegroeide strubben en eikenstruiken, die zich later onder invloed van begrazing mogelijk zullen ontwikkelen tot nieuwe strubben. De vrijgestelde karrensporen laten het verloop zien van de historische route over de Hondsrug, alsmede de relatie met de ligging van de grafheuvels.

4

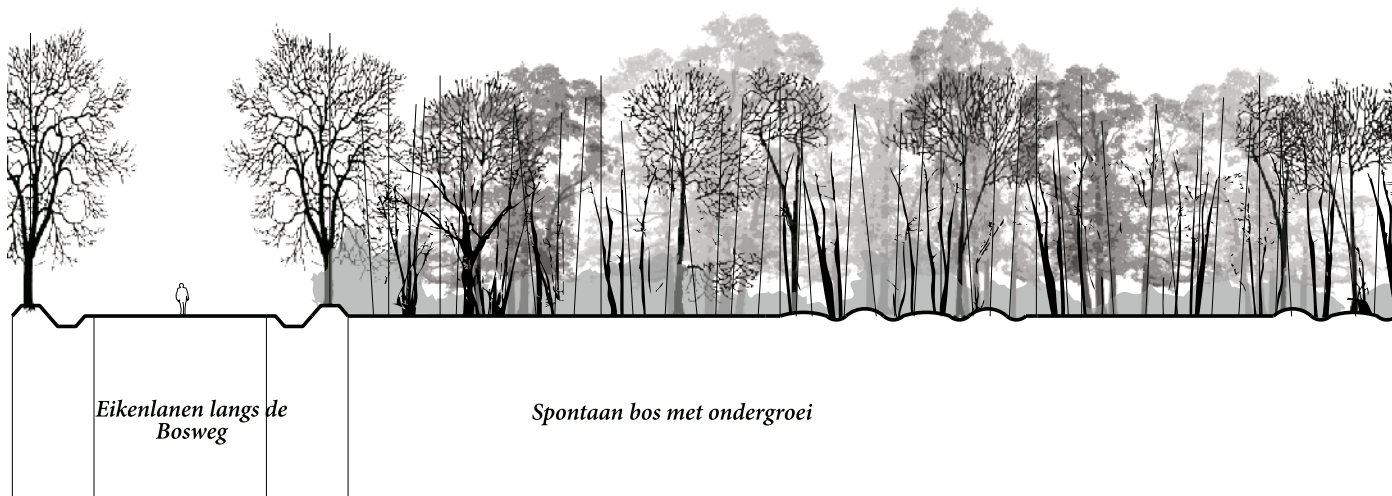
4. Langgereekte ruimten in het zuidelijke deel

Profiel

In het zuidelijke deel van het plangebied worden de nadrukkelijk aanwezige bundels karrensporen grotendeels vrijgemaakt van opgaande beplanting. Enkele solitaire worden gehandhaafd. Hierdoor ontstaan enkele langgereekte open ruimten, die de oriëntatie van de historische routes over de Hondsrug accentueren.

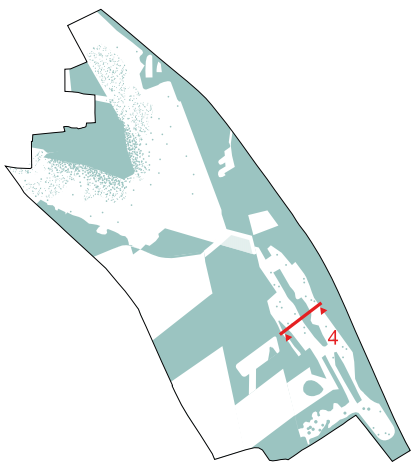
Het bestaande padennetwerk wordt gehandhaafd. Over de paden die dwars op de vrijgestelde bundels karrensporen liggen, is een dynamische en afwisselende beleving mogelijk. Door het maken van de gerekte open ruimten ontstaan veel nieuwe zachte randen, die de ecologische waarde van de blijvende bossen vergroten. Ook biedt de nieuwe afwisseling van open ruimten met bos nieuwe kansen voor de fauna in het gebied.

Karrensporen vrijstellen = verwijderen van bomen om karrensporen zichtbaar te maken langs lang gerekte ruimten

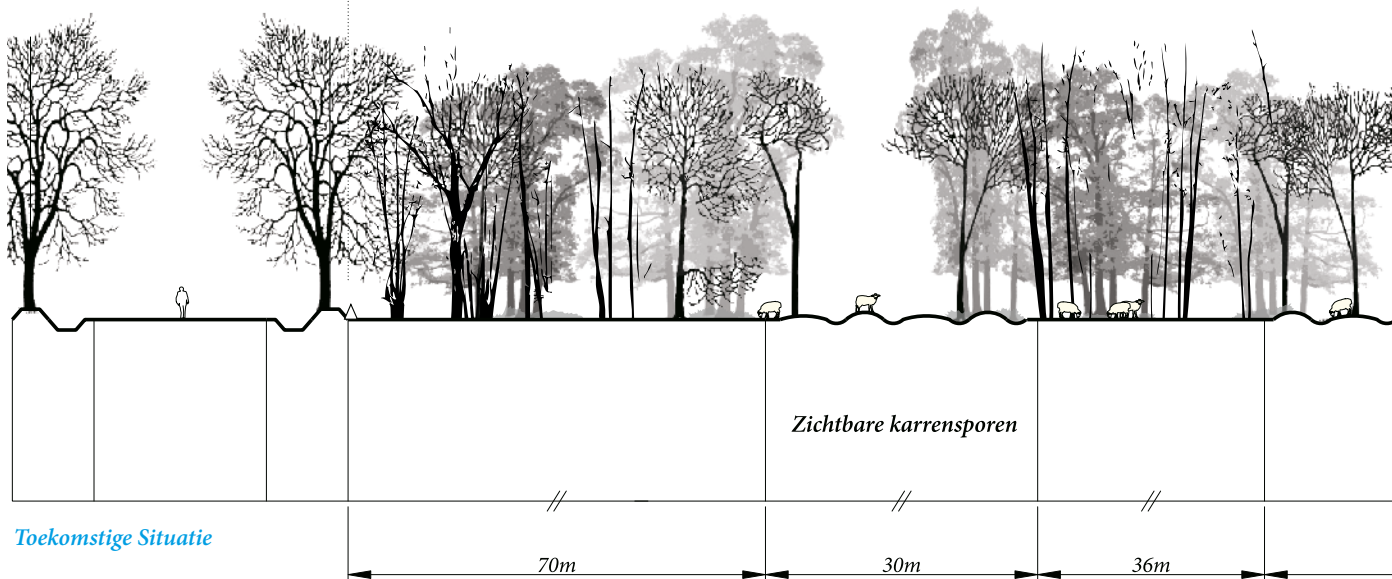
Huidige Situatie

Locatie doorsnede in het plangebied

Buiten
het begrazingsgebied

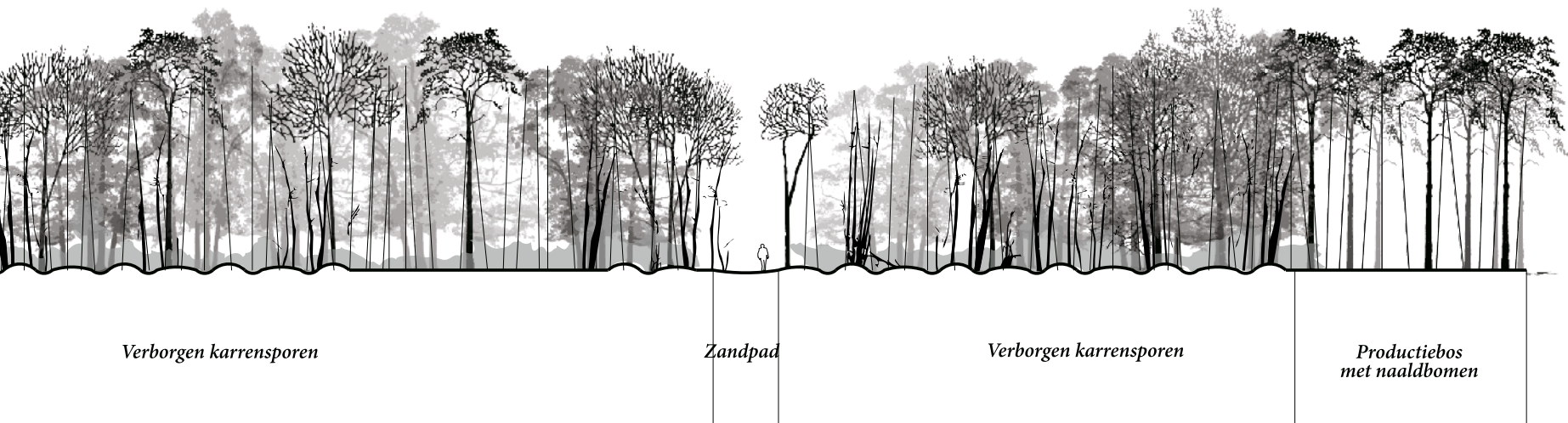
Binnen
het begrazingsgebied

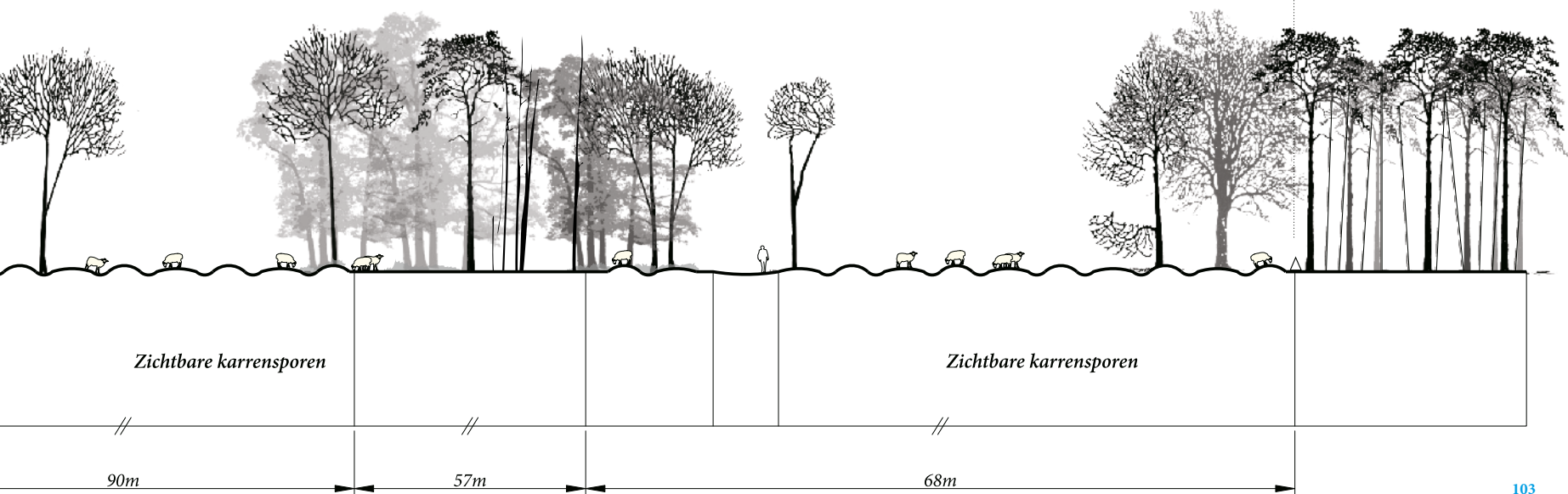
Toekomstige Situatie

Karrensporten vrijstellen

Karrensporten vrijstellen

*Binnen
het begrazingsgebied* *Buiten
het begrazingsgebied*

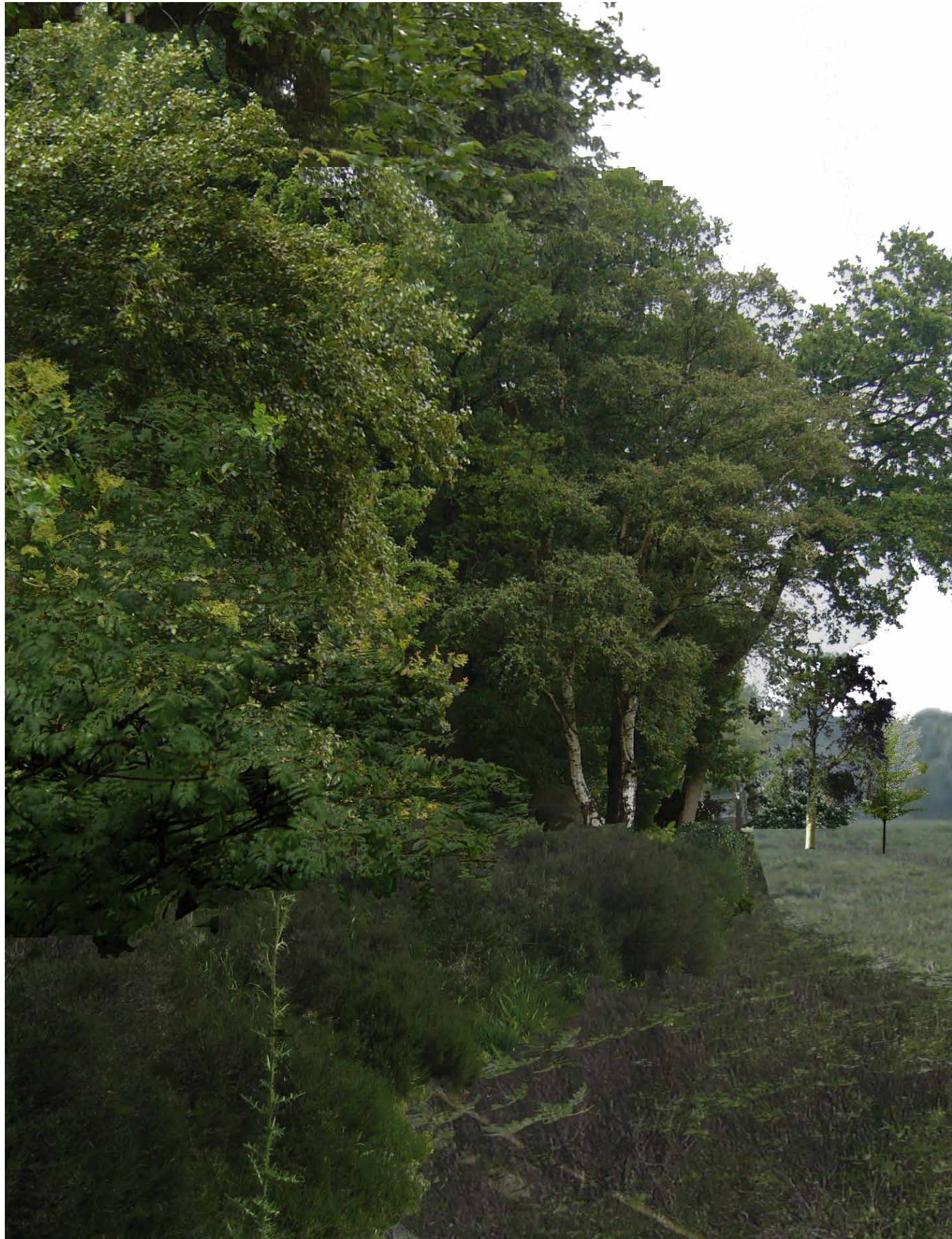

4

4.Langgerekte ruimten in het zuidelijke deel

Beeldmontage 1

Het gewenste ruimtelijke beeld voor het zuidelijke gedeelte laat een afwisseling zien tussen boszones en langgerekte open ruimten met solitaire bomen. De nieuwe afwisseling van zachte bosranden met open ruimten biedt kansen voor bijzondere zonminnende plantensoorten, die de ecologische waarde van het gebied vergroten. De plekken worden open gehouden door begrazing met schapen en eventueel runderen. Op de heide staan solitaire bomen, die accenten vormen op de open heide.

4

4. Langgerekte ruimten in het zuidelijke deel

Beeldmontage 2

In het zuidelijke deel van het plangebied is een aantrekkelijker interactie gewenst tussen de rechte Bosweg en de aangrenzende zachte open ruimten met karrensporen. Het verschil van richting tussen de Bosweg (opvolger van de rechtgetrokken Oude Zuidlaarderweg, die de opvolger was van de karrensporen over de Hondsrug) en de bundels karrensporen is circa 30 graden. Deze verdraaiing van oriëntatie kan worden benut voor het maken van uitzichten in de vorm van doorkijkjes in de bosrand onder een hoek van 30 graden met de Bosweg.

4

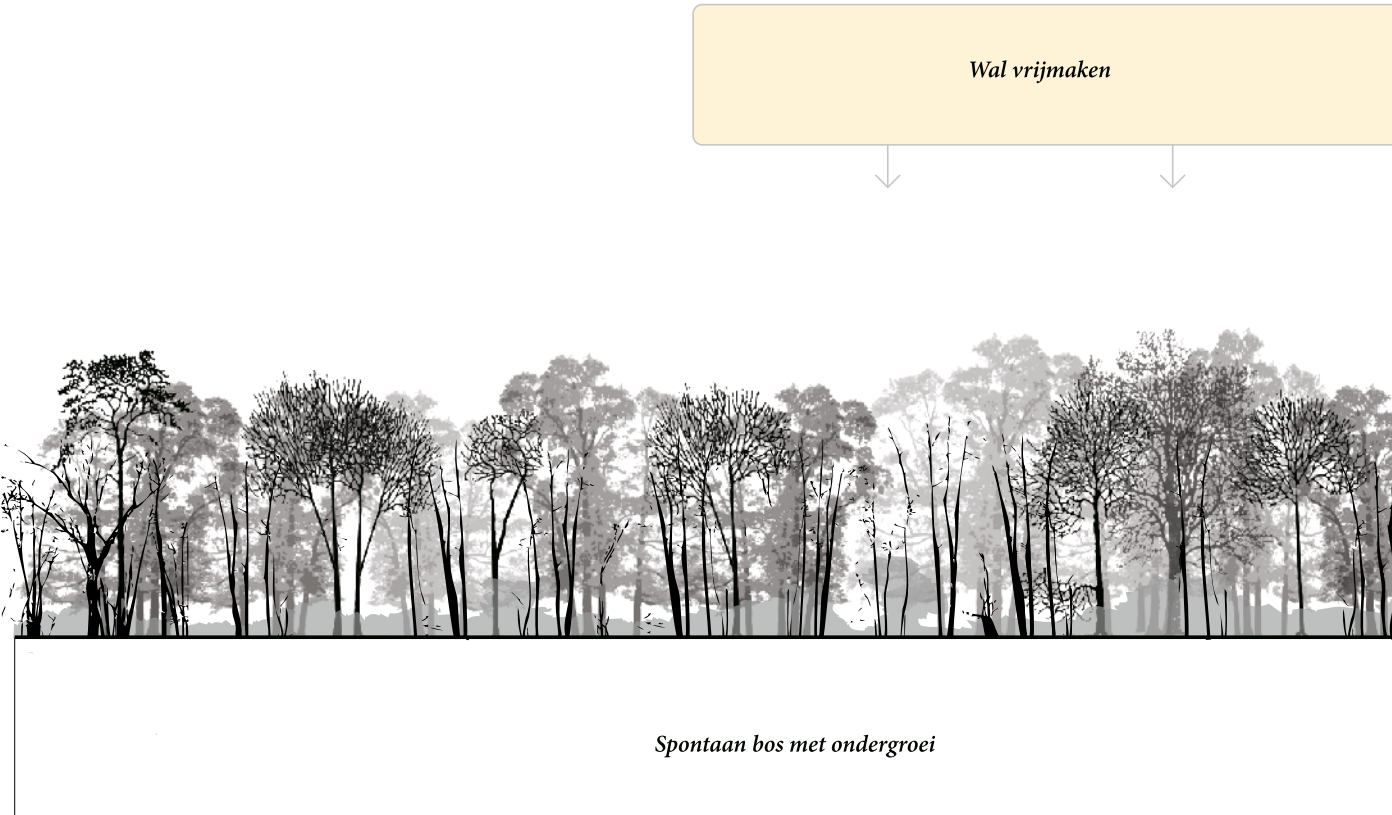
5. Houtwal op de zuidelijke grens van het landgoed Kniphorst

Profiel

Het voormalige landgoed Kniphorst onderscheidt zich van de andere landschapseenheden door de aanwezigheid van typische landgoedkenmerken als lanen en een vijver, en door het rationele en rechtlijnige karakter ervan.

De oorspronkelijke bosopstanden zijn omgeven door wallen, die oorspronkelijk de schapen buiten moesten houden. Het profiel is gemaakt over de zuidelijke rand van het landgoed, die wordt gemarkeerd door een met eiken beplante lange boswal.

Deze boswal wordt vrijgesteld door aan weerszijden ervan bomen en opslag te verwijderen, waardoor de eiken zich beter kunnen ontwikkelen. Aanvankelijk was er een groot verschil tussen beide zijden van de wal, omdat het gebied ten noorden van de wal was ingeplant met bomen, en het gebied ten zuiden van de wal bestond uit heide. Om dit verschil tussen binnen en buiten het landgoed weer beter te laten zien, wordt aan de zuidkant van de wal een grotere strook beplanting verwijderd (3x de boomhoogte) dan aan de noordkant (1x de boomhoogte). De bosvrije stroken aan beide kanten van de eikenwal worden opengehouden door grazers.

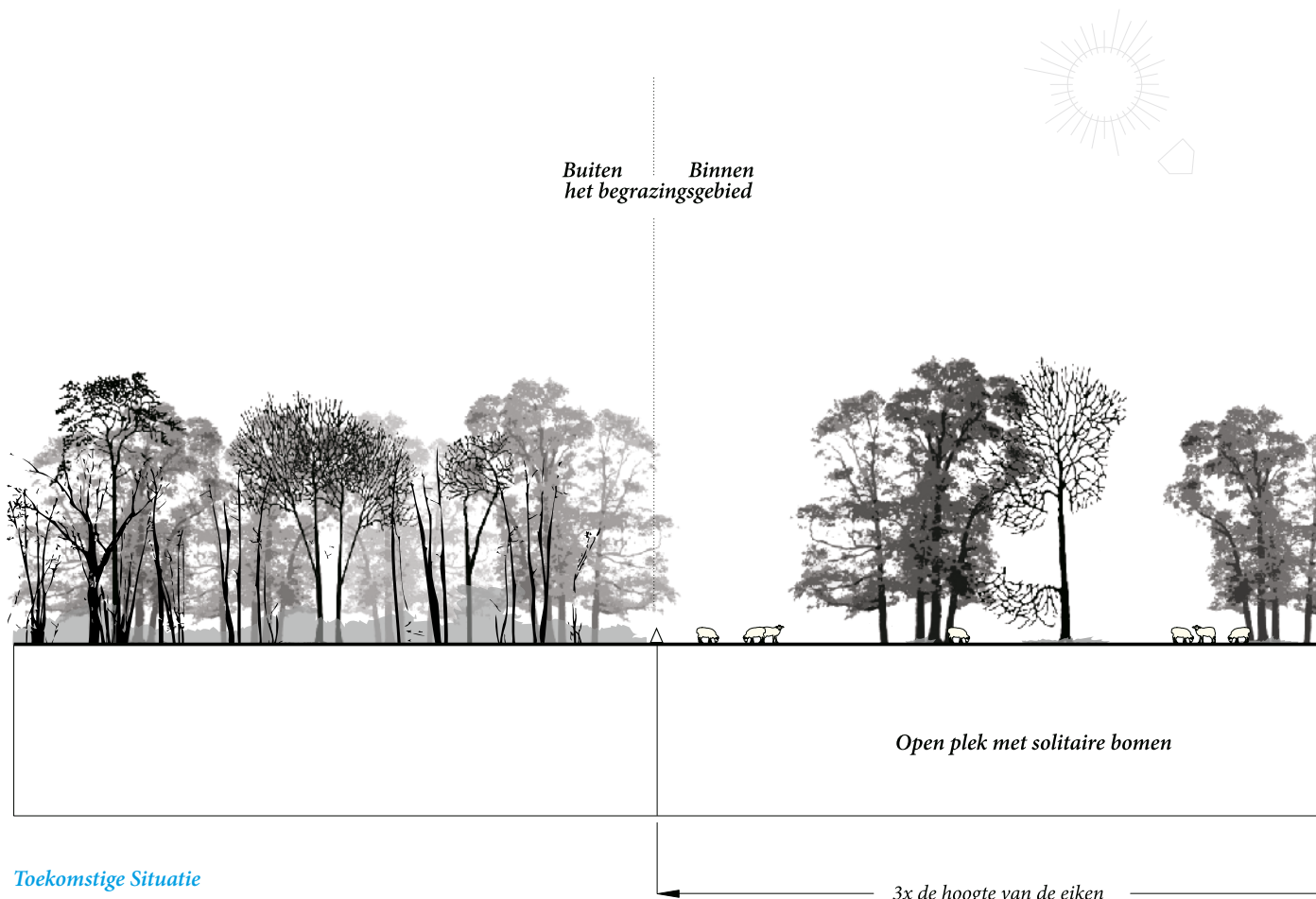

Huidige Situatie

Buiten
het begrazingsgebied

Binnen
het begrazingsgebied

Locatie doorsnede in het plangebied

Toekomstige Situatie

Wal vrijmaken

Binnen
het begrazingsgebied

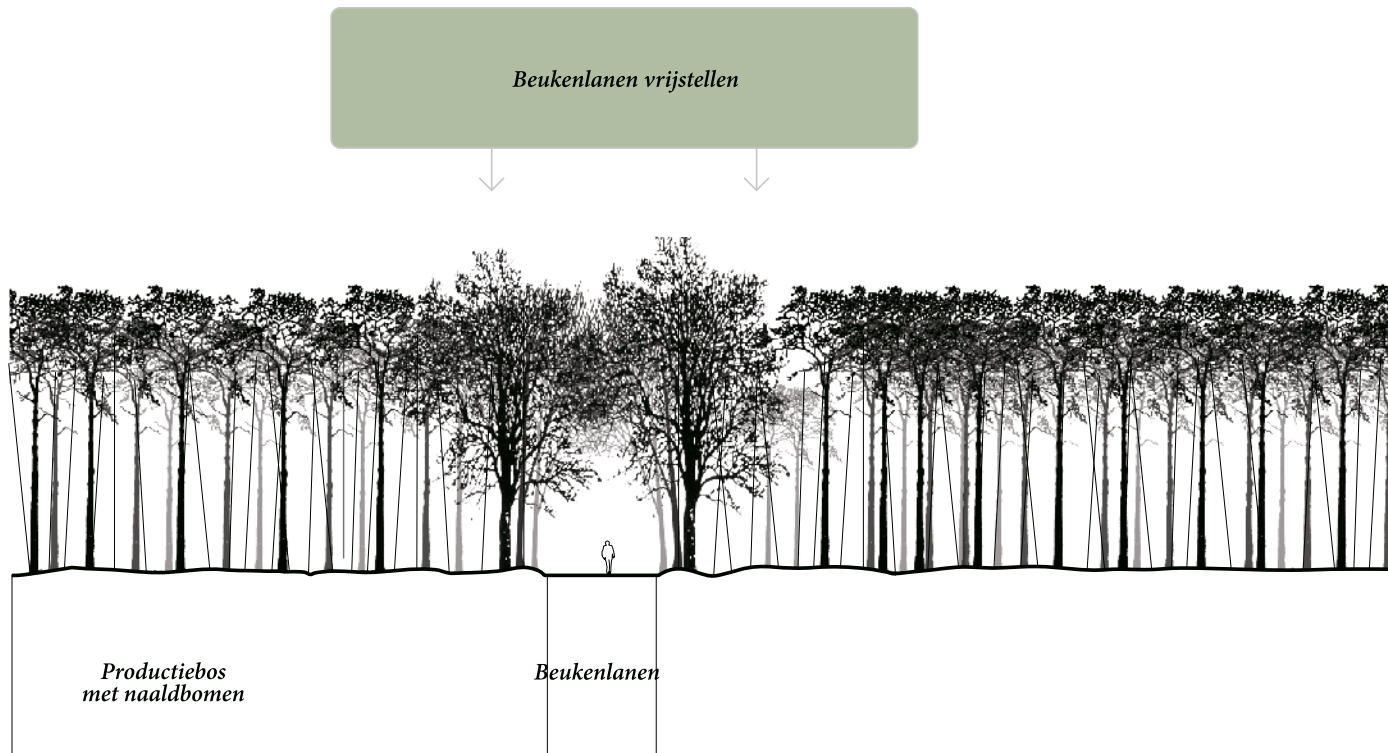

4

6. Transparante verbinding door het productiebos ten oosten van de Galgenberg

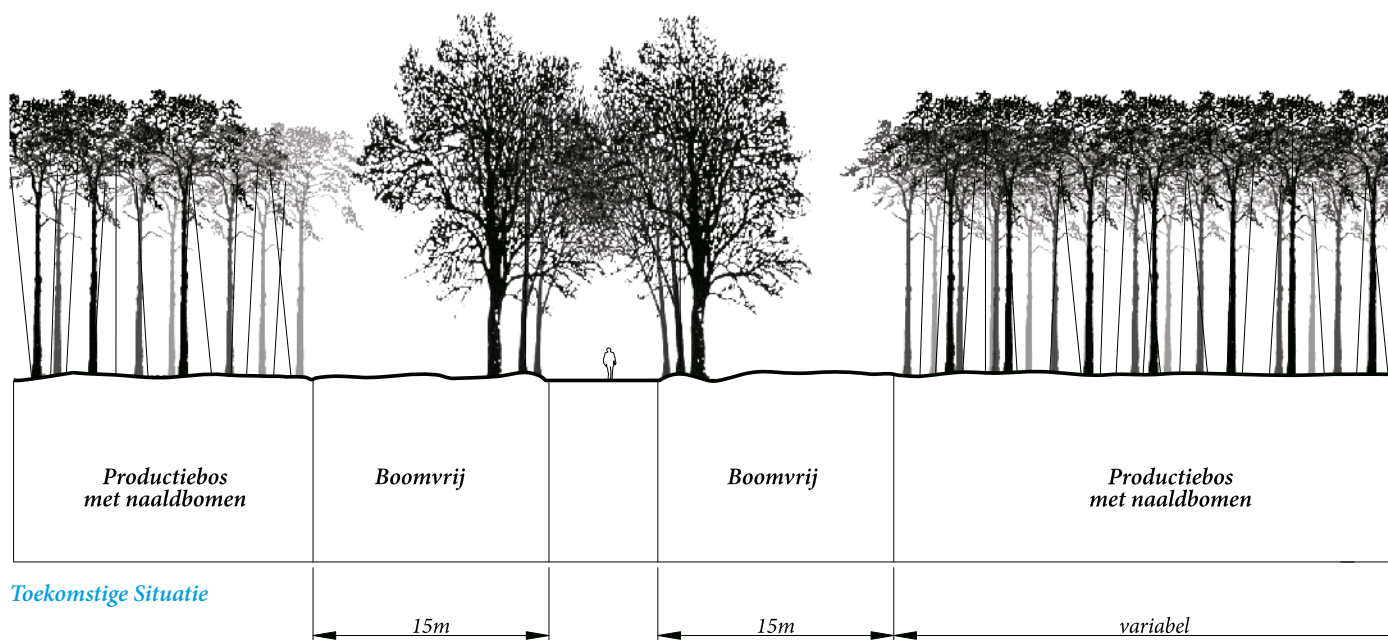
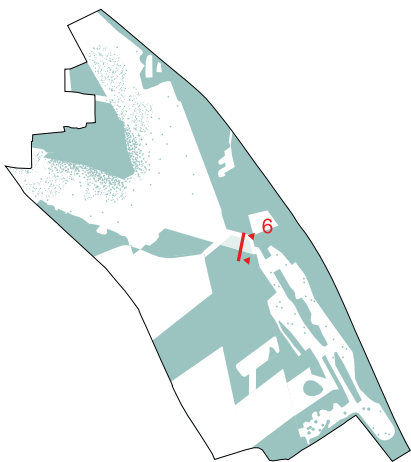
Profiel

Een transparante strook in het Kniphorstbosch verbindt de heidegordel rond de strubben in het noorden van het plangebied met de langgerekte ruimten rond de bundels karrensporen in het zuidoostelijke deel van het plangebied. Hiertoe wordt een strook van het bestaande bos gedund met als resultaat een transparante boomweide, globaal tussen de Galgenberg en hunebed D8 aan de Bosweg. Vanaf de Galgenberg is er daardoor uitzicht mogelijk op het hunebed. In het profiel is ook te zien hoe een laan binnen het landgoed Kniphorst moet worden vrijgesteld.

Huidige Situatie

Locatie doorsnede in het plangebied

*Bos uitdunnen: omvormen van productiebos naar
transparent bos*

Eikenlanen vrijstellen

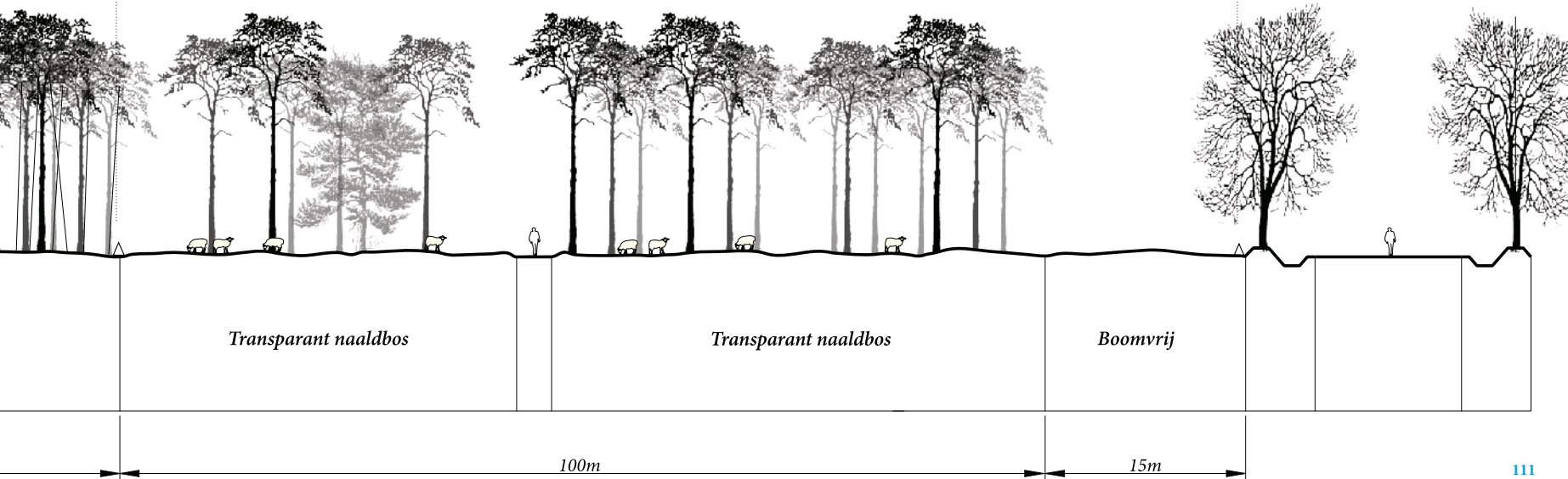

*Buiten
het begrazingsgebied*

*Binnen
het begrazingsgebied*

*Binnen
het begrazingsgebied*

*Buiten
het begrazingsgebied*

5

Beheer en maatregelen

Enmalige maatregelen A

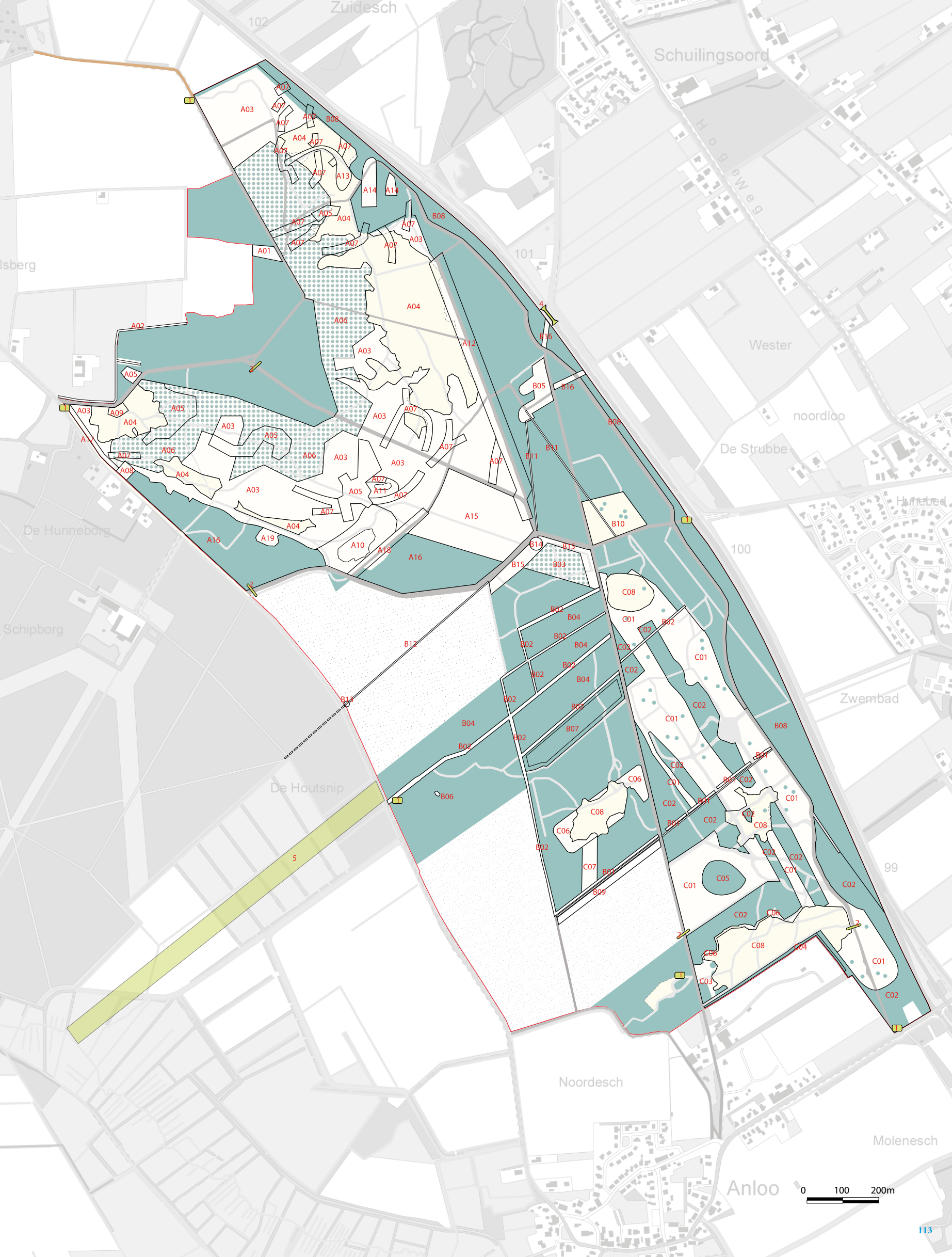
Op de komende pagina's wordt het inrichtingsplan vertaald naar eenmalige maatregelen en beheer. Op de maatregelenkaart hier-naast worden de eenmalige maatregelen getoond. De ondergrond van de kaart is de ruimtelijke hoofdstructuur die is opgenomen aan het begin van hoofdstuk 4. Daar overheen zijn eenheden getekend die ieder specifieke maatregelen behoeven. Iedere eenheid heeft een nummer dat verwijst naar de tabellen op de volgende pagina's. De maatregelen zijn beschreven per landschappelijke eenheid (A, B en C). Nummers zonder aanduiding van een deelgebied, met een groene ondergrond, staan in de tabel onder het kopje 'algemeen'. In de tabellen worden per eenheid de locatie, het streefbeeld, doelcomponenten en uit te voeren acties omschreven. Het streefbeeld staat daarin centraal. Het is namelijk van groot belang dat de uitvoerder weet welk beeld hij moet bereiken met de maatregelen die worden voorgesteld. In de tabellen zijn ook principeprofielen opgenomen die het gewenste beeld illustreren. De profielen zijn schematisch omdat niet is geïnventariseerd waar welke elementen (zoals strubben en boomkringen) precies aanwezig zijn.

A. Strubbengebied op het plateau van Schipborg

- A01 Recent geplant naaldbos op voormalige es weg halen; zichtrelatie tussen es en Holle Drift maken.
- A02 Wallichaam en beplanting herstellen.
- A03 Verwijderen van bosopslag op heide en heide met strubben.
- A04 Omvormen van heide met struweel en bos naar open structuurrijke heide.
- A05 Clusters van grafheuvels (incl. Paraboolduin) vrijmaken.
- A06 Omvormen van dicht bos naar halfopen bos van strubben met een gradiënt van dicht naar open
- A07 Geprononceerd reliëf accentueren.
- A08 Parkeerplaats aanleggen bij de Schipborgweg (in voormalige paardenbak).
- A09 Parkeerplaats in de laagte van het Paraboolduin verwijderen.
- A10 Boekweitenveentje onderzoeken en zo mogelijk opschonen. Sloten in de omgeving dempen of afdammen.
- A11 Ven bij handgranaatbaan herstellen.
- A12 Zo nodig een nieuwe bosrand op de overgang van het productiebos naar het Strubbengebied aanplanten.
- A13 Waarschuwingbordjes of afrastering om de stormbaan aanbrengen.
- A14 Alternatief gebruik van de schietbanen bedenken (fototentoonstelling, voorstelling, Land art installatie).
- A15 Omvormen van het jonge grove dennenbos naar heide.
- A16 Westelijke bosvakken: structuurrijk inheems bos stimuleren.
- A17 Eikenrand uitdunnen en transparant maken.
- A18 Laan behouden als relict, geen herstelbeheer.
- A19 Verborgenheid en onbekendheid van hunebed D7 behouden.

Aanvinken wanneer maatregel is uitgevoerd

102

Zuidesch

Schuilingsoord

Hogeweg

isberg

101

Wester

noordloo

De Strubbe

Hutted

De Hunneborg

100

Schipborg

Zwembad

De Houtsnip

99

Noordesch

Molenesch

Anloo

0 100 200m

B. Productiebossen en Kniphorstbosch

- B01 Zuidelijke boswal vrijmaken.
- B02 Lanenstructuur van voormalig landgoed Kniphorst inventariseren en herstellen als beukenlanen (*Fagus sylvatica*).
- B03 Omvormen van productiebos naar begraasd transparant bos.
- B04 Boskavels behorend voormalig landgoed Kniphorst: regulier bosbeheer, gevarieerd gemengd bos (inheems + uitheems)
- B05 Grafheuvel en karrensporen in het productiebos vrijmaken, maar wel besloten, intieme plek houden.
- B06 Villa Maria: vijver en bos met buitenkarakter herstellen en uitzichten naar akkers maken, opnemen bij herinrichting Natuurkampterein.
- B07 Rabattenbos herkenbaar behouden door greppels uit te graven, met respect voor wortels van bestaande bomen.
- B08 Oostelijk productiebos langs de N34 indien nodig verdichten.
- B09 Grasberm aan de overgang van bos naar akker herstellen, bloemrijke strook.
- B10 Recreatieterrein aan de weg naar Annen herinrichten, bomengroep planten. Noordzijde lariksenrand behouden of beukenrand ontwikkelen? (discussiepunt)
- B11 Smalle onverharde paden langs markengrenzen door productiebos aanleggen.
- B12 Smal onverhard pad langs markengrens door weide aanleggen.
- B13 Solitaire boom planten op kruispunt Schipborgweg / nieuw pad langs markengrens.
- B14 Herstellen van Galgenberg door verwijderen van borden en verplaatsen van het fietspad dat er langs snijdt.
- B15 Vrijmaken van lanen bij Galgenberg.
- B16 Vrijmaken van wallen.

C. Stuifzanden- en heidegebied met de zandige laagten Berekuil en Jeruzalem

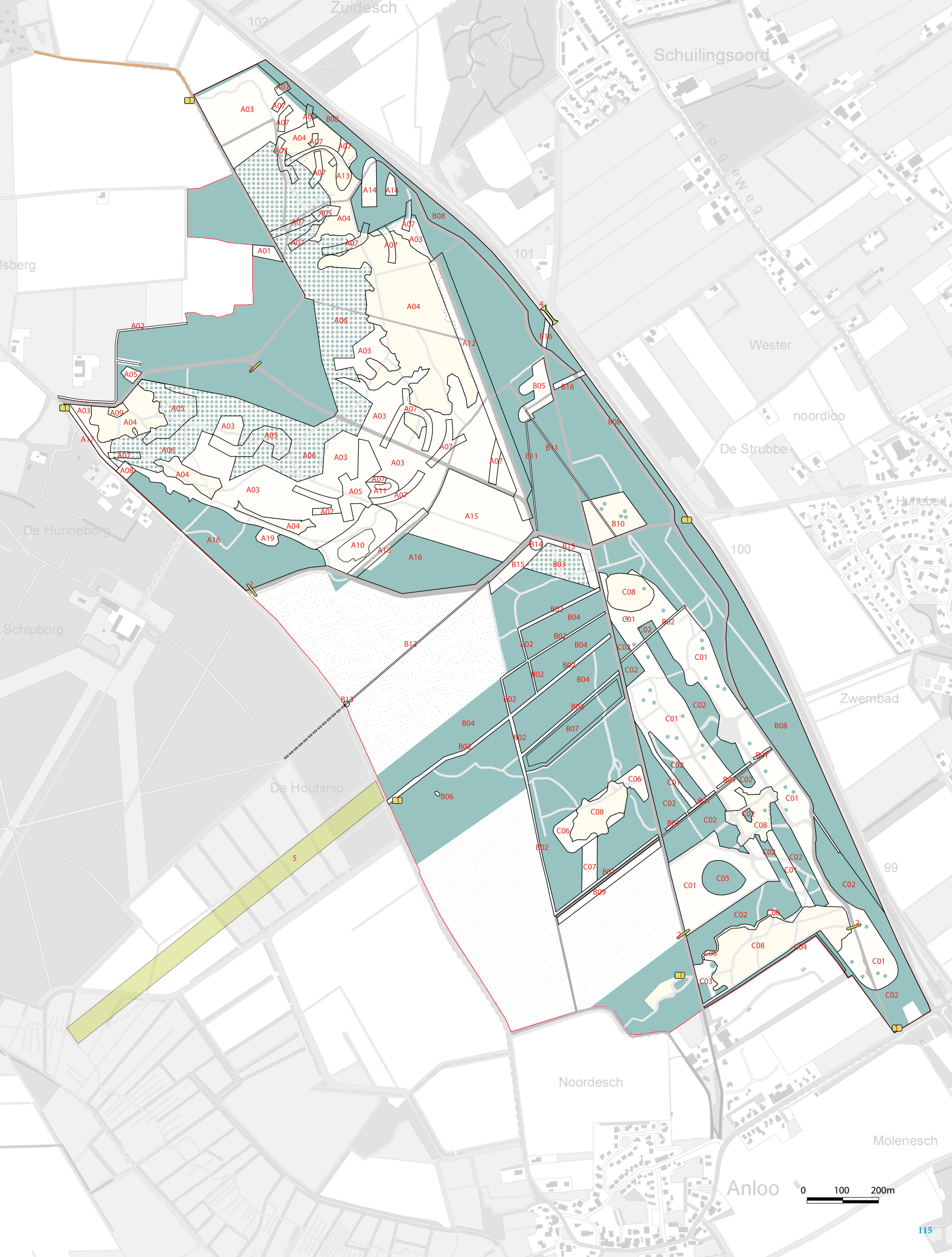
- C01 Karrensporen vrijmaken: omvormen van jong bos met veel bomenopslag naar langgerekte ruimten; enkele markante oude grove dennen als solitair behouden.
- C02 Omvormen van spontaan bos naar langgerekte bosvakken in afwisseling met open plekken.
- C03 Omvormen van spontaan bos naar transparante rand tussen de Bosweg en de zuidelijke open plek.
- C04 Rand van dichte beplanting ontwikkelen tegen de rand van de camping aan.
- C05 Omvormen van jong spontaan bos naar bosje te midden van open plek.
- C06 Bomenopslag verwijderen aan de randen van alle huidige open plekken.
- C07 Vrijkappen van zichtas vanaf open plek ten zuiden van Kniphorstbosch naar kerk van Anloo.
- C08 Structuurrijke heide behouden en ontwikkelen (bestaande open plekken).

Algemeen

- 1 Informatieborden plaatsen bij entrees.
Voor de inhoud van de informatieborden wordt hier verwezen naar "Recreatiezonering en paden" blz. 85.
- 2 Aanbrengen slagbomen op hoofdwegen.
- 3 Electrisch raster met een lichte constructie rondom begrazingsgebied aanbrengen, zie Begrazingskaart blz. 127.
- 4 Aanleggen van (Bailey)brug of onderdoorgang N34 richting Annen (aanbevelingen buiten het plangebied).
- 5 Aanleggen zichtas naar Anloërdiepje (aanbevelingen buiten het plangebied).
- 6 Bospest (*Prunus serotina*) eenmalig grondig bestrijden.

Aanvinken wanneer maatregel is uitgevoerd

102

Zuidesch

Schuilingsoord

H o g e w e g

isberg

101

Wester

noordloo

De Strubbe

De Hunneborg

100

Hunneborg

Schipborg

Zwembad

De Houtsnip

99

Noordesch

Molenesch

Anloo

0 100 200m

Nr	LOCATIE	STREEFBEELD	DOELCOMPONENT	OMSCHRIJVING ACTIE
A DE STRUBBEN				
A01	Recent geplant naaldbos		Zichtrelatie tussen es en Holle Drift maken	Recent geplant naaldbos weg halen.
A02	Eswal		Inheems met struikenwal op esrand	Wallichaam en beplanting herstellen.
A03	Heide op huidig spontaan bos	Heide met strubben en boomkringen. Zie onderstaand principe-profiel:	Structuurrijke heide met afwisselingen van Rode bos-bes, Kraaiheide, Struikheide en Eikenstrubben. Uitbreiding van het leefgebied van de Bosparelmoeer.	Omvormen van spontaan bos naar heide en heide met strubben en boomkringen. Strooisellaag verwijderen en bomen zo laag mogelijk afzagen en stobben frezen. Om de heide te ontwikkelen moeten stukken rondom de reeds aanwezige heide op kleine schaal ondiep geplagd of gechopperd worden (max. 4 cm diep) tot op de minerale bodem.
A03 Huidige situatie		Toekomstige situatie		
<p>Boomkringen + Strubben + Opslag van jonge bomen + Struiklaag</p>		<p>Begraasde heide + Boomkringen + Strubben + Laten ontstaan van nieuwe strubben onder invloed van begrazing</p>		
A04	Bestaande heide	Van heide met struweel en bos naar open structuurrijke heide met strubben en boomkringen en plaatselijk naar bloemrijk heischraal grasland.	Structuurrijke heide met afwisselingen van Rode bos-bes, Kraaiheide, Struikheide en eikenstrubben. Uitbreiding van het leefgebied van de Bosparelmoeer. Heischraal grasland.	Omvormen van heide met struweel en spontaan bos naar open structuurrijke heide. Behoud en ontwikkeling structuurrijke heide: ondiep plaggen of choppen (max. 4 cm diep) bij oude dopheide die niet kan gemaaid worden. Plaatselijk maaien.
A05	Clusters van grafheuvels inclusief het Paraboolduin	Zie onderstaand principe-profiel	Heischraal grasland.	Clusters van grafheuvels (incl. Paraboolduin) vrijmaken. Struiklaag en houtige opslag van bomen verwijderen. Alleen de strubben en boomkringen laten staan. Solitaire (eiken)bomen verwijderen. Strubben en boomkringen behouden.
A05 Huidige situatie		Toekomstige situatie		
<p>Boomkringen + Strubben + Opslag van jonge bomen + Struiklaag</p>		<p>Begraasde heide met boomkringen en geselecteerde strubben</p>		
A06	Half-open bos met strubben.	Half-open bos (met gradiënt van dicht naar open).		Omvormen van dicht bos met bomenopslag naar halfopen bos van strubben. Opslag verwijderen. Onderbegroeiing weghalen. Strubben, boomkringen en indrukwekkende bomen behouden.
A07	Reliëf: Zandruggen/Laagten	Stroken van inheems bos zonder onderbegroeiing. Zie onderstaand principe-profiel		Geprononceerde reliëf accentueren. Strubben en boomkringen altijd laten staan in zowel de laagten als op de ruggen. Accentueren van het geprononceerde reliëf: - Meer bomen laten staan op de ruggen. - Struiklaag verwijderen.
A07 Huidige situatie		Toekomstige situatie		
<p>Boomkringen + Strubben + Opgaande bomen + Opslag van jonge bomen + Struiklaag</p>		<p>Accentueren geaccidenteerd reliëf door juist op de hogere delen wat meer bomen te laten staan en wat minder in de laagten</p>		

Nr	LOCATIE	STREEFBEEELD	DOELCOMPONENT	OMSCHRIJVING ACTIE
A DE STRUBBEN				
A08	Nieuwe parkeerplaats aan de Schipborgweg in voormalige paardenbak	'Ontspannen' parkeerterrein		Binnen de bestaande beukenrijen rond de voormalige paardenbak aan de Schipborgweg parkeerterrein aanleggen zonder elementverharding en zonder vakindeling.
A09	Huidige parkeerplaats in de laagte van het Paraboolduin			parkeerplaats in de laagte van het Paraboolduin verwijderen.
A10	Boekweitemveentje	Vennetje		Eerst onderzoek doen naar de actuele waarden van het ven. Opschonen, vrijmaken, en eventueel uitbaggeren met aandacht voor paleobotanische waarden en indien dit uit archeologisch oogpunt verantwoord is.
A11	Ven bij handgranaatbaan	Vennetje		Ven bij handgranaatbaan herstellen. Vernatten door tegengaan van grondwateronttrekkende activiteiten in overleg met het waterschap. Handmatig verwijderen van berkenopslag. Het veenmosdek zo weinig mogelijk beschadigen i.v.m. bijzonder traag herstellend vermogen.
A12	Uit de lijn geplaatste eiken langs het productiebos aan de oostelijke zijde van het Strubbengebied	Zie doorsnede 'Overgang productiebos-strubbenheide' blz. 90-91		Profiel aan de overgang van het productiebos naar het Strubbengebied aanleggen. De wal vrijmaken van struiken en opslag aan beide kanten van de weg. Fase 2: Aanleggen profiel met strakke rand van fijnsparren.
A13	Stormbaan op voormalig militair oefenterrein			Zo veel mogelijk objecten behouden. Afrastering er omheen aanbrengen.
A14	Schietbanen op voormalig militair oefenterrein			Opzoek naar alternatieve gebruiksvormen die van de mise-en-scène van de baan profiteren.
A15	Jong grove dennenbos	heide, zichtrelatie met galgenberg	idem A03	Bos verwijderen, strooisellaag verwijderen stobben frezen. Direct aansluitend laten begrazen. Na ingreep beheereenheid A15 toevoegen aan A03.
A16	Westelijke bosvakken		Inheems bos met struiklaag	Structuurrijk inheems bos.
A17	Eikenrand	Transparante rand	Zicht vanaf de Schipborgweg naar de laagte van het Paraboolduin toe	Eikenrand uitdunnen. Verwijderen van bomenopslag en struiklaag.
A18	Laan langs het Boekweitemveentje	Laanruïne		Laan behouden als relict. Verder geen aanvullende maatregelen.
A19	Omgeving van het hunebed D7		Beschermen van de twee aanwezige zeldzame mossen: Ongenerfd hunebedmos & Hunebedbisschopsmuts.	Alle bomen laten staan, niets kappen in een straal van 25m rond het hunebed D7. NB: Behouden verborgenheid van het hunebed.

Nr	LOCATIE	STREEFBEELD	DOELCOMPONENT	OMSCHRIJVING ACTIE
B PRODUCTIEBOSSEN & Kniphorstbosch				
B01	Zuidelijke boswal	Zie doorsnede 'Houtwal op de zuidelijke grens van het landgoed Kniphorst' blz. 108-109		Beide kanten van de wal vrijmaken tot 15 meter uit de voet van de wal. Waar nodig aanaarden van de wal (aanvullen met aarde). Wanneer nodig grote stukken van de wal of de hele wal vervangen.
B02	Laanstructuur van het voormalige landgoed	Beukenlaan	Sfeer van landgoed	Bestaande lanen zorgvuldig inventariseren. Bestaande lanen vrijmaken. Waar nodig aanplanten met beukenlanen in verschillende profielen.
B03	Productiebos ten oosten van Galgenberg	Zie doorsnede 'Transparante verbinding door het productiebos' blz. 110-111		Omvormen van productiebos naar begraasd transparant bos met naaldbomen.
B04	Boskavels behorend tot voormalig landgoed Kniphorst en productiebos	Gemengd bos (inheemse en uitheemse boomsoorten)	Gemengd bos (inheemse en uitheemse boomsoorten)	Regulier bosbeheer.
B05	Grafheuvels en karrensporen bij het 'Driemarkenpunt Grafheuvel'	Kleinschalige 'intieme' open plekjes met grafheuvels en karrensporen in het productiebos		Maken van open plekjes voor het vrijmaken van de tweede grafheuvel en de karrensporen. De schaal van de nieuwe open plekjes moet vergelijkbaar zijn met het mooie bestaande open plekje.
B06	Villa Maria	relicten in bos met buitenkarakter		Oevers vrijmaken van struiken en bomen. Vijver uitbaggeren en zo nodig bodem afdekken met klei. Enkele uitzichten naar buiten (kenmerk landgoed); mogelijk uitzicht op akkers.
B07	Rabattenbos	Rabattenbos		Herstellen van de wal om het rabattenbos. Herstellen van het hoogteverschil tussen greppels en 'bedden'; greppels opnieuw op diepte brengen. Vraag: te ingrijpend ten koste van bestaande bomen? Alleen greppeltjes uitgraven?
B08	Oostelijk productiebos langs de N34	Gesloten bos met struiklaag		Verdichten.
B09	Grasberm langs bos	Bloeiende berm	Doelsoorten navragen	Bomen verwijderen. Pad verwijderen van wal. Pad aanleggen door de berm (= tussen bos en akker).
B10	Open veld langs de weg naar Annen	Open ruimte met boomgroep	Dagrecreatieterrein	Recreatieterrein herinrichten. Rand van Larix en rand van eiken behouden. Boomgroep planten (rode beuk).
B11	Nieuwe paden over markengrenzen door bos	Pad door bos	Wandelen over markengrenzen	Smalle onverharde paden aanleggen over markengrenzen.
B12	Nieuw pad over markengrens door weide	Pad door weide	Wandelen over markengrenzen	OPTIONEEL: Alleen zinvol als er ook een nieuw pad wordt aangelegd door het landgoed Schipborg in het verlengde van het pad door de weide.
B13	Kruispunt Schipborgweg/ nieuw pad over markengrens		Markering markengrens	OPTIONEEL: Als het smalle onverharde pad over de markengrens wordt aangelegd, kan een rode beuk worden aangeplant bij het kruispunt met de Schipborgweg.
B14	Galgenberg			Herstellen van de Galgenberg: verplaatsen van het fietspad dat de grafheuvel aansnijdt.
B15	Omgeving van Galgenberg			Vrijmaken van lanen.
B16	Wallen			Vrijmaken van wallen. Opslag verwijderen.

Nr	LOCATIE	STREEFBEELD	DOELCOMPONENT	OMSCHRIJVING ACTIE
C ZUIDELIJK GEDEELTE VAN HET PLANGEBIED				
C01	Langgerekte ruimten	Zie doorsnede 'Langgerekte ruimten' blz. 102-103		Maken van open plekken in afwisseling met transparante langgerekte bosvakken. Vrijmaken van karrensporen. In de langgerekte ruimten enkele mooie bomen laten staan.
C02	Langgerekte bosvakken	Inheems bos met vliegdennen		Omvormen.
C03	Rand langs de bosweg tegenover het zuidelijke parkeerterrein		Zicht vanaf de Bosweg naar de open plek toe	Huidige rand van bomen uitdunnen. Struiklaag weg halen. Maken van een transparante rand met boomgroepen.
C04	Tegen de rand van de camping		Verdere uitbreiding van de camping voorkomen.	Dichte beplantingsrand ontwikkelen.
C05	Bosje	Open ruimte met centraal bosje	Inheems bos met mantelzoom structuur	Bosje laten staan uit het huidige bos.
C06	Randen van de huidige open plekken			Bomenopslag verwijderen.
C07	Zichtas vanaf de open plek naar de kerk van Anloo toe		Uitzicht	Maken van opening in het bos.
C08	Bestaande heide	Van heide met struweel en bos naar open structuurrijke heide met strubben en boomkringen en plaatselijk naar bloemrijk heischraal grasland.	Structuurrijke heide met afwisselingen van Rode bosbes, Kraaiheide, Struikheide en eikenstrubben. Uitbreiding van het leefgebied van de Bosparelmoer. Heischraal grasland.	Verwijderen van opslag. Behoud en ontwikkeling structuurrijke heide. Ondiep plaggen of chopperen (max. 4 cm diep) bij oude dopheide die niet kan gemaaid worden. Plaatselijk maaien.
ALGEMEEN				
1	Entrees			Informatieborden plaatsen. Voor de inhoud van de informatieborden wordt verwezen naar "Recreatie en paden" blz. 85
2	Hoofdwegen	Wegen zonder gemotoriseerd verkeer		Aanbrengen verbodsborden voor gemotoriseerd verkeer, en eventueel na 2 jaar slagbomen.
3	Begrazingsgebied	Zie begrazingskaart blz. 127		Afrastering aanbrengen begrazingsgebied.
4	In het verlengde van de Bosweg			Aanleggen van een (Bailey)brug of onderdoorgang onder de N34 richting Zuidlaren.
5	De Houtsnip	Zichtrelatie van de Schipborgerweg met het Anloërdiepje		Aanleggen zichtas vanaf de Schipborgweg door singels van de Houtsnip naar het Anloërdiepje.
6	Bospest (Prunus serotina)			Eenmalig grondig bestrijden.

5

Beheermaatregelen

Op de beheerkaart hiernaast worden de beheermaatregelen getoond. De ondergrond van de kaart is de ruimtelijke hoofdstructuur die is opgenomen aan het begin van hoofdstuk 4. Daar overheen zijn eenheden getekend die ieder specifieke beheermaatregelen behoeven. Iedere eenheid heeft een nummer, dat verwijst naar de tabellen op de volgende pagina's. De beheermaatregelen zijn beschreven per landschappelijke eenheid (A, B en C). Een nummer zonder aanduiding van een deelgebied, staat in de tabel onder het kopje 'algemeen'. In de tabellen worden per eenheid de locatie, het streefbeeld, doelcomponenten en uit te voeren acties omschreven. Het streefbeeld staat daarin centraal. Het is namelijk van groot belang dat de uitvoerder weet welk beeld hij moet bereiken met de beheermaatregelen die worden uitgevoerd. In de tabellen zijn ook principeprofielen opgenomen die het gewenste beeld illustreren. De profielen zijn schematisch omdat niet is geïnventariseerd waar welke elementen (zoals strubben en boomkringen) precies aanwezig zijn. Ook zijn in de tabel de beeldmontages uit hoofdstuk 4 opgenomen, omdat zij het streefbeeld voor een aantal eenheden goed laten zien.

Veel van de gedachten en ideeën van de makers van dit inrichtings- en beheerplan zijn op papier gezet. Toch kunnen de voorstellen voor dit complexe en kwetsbare gebied soms op meerdere manieren worden opgevat. Bovendien moeten er bij het bepalen van concrete maatregelen nog veel keuzes worden gemaakt, en kunnen situaties voorkomen waar dit inrichtings- en beheerplan geen direct antwoord op geeft. Een goede communicatie tussen de makers van het inrichtings- en beheerplan en de beheerders van het gebied is de komende jaren dan ook van groot belang. Daarom is afgesproken dat de makers van dit inrichtings- en beheerplan de komende jaren nauw worden betrokken bij de vertaling van het plan naar concrete uitvoeringsmaatregelen en bij het uitvoeren van maatregelen in het terrein.

Een goede communicatie tussen de makers van het inrichtings- en beheerplan en de beheerders van het gebied is de komende jaren van groot belang

102

Zuidesch

Schuilingsoord

Hogeweg

isberg

101

Wester

noordloo

De Strubbe

Hunneborg

De Hunneborg

100

Schipborg

Zwembad

De Houtsnip

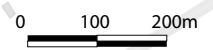
5

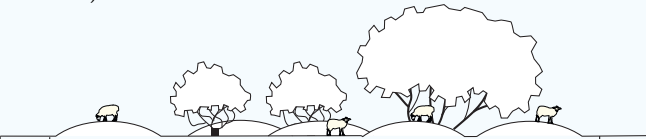

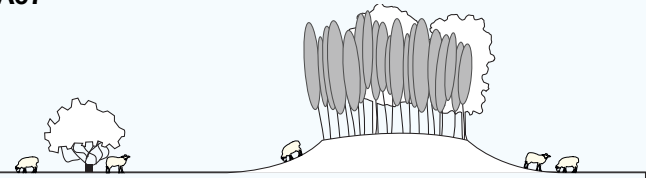
99

Noordesch

Molensch

Anloo

Nr	LOCATIE	STREEFBEELD	DOELCOMPONENT	OMSCHRIJVING ACTIE
A DE STRUBBEN				
A01	Bosje op voormalige es		Zichtrelatie tussen es en Holle Drift maken	Open houden door maaien.
A02	Eswal		Inheems met dichte struikenwal op esrand	Struikenwal dicht houden. Eens per 5-10 jr dunnen, zo nodig inboeten.
A03	Heide op huidig bos	Heide met strubben en boomkringen. Zie onderstaande principe doorsnede en beeldmontage:	Structuurrijke heide met afwisselingen van Rode bosbes, Kraaiheide, Struikheide en Eikenstrubben. Uitbreiding van het leefgebied van de Bosparelmooier.	Begrazen. Begrazingsintensiteit (aantal schapen) en frequentie afstemmen op streefbeeld. Om de heide te ontwikkelen moeten stukken rondom de reeds aanwezige heide op kleine schaal ondiep geplagd of gehopperd worden (max. 4 cm diep) tot op de minerale bodem.
A03 (zie beeldmontage 'Gradiënt' blz. 100-101)		 <p>Begraasde heide + Boomkringen + Strubben + Laten ontstaan van nieuwe strubben onder invloed van begrazing</p>		
A04	Heide op huidige heide	Heide met strubben en boomkringen	Heischraal grasland	Begrazen. Jaarlijks in september/oktober maaien. Indien nodig om doelcomponent te bereiken ondiep plaggen (max. 4 cm diep) of chopperen bij oude dopheide die niet kan gemaaid worden.
A05	Clusters van grafheuvels inclusief het Paraboolduin	Zie onderstaand principe-profiel	Heide met Valkruid	Begrazen. Jaarlijks in september/oktober maaien.
A05 (zie beeldmontage 'Laagte en paraboolduin met strubben' blz. 96-97)		 <p>Begraasde heide met boomkringen en geselecteerde strubben</p>		
A06	Halfopen bos met strubben		Halfopen bos met gradiënt van dicht naar open	Begrazen. Eventueel nieuwe opslag en onderbegroeiing verwijderen. Behouden van strubben, boomkringen en indrukwekkende bomen (bijvoorbeeld krom, wijduitstaand en dik).
A07	Reliëf: Zandruggen/Laagten	Stroken van inheems bos zonder onderbegroeiing. Zie onderstaand principeprofiel:		Begrazen. Eventueel nieuwe onderbegroeiing verwijderen.
A07		 <p>Accentueren geaccidenteerd reliëf door juist op de hogere delen wat meer bomen te laten staan en wat minder in de laagten</p>		
A08	Nieuwe parkeerplaats aan de Schipborgweg in voormalige paardenbak	'Ontspannen' parkeerterrein		Schoon houden en maaien.
A09 (is vervallen)				

Nr	LOCATIE	STREEFBEELD	DOELCOMPONENT	OMSCHRIJVING ACTIE
A DE STRUBBEN				
A10	Boekweitenveentje	Vennetje		Eerst moet archeologisch en paleobotanisch onderzoek worden gedaan naar de actuele waarden van het ven. Opschonen, vrijmaken en zo nodig uitbaggeren. Om verdere verlanding te voorkomen: in de zomer de hennegrasvegetatie maaien voor 30% van het oppervlak (volgens IKC). Houd de wilgenopstand op een minimale afstand van 10 meter van de hoogwaterlijn om inwaai en inval van blad grotendeels te voorkomen (volgens IKC). OPTIE: om de kleine wateren in stand te houden is regelmatig opschonen (verwijderen van planten en plantresten) en uitbaggeren noodzakelijk, anders zal het water verlanden.
A11	Ven bij handgranaatbaan	Vennetje		Vernatten door tegengaan van grondwateronttrekkende activiteiten in overleg met het waterschap. Regelmatig handmatig verwijderen van ber-kenopslag. Het veenmosdek zo weinig mogelijk beschadigen vanwege het bijzonder traag herstellend vermogen.
A12	Uit de lijn geplaatste eiken langs het productiebos aan de oostelijke zijde van het Strubbengebied	Zie doorsnede 'Overgang productiebos naar strubbenheide' blz. 90-91		Begrazen. Eventueel nieuwe opslag en onderbegroeiing verwijderen.
A12 (zie beeldmontage 'Overgang productiebos-strubbenheide' blz. 92-93)				
A13	Stormbaan op voormalig militair oefenterrein		Door geïsoleerde ligging, in verband met afrastering, kansen voor bijzondere ecologische componenten.	
A14	Schietbanen voormalige militaire oefenterreinen			Opzoek naar alternatieve gebruiksvormen die van de mise-en-scène van de baan profiteren.
A15 (is vervallen)				
A16	Westelijke bosvakken			Westelijke bosvakken: structuurrijk inheems bos stimuleren.
A17	Eikenrand	Transparante rand	Zicht vanaf de Schipborgweg op de laagte van het Paraboolduin	Begrazen. Eventueel nieuwe opslag en onderbegroeiing verwijderen.
A19	Omgeving van het hunebed D7		Beschermen van de twee aanwezige zeldzame mossen: Ongenerfd hunebedmos & Hunebedbisschopsmuts.	Alle bomen laten staan, niets kappen in een straal van 25m rond het hunebed D7. NB: Behouden verborgenheid van het hunebed.
A20	Holt en bos aan esrand van Schipborg	Zie onderstaand principeprofiel:	Inheems	Graasexperiment met enkele grazende varkens. Op kleine schaal exoten verwijderen zodat verjonging van inheemse soorten plaatsvindt.
A20				
				

Nr	LOCATIE	STREEFBEELD	DOELCOMPONENT	OMSCHRIJVING ACTIE
A DE STRUBBEN				
A21	Opgaand oud bos met voormalig hakhout buiten de Holle Drift	Principe-profiel	Inheems eikenloofbos	OPTIE 1: Niets doen OPTIE 2: Hakhoutbeheer-experiment (volgens IKC p.6-8) om te voorkomen dat bij natuurlijke verjonging bos met een normale vorm ontstaat.
A21				
B PRODUCTIEBOSSEN & Kniphorstbosch				
B01	Zuidelijke boswal	Zie doorsnede 'Houtwal op de zuidelijke grens van het landgoed Kniphorst' blz. 108		Beide kanten van de wal vrijhouden tot 15 meter uit de voet van de wal. Wanneer nodig grote stukken van de wal of de hele wal vervangen.
B02	Laanstructuur van het voormalige landgoed	Beukenlaan	Sfeer van landgoed	Bestaande lanen vrijhouden.
B03	Productiebos ten oosten van Galgenberg	Zie doorsnede 'Transparante verbinding door het productiebos' blz. 110-111		Begrazen. Behouden van begraasd transparant bos.
B04	Boskavels behorend bij voormalig landgoed Kniphorst en productiebos	Gemengd bos (inheemse en uitheemse boomsoorten)	Gemengd bos (inheemse en uitheemse boomsoorten)	Regulier bosbeheer.
B05	Grafheuvels en karrensporen bij de 'Driemarkenpunt Grafheuvel'	Kleinschalige 'intieme' open plekjes met grafheuvels en karrensporen in het productiebos		Vrijhouden van de twee grafheuvels en de karrensporen door te maaien.
B06	Villa Maria	Relicten in bos met buitenkarakter		Oevers vrijhouden van struiken en bomen. Vijver nat houden. Uitzichten op akkers behouden door te maaien.
B07	Rabattenbos	Rabattenbos		De wal om het rabattenbos beheren. Het hoogteverschil tussen greppels en 'bedden' behouden.
B08	Oostelijk productiebos langs de N34	Gesloten bos met struiklaag		Regulier bosbeheer, gericht op inheemse soorten.
B09	Grasberm langs bos	Bloeiende berm		Grasberm jaarlijks maaien. Pad beheren als onverhard pad.
B10	Open veld aan de weg naar Annen	Open ruimte met boomgroep	Dagrecreatieterrein	Recreatieterrein schoonhouden en onderhouden, 2x / jaar maaien. Randen van Larix en rand van Eiken behouden. Boomgroepen onderhouden.
B11	Nieuwe paden over markengrenzen door bos.	Pad door bos	Wandelen over markengrenzen	Pad beheren als onverhard pad.
B12	Nieuwe pad over markengrenzen door weide	Pad door weide		Pad beheren als onverhard pad.
B14	Galgenberg			Maaien.
B15	Omgeving van Galgenberg			Openhouden van lanen door mee te begrazen. Eventueel aanvullend maaien in september/oktober.
B16	Wallen			Vrijhouden van wallen door te maaien. Opslag verwijderen.

Nr	LOCATIE	STREEFBEEELD	DOELCOMPONENT	OMSCHRIJVING ACTIE
C ZUIDELIJK GEDEELTE VAN HET PLANGEBIED				
C01	Langgerekte ruimten	Zie doorsnede 'Langgerekte ruimten' blz. 102-103		Begrazen.
C01 (zie beeldmontage 'Langgerekte ruimten' blz. 104-105)				
C02	Langgerekte bosvakken	Inheems bos met vliegdennen		Niets doen.
C03	Rand langs de bosweg tegenover het zuidelijke parkeerterrein		Zicht vanaf de Bosweg naar de open plek toe	Rand van bomen transparant houden. Struiklaag weg halen.
C04	Rand van de camping	Bos	Inheems bos	Dichte rand van inheems bos laten ontstaan.
C05	Bosje	Open ruimte met centraal bosje		Mantel-zoom structuur aan de randen beheren.
C07	Zichtas vanaf de open plek naar de kerk van Anloo		Uitzicht	Open houden door begrazing.
C08	Heide op huidige heide		Structuurrijke heide met afwisselingen van Rode bosbes, Kraaiheide, Struikheide en eikenstrubben. Uitbreiding van het leefgebied van de Bosparelmoer.	Begrazen. Jaarlijks in september/oktober maaien. (Indien nodig om doelcomponent te bereiken ondiep plaggen of chopperen (max. 4 cm diep) bij oude dopheide die niet kan gemaaid worden).
C08	Zuidelijke parkeerplaats			Schoonhouden, maaien.
ALGEMEEN				
6	Bospest (<i>Prunus serotina</i>)			Bestrijden.

Begrazingseenheden

Op het moment dat beplanting wordt verwijderd om meer openheid te maken, moet er een kudde gereedstaan om opkomende jonge boompjes en struiken meteen op te eten. Begrazing met het Drentse heideschaap speelt daarin een belangrijke rol. Het Drentse Heideschaap, een klein sober dier, is het oudste schapenras van het vasteland van West-Europa. Vanaf ongeveer 6000 jaar geleden komt het in Drenthe voor. Volgens de huidige inzichten is een gescheperde kudde de meest geëigende begrazingsvorm, omdat hiermee heel gericht kan worden begraasd. Een gescheperde schaapskudde biedt veel flexibiliteit. De schapen kunnen goed worden gestuurd, afhankelijk van het terrein of de periode in het seizoen. Een voorwaarde is natuurlijk dat de schaapherder goed inzicht heeft in de te bereiken doelen. De schapen hebben weinig voor-

zienen nodig en kunnen in principe altijd buiten blijven. Bij de stormbaan staat een gebouwtje dat nu al wordt gebruikt door de schaapherder, en prima geschikt is voor opslag van materieel en voor de stalling van een ziek schaap.

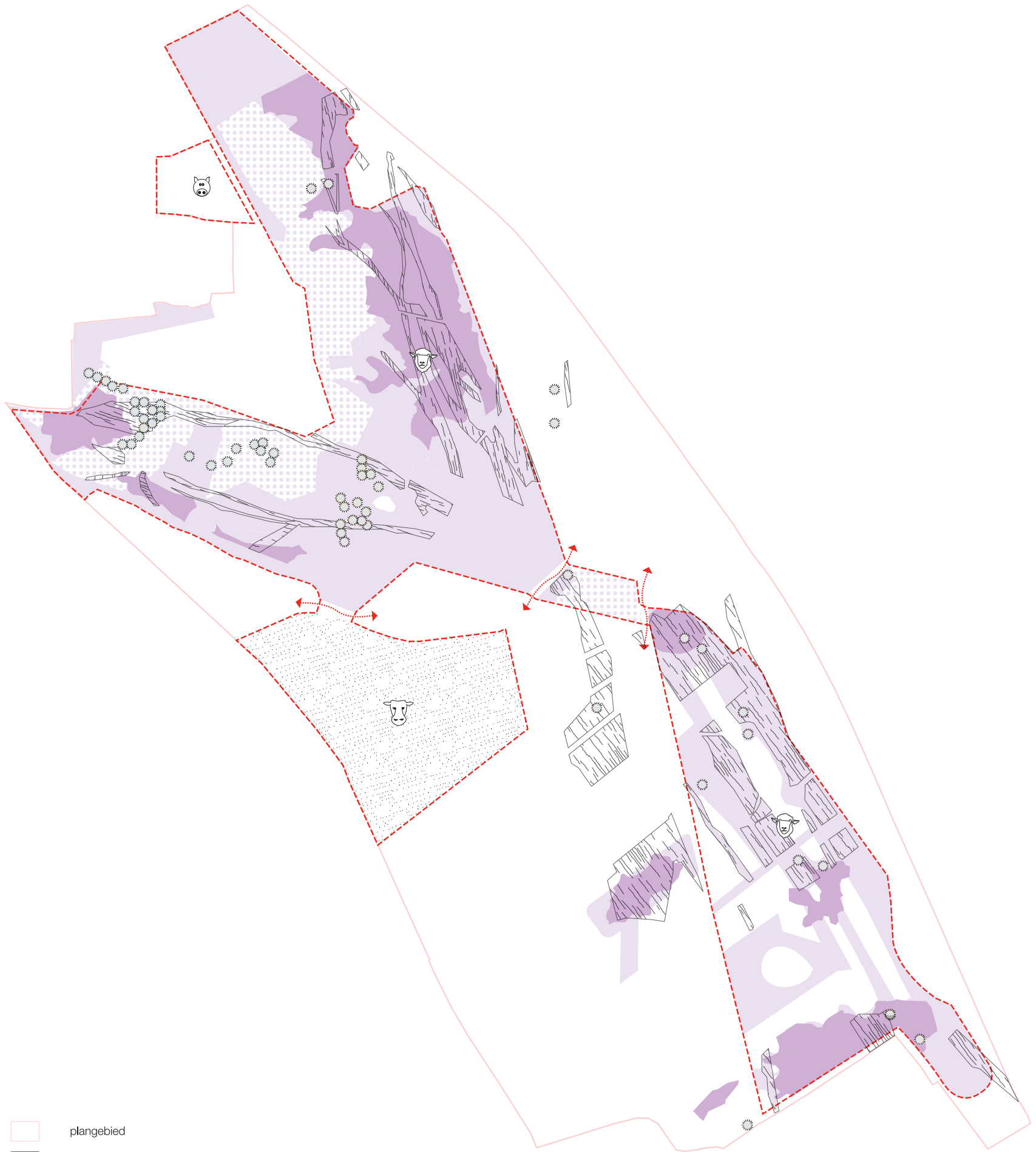
Soms kan het ook wenselijk zijn om een kudde gedurende wat langere tijd in een gebied te laten grazen. Als blijkt dat de schapen niet in staat zijn om alle opslag te consumeren, kan worden overwogen om schapen te combineren met runderen, omdat deze ook wat grotere twijgen kunnen eten, die de schapen laten staan. De begrazingseenheden moeten worden uitgerasterd, om de aanwezigheid van een niet-gescheperde kudde mogelijk te maken en om te voorkomen dat schapen op de provinciale weg N34 terecht komen. Het raster moet zo onopvallend mogelijk zijn, daarom is schrikdraad de beste

optie. Het schrikdraad moet qua hoogte zowel geschikt zijn voor schapen als voor runderen. In de begrazingseenheden zijn honden niet toegestaan.

Op de kaart hiernaast worden de begrazingseenheden getoond. Er zijn twee grote eenheden die met schapen en eventueel runderen kunnen worden begraasd. Deze eenheden worden met elkaar verbonden tussen de Galgenberg en hunebed D8. In het holt bij de es van Schipborg zal worden geëxperimenteerd met begrazing door varkens gedurende een korte periode in het najaar. De verwachting is dat hierdoor de dichte laag met varens voor een deel wordt omgevormd in een meer gevarieerde vegetatie. Het bestaande weiland ten westen van het Kniphorstbosch blijft begraasd met runderen, net zoals in de huidige situatie.

Eikenstrub, laten ontstaan onder invloed van begrazing

- plangebied
- zichtbare karrensporen
- huidige open ruimte in het bos
- nieuwe open ruimte in het bos
- nieuwe semi-open ruimte (strubbengebied / transparant productiebos)
- bestaand weiland
- nieuwe afrastering schapengebied
- graasexperiment met varkens in voormalige holt
- doorgang voor ongemotoriseerd verkeer

5

Begrazing speelt in de toekomst van het Strubben Kniphorstbosch een belangrijke rol. Door begrazing wordt het landschap van het plangebied opener, waardoor nieuwe vergezichten ontstaan, ruimtelijke en historische samenhangen zichtbaar worden en ruimtelijke contrasten sterker worden. Net over de grens in Duitsland (Klein Berßen, district Emsland) liggen vergelijkbare gebieden die worden begraasd met schapen. Op de foto's is te zien welk ruimtelijk beeld dat oplevert.

Referentiebeelden Klein Berßen, district Emsland, Duitsland

Geraadpleegde literatuur

Literatuur essay:

Baeyens, G. , J. Duyve & F.P. van den Berg: Lezen in het duin.
Historie en landschap van de Amsterdamse Waterleidingduinen. Amsterdam, 1992.

Blust, G. de & M. Sloommaekers: De Kalmthoutse Heide. Leuven, 1997.

Burny, J.: Bijdrage tot de historische ecologie van de Limburgse Kempen
(1910-1950). Tweehonderd gesprekken samengevat. Maastricht, 1999.

Dirkx, J.: Historische ecologie van De Brand en De Mortelen (Noord-Brabant).
Alterra rapport 391. Wageningen, 2001.

Dirkx, G.H.P.: Historische ecologie van hooimaatjes in 'De Wildernis'
(Overijssel). Alterra rapport 392. Wageningen, 2002.

Elerie, H., S. Jager & Th. Spek: Landschapsgeschiedenis van
De Strubben/Kniphorstbos. Archeologische en historisch-ecologische studies in een
natuurgebied op de Hondsrug. Groningen, 1993.

Elerie, H.: Weerbarstig land. Een historisch-ecologische landschapsstudie van
Koekange en de Reest. Groningen, 1998.

Hillegers, H.P.M.: Heerdgang in Zuidelijk Limburg. Een vorm van extensieve
beweiding in verleden, heden en toekomst. Maastricht, 1993.

Hommel, P. , R. de Waal, B. Muys, J. den Ouden & Th. Spek: Terug naar het linden-
woud. Over de voordelen van boom- en struiksoorten met een goede strooiselkwaliteit.
Zeist, 2007.

Neeffes, J.: Cultuurhistorische inventarisatie De Strubben/Kniphorstbos.
Rapport Bureau Overland. Wageningen, 2006.

NovioConsult en Strootman Landschapsarchitecten: Landschapsvisie Drentsche Aa,
Nijmegen/Amsterdam, 2004.

Ouden, J. den & Th. Spek (red.): Ontstaanswijze van eikenclusters in het natuurterrein
De Wilde Kamp bij Garderen: Landschapsgeschiedenis, bodemontwikkeling en
vegetatiegeschiedenis. Amersfoort, 2007.

Peterken, G.F. : Woodland conservation and management. London, 1993.

Pott, R. & J. Hüppe: Die Hudelandschaften Nordwestdeutschlands. Münster, 1991.
Rackham, O.: Trees and woodland in the British landscape. The complete history of
Britains trees, woods and hedgerows. London, 1990.

Smeenge, H.: Holten & strubben in het stroomgebied van de Drentsche Aa.
Een beheersequivalent vanuit een historisch-ecologische benadering.
Scriptie Wageningen Universiteit. Wageningen, 2005.

Spek, Th.: Het Drentse esdorpenlandschap. Een historisch-geografische studie.
Utrecht, 2004.

J.N.H. Elerie & Th. Spek: Landschapsbiografie van de Drentsche Aa.
Startdocument NOW-BBO onderzoek 2004 .

Tack, G., P. Van den Bremt & M. Hermy: Bossen van Vlaanderen.
Een historische ecologie. Leuven, 1993.

Werkgroep De Strubben/Kniphorstbos: De Strubben/Kniphorstbos,
uiteindelijk op waarde geschat. Assen, 1993.

Literatuur hoofdstukken:

Archeologische monumentenwacht: Archeologische Basisbeschrijvingen Drenthe
Noord. 1995.

Botton, A.: De kunst van het reizen. 2002.

Burke, E., A philosophical enquiry into the origin of our ideas of the sublime and
beautiful. London, 1757.

Elerie, H., S. Jager & Th. Spek: Landschapsgeschiedenis van
De Strubben/Kniphorstbos. Archeologische en historisch-ecologische studies in een
natuurgebied op de Hondsrug. Groningen, 1993.

IKC Natuurbeheer: Inventarisatie en Monitoring van Natuurwaarden op Defensie-
terreinen Oefenterrein Anloo, Advies Vegetatiebeheer. Wageningen, 1998.

Klompmaker, H en C. Waslander: Kijk op Keien, Hunebedden in beeld en theorie.
Meppel, Uitgeverij Edu'Actief.

Kloosterman, P. : Wat kost beheer? Onderzoek naar de beheerkosten van
archeologische- historische complexen. 2006.

Landschapsbeheer Nederland: Handboek cultuurhistorisch beheer. 2006.

Neeffes, J.: Cultuurhistorische inventarisatie De Strubben/Kniphorstbos.
Rapport Bureau . Wageningen, 2006.

Noord-Nederlands Bureau voor Toerisme: In het spoor van Drentse Cultuurschatten,
Nummer 1, De Strubben / Kniphorstbosch.

Provincie Drenthe: Anloo, een wandeling door de Strubben en het Kniphorstbosch,
Archeologische Routes in Nederland nr. 7. Assen, 1995.

Smeenge, H.: Holten en strubben in het stroomgebied van de Drentse Aa. De Levende Na-
tuur, 2006, nr. 1.

Smeenge, H.: Holten & strubben in het stroomgebied van de Drentsche Aa;
Een beheersequivalent vanuit een historisch-ecologische benadering.
Wageningen, WUR, 2005.

Spek, Th. Het Drentse esdorpenlandschap, een historisch-geografische studie.
Wageningen, 2004.

Staatsbosbeheer: Uitwerkingsplan RBS, object Drentsche A- Zuidlaardermeer en
Hondsrug Noord, periode 2003-2013. Groningen, 2004.

Strootman Landschapsarchitecten en NovioConsult: Landschapsvisie Drentsche Aa.
Amsterdam/Nijmegen, 2004.

Werkgroep De Strubben/Kniphorstbos: De Strubben/Kniphorstbos uiteindelijk
op waarde geschat. Assen, 1993.

Colofon

Dit inrichtings- en beheerplan Strubben Kniphorstbosch is gemaakt in opdracht van Staatsbosbeheer door Strootman Landschapsarchitecten uit Amsterdam met bijdragen van Bureau Overland uit Wageningen en NovioConsult Van Spaendonck uit Nijmegen. Jan Neefjes van Bureau Overland heeft een cultuurhistori-

sche inventarisatie uitgevoerd die de basis vormt voor dit plan, en separaat is gepubliceerd; hoofdstuk 2 is een samenvatting daarvan. NovioConsult Van Spaendonck heeft Staatsbosbeheer geadviseerd over en ondersteund bij de communicatie rond het project.

Het inrichtings- en beheerplan Strubben Kniphorstbosch is tot stand gekomen door een intensieve samenwerking met een begeleidingscommissie met vertegenwoordigers van een groot aantal partijen uit het gebied. Daarnaast zijn er enkele bijeenkomsten geweest met deskundigen op het gebied van archeologie, ecologie en

beheer. Ook de bevolking van Anloo, Annen en Schipborg heeft in drie publieksavonden meegedacht over het plan.

Dit project is mede mogelijk gemaakt door een subsidie van het Stimuleringsfonds voor Architectuur.

Begeleidingscommissie

Herman Brink,	voorzitter Staatsbosbeheer
Klaas Brinkman	Staatsbosbeheer
Anoesjka Volkerts	Staatsbosbeheer
Albert Schuiling	Agrariër Schipborg
Jan ten Sijthoff	Dorpsbelangen Anloo
Janine Knol	Gemeente Aa en Hunze
Koen Rotteveel	Gemeente Aa en Hunze
Harrie Wolters	Hunebedcentrum
Hilco Bosma	Ministerie van Defensie
André Brasse	IVN / Nationaal beek- en esdorpenlandschap Drentsche Aa
Hans Elerie	Overlegorgaan en NWO/BBO-project Drentsche Aa
Joop Smittenberg	Provincie Drenthe
Aukje Mennens	RACM
Oebele Gjaltema	Recreatieschap Drenthe

Geraadpleegde deskundigen archeologie, ecologie en beheer

Klaas Brinkman	Staatsbosbeheer
Jose van Eldik	Staatsbosbeheer
Ronald Sinke	Staatsbosbeheer
Jori Wolf	Staatsbosbeheer
Hendrik Lanjouw	
Harm Smeenge	Dienst landelijk Gebied
Hans Elerie	Overlegorgaan en NWO/BBO-project Drentsche Aa
Aukje Mennens	RACM
Theo Spek	RACM

Communicatie(plan)

Herman Brink	Staatsbosbeheer
Rien Cardol	Staatsbosbeheer
Anoesjka Volkerts	Staatsbosbeheer
Jan ten Sijthoff	Dorpsbelangen Anloo
Robert Lanting	Gemeente Aa en Hunze
Harrie Wolters	Hunebedcentrum
André Brasse	IVN / Nationaal beek- en esdorpenlandschap Drentsche Aa
Jolanda van Ee	NovioConsult Van Spaendonck
Brendan McCarthy	NovioConsult Van Spaendonck
Erik Opdam	NovioConsult Van Spaendonck

Projectteam

Niels de Jong	Strootman Landschapsarchitecten
Jan Maas	Strootman Landschapsarchitecten
Jasper Springeling	Strootman Landschapsarchitecten
Berno Strootman	Strootman Landschapsarchitecten
Anne Zaragoza	Strootman Landschapsarchitecten
Jan Neefjes	Bureau Overland

Beeldmateriaal

Al het beeldmateriaal: © Strootman Landschapsarchitecten, tenzij anders aangegeven

Tekst

Hoofdstuk 2:	Jan Neefjes, Bureau Overland
Overige tekst:	Strootman Landschapsarchitecten

Beeld en tekst mogen worden gebruikt voor andere publicaties mits de bron wordt vermeld.

Druk: Veenman Drukkers

In 2004 is de landschapsvisie Drentsche Aa gepubliceerd. Strubben Kniphorstbosch is verreweg het grootste archeologische rijksmonument van Nederland en een van de parels van het Drentsche Aa-gebied. Het gebied werd tot voor kort beheerd als natuurterrein en defensierterrein, waardoor de inrichting ruig is met veel bos. Sinds kort is het hele gebied van 295 hectare in eigendom en beheer bij Staatsbosbeheer.

Voor Strubben Kniphorstbosch is een inrichtings- en beheerplan gemaakt dat is opgevat als een landschapsarchitectonische opgave, waarin het beeld een centrale rol speelt. Contrasten worden stevig aangezet en verschillen tussen natuur en cultuur worden gedramatiseerd. Zowel de weidsheid als de grote tijdsdiepte van dit landschap geven het een verhevenheid die verder gaat dan schoonheid alleen. Het plan benut de kansen om de zichtbaarheid en de ruimtelijke samenhang tussen de sporen uit het verleden te vergroten, waardoor bezoekers onder de indruk kunnen raken van de overweldigende hoeveelheid historisch materiaal in dit sublieme landschap.

ISBN: 978-90-9022952-2

STROOTMAN LANDSCHAPSARCHITECTEN

NovioConsult
Van Spaendonck

